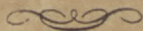

786657

HOENE WRÓŃSKI.

(Przedruk z Przeglądu Poznańskiego.)

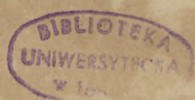

2815.1170

W POZNANIU

w komisie księgarń J. K. Żupańskiego.

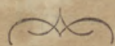
1852.

306495

Poznań: Drukarnia Pawickiego & Gube.

HOENE WRÓŃSKI.

CZĘŚĆ PIERWSZA.

O téj umysłowej potędze, nasze piśmiennictwo nie ma dostatecznej wiadomości; a mieć powinno. Jakikolwiek sąd o nim wydany być może, H. Wroński zajmuje właściwe sobie a zawsze okazałe miejsce między uczonymi polskimi i europejskimi. Nie moglibyśmy wymienić żadnej nauki, którejby nie poruszył, którejby nie zapytał, którejby nie chciał udzielić pewności i doskonałości. Jest to umysł rzeczywiste powołany, który mniema, a nawet mocno wierzy, że posiada sposoby odkrycia tajemnic których dotąd człowieczeństwo odstąpić nie umiało. H. Wroński przyrzeka rozwiązać wszystkie zadania położone ludzkiemu umysłowi. Przezeń wszystko ma być spełnione. Jeżeli mówi że ogłasza naprawienie ludzkiej wiedzy — naprawienie ma być bezwarunkowe. Jeżeli religie dotąd nie zbawiły człowieka, H. Wroński przez swoje pomysły ukaże ostateczne spełnienie religii, ostateczne moralne urządzenie świata. Błąd na zawsze przepadnie, a sama prawda i sama światłość odtąd przyświecać będzie życiu naszemu. Nie rozbieramy na teraz wartości istotnej tych najświetniejszych zapowiedzi. Wypisujemy je — jako je przedstawia H. Wroński, najmniej nie wątpiący, że człowieczeństwu przynosi nowe, stanowcze zbawienie. Sam nie przybiera godności Messiasza, ale udziela Messianizmu. Jednakże piękne, smętne wyrazy, które odnosi ku sobie, ku swoim walcem, a często rozdzierającym usiłowaniom, zapowiadają, że powątpiewa czyli będzie widział spełnienie, uznanie przez świat prawd które odkrył, przez które jedynie człowiek zrozumie i osiągnie swoje prawdziwe przeznaczenie.

Dein Drafel zu verkünden
Warum du warst mich hin
In die Stadt der ewig blinden.

Okropność, którą czuł nawet Bóg - człowiek konający na krzyżu: — „Panie, Panie dla czegożś mnie opuścił?” To uczucie nie zgasi się nigdy. Umysły najwyższe, najpoświęcenijsze, błogosławione, mie-

wały takie chwile samotności, — utracali wiedzenie związku z Bogiem. Męczarnia do której przyznaje się naiwnie H. Wroński, nie zadziwia nas ani przeraża. Raczej podnosimy się na jej widok, albowiem kto jej nie znał i duchowo nie nosił cierniowej korony, ten prawdziwej wielkości nie osiągnął. Nie śmiemy naganiać tej niezmierzonej boleści ducha który widzi odsuwające się swoje oczekiwania, mamy dla niej życzliwe wymiarkowanie, -- ale mniemamy, że H. Wroński do takiej unoszący się wzniosłości, wierzący że dopełnił ludzkiej wiedzy, mógłby był nadać swojemu niepokojowi objawienie łagodniejsze, poważniejsze. Małoż było takich, którym ledwie nad grobem zajaśniało ich słońce? Ludzkość korzysta z tych prac, a ich twórcom nie ma wdzięczności — często nawet ich imienia wymienić nie umie. H. Wroński nadaremnie odkryłby swoje bezwarunkowe prawdy, gdyby nie znał tej strony człowieczeństwa.

Sam H. Wroński nakreślił główne rysy swojego życia, swojej nieprzerwanej walki o ustanowienie tej zasady, która wszystkim niepewnościom i poszukiwaniom miała dać czyli ma dać wytłumaczenie, zaspokojenie, zakończenie¹⁾. H. Wroński mówi: „cel mego życia „osiągnięty — umiejętność przemennie spełniona.“ Szczeroci i głę-

1) *Manifest historyczny* pisany 1843 — wydany 1848. Znamy dwa pisma polskim językiem mówiące o H. Wrońskim. — *Hoene Wroński i jego udział w rozwinięciu ostatecznem wiedzy ludzkiej*. Paryż 1844. — i drugie — *Odezwa do narodów słowiańskich względem przeznaczeń świata*, Paryż 1848. Czytaliśmy je, a wyznajemy że nie mogliśmy z nich korzystać. H. Wroński wyklada swoje myśli prosto, wyraźnie, jasno ukazuje je pod różnemi wyrażeniami i postaciami, może za zbyt cznie. Mistrz, swego daru jasności i wyrazności, nie udzielił uczniowi, któremu przecież nadał godność „uczonego i filozofa Polski.“ Temu, nie pozwalamy sobie zaprzeczać. Trzeba rzeczywiście sztuki, aby czytającemu odebrać możność zrozumienia polskiej mowy. Upraszamy czytać co następuje, i jeżeli można wytłumaczyć sobie. „Po dokonanym akcie zadania nieśmiertelności pojęciowej przez Greków, wykonał się akt „rozwiązania téjże dla rodu ludzkiego. Pozostałe dopełnienie tego zadania, to jest „przejście do samienia skrojistnego absolutnego. Ja w oderwaniu, jako do tożsamości pierwotnej dwóch różnorodnych pierwiastków świata, a z tąd do obudzenia w czło- „wieku, w sposób niezależny uczucia jego moralności bezwarunkowej, to jest, sumienia przebywającego w nim słowa, ziścił Schelling. Prawda, jest wyraz ogólny, „albo szczebel dowolny nieskończonego szeregu urzeczywistniony jako spółczynnik „zadeterminowany w samoistnem Prawie.“ — To z pisma *Hoene Wroński*. Teraz ustępy *Odezwy*: „Na dowód tego przytoczmy tu wszystkie te dziwaczne tłumaczenia omatłowe jakie chcieli podać o twórczościelnym umowiecie nieskończoności przez zgrubiały umoswłt skończoności, a zwłaszcza przytoczmy ową pierwszą nagrodę dzie- „sięcioletnią, przez którą akademja nauk paryska uwieńczyła *Theorię funkcji analitycznych Lagrange'a*, przeznaczoną na wykorzenienie w ten sposób z matematik tego uprzykrzonego umoswłtu nieskończoności, który, przy chlubnych uroszczeniach upowszechnionych do bydlęstwa, obwieszczał w człowieku przyrodzenie albo stan podnioślejszy. — Co większa rażeni zarówno płodnym umochodem składni, który doprowadził był do wszystkich odkryć dawniejszych, lecz który, swoją koleją, dozwalał przedzierać się uprzykrzonej władzy twórczej rozumu samojistnego, ziemiomiercy cywilizowani wygnali go zarówno z swojej nauki, by go zastąpić umochodem rozbioremowym, co daję li odkrycie pierwiastków czyli części składowych umoswłtu przedstawionego lub przedmiotu danego, i który, jako taki, pożyteczny jest w chemii i w jin-

bokości tych przekonań zawierzamy — szanujemy je. Lecz to nie wystarcza. Dotąd, dla tych szczerych i głębokich przekonań H. Wroński nigdzie nie wyjednał uznania; — owszem, napotkał opory, wywołał nienawiść, i można powiedzieć, sam tylko posiada i zna skarb prawdy, której ostateczne odkrycie okazało i najpewniej opowiada. Prawda nieprzyjęta, nawet niezrozumiana, niewprowadzona w świat duchowy, nie ma jeszcze istnienia — nie wpływa na życie, na rozwinięcie człowieczeństwa. Jest to potęga, ale potęga zaklęta. Lecz właśnie takie nieszczęście towarzyszy wszystkim pomysłom i wynalazkom, które przedstawił H. Wroński. Nigdzie, u nikogo przyjęcia nie znalazły.

Nie widzimy cokolwiek poważniejszej liczby wierzących. Z Polaków, szczęśliwym, a doskonale mistrza swego pojmującym uczniem, ma być Pan Bukaty, który ze zwyczajnym sposobem pojmowania i przedstawiania rzeczy, nie chce mieć żadnej styczności. Wskazujemy czyn, nie pozwalamy sobie wynurzać ani zadumienia, ani nagany. Być to może skutek naszej słabości. Niezmierności i wszechstronności nauki widzianej przez mistrza i przez ucznia — my nie widzimy. Czytamy upewnienie, że wszystko rozwiązane i do umiejętnej wzniesione pewności. Lecz my, wahamy się. Z tych poszukiwań pracowitych, śmiałych, bardzo często zajmujących, i którym względnej, wysokiej ważności odmówić niemożna, może się wydobyć ostatnia prawda, — a właściwie jej pewniejsza wiedza. Lecz ujęcie samej prawdy, jej wszystkich stron, jej całej treści — jest to zadanie, którego ostatni wyraz podobno nigdy oznaczony nie będzie. Jest w nas Bóg, ale Bogiem samym nie jesteśmy, być nim nie możemy. Takie uczucie ma, zdaje się nam, sam H. Wroński. Jakże często mówi — że uznanie prawd które wynalazł, bardzo trudno i bardzo późno nastąpi; że zupełne i dokładne odsłonięcie tych prawd, mogłoby ich urzeczywistnienie na zawsze zniweczyć. H. Wroński zawsze ma coś, co teraz, co pośród danych okoliczności powiedziane być nie może, co tajemniczym pozostać musi — przyczyna zapewne główna, dla której umysły chcące poznawać, prawd podobnie wykładanych poznać nie mogły. Całości swego ducha, H. Wroński podobno jeszcze nikomu nie ukazał, nawet, może samemu sobie.

H. Wroński jest synem Wielko-Polski — przyszedł na świat r. 1768 — swoje pochodzenie wyprowadza z czeskiej rodziny, zapewne protestanckiej, która u nas znalazła schronienie. Była chwila r.

nich umiejętnościach doznawczych, ale jalowy — w mathematice, ponieważ niezdoła, w swém zastosowaniu ścisłém, nie odkryć po za tém co, jako pierwiastek czyli część składowa umoswitu danego, już jest objęte w tym umoswicie, i ponieważ, w mathematice, umoswit dany jest zawsze utworem z naczoła ze wszystkimi swemi pierwiastkami czyli częściami składowemi.“ Jeszcze Quintilian powiedział *Non vis intelligi debes negligi*. Oto są niektóre nowe wyrażenia tej filozofii. „Ujstni omiarotliwy — umochody samoistne — prawo śmiałośliwe kręgotoczności ruchów — z posładu — z naczoła — przeciwsłrara — wiarosad przejistła — chodoznawczy umoswit — omatlo, wiedzowiedza — wytwor — otrzym — wiedzozornia — całkotliwość — po umnia.“ —

1794, zaraz po upadku Polski, kiedy przyjął wojskowe moskiewskie znaki. Te czyny dosyć obojętne, a ostatni może niedosyć usprawiedliwiony w obec względów narodowej godności, H. Wroński nazywa *opatrznościowemi*. Czech przez pochodzenie, Polak przez urodzenie, Moskal przez dobrowolne uznanie, ma wyobrażać dążenie tajemnicze przeznaczenia, i zlanie się tych trzech dotąd najwyższych słowiańskich narodowości — zlanie się atoli takie, które Rosyi zostawia wszystko, a Polsce bardzo podrzędne, a może i żadne znaczenie. H. Wroński mówi jednak, że narodowość polska, jako dzieło Stworzyciela, nie powinna przepaść i nie przepadnie. Są to wahania się i niepewności, wspólne wszystkim panslawistom, jeszcze niezdolnym jasno zrozumieć znaczenia Polski i Rosyi. H. Wroński mógłby być nazwany duchowym rodzicielem panslawizmu i messyanizmu. Naśladowce nie wskazali początku, z którego wyszli, — umysłu, z którego wyjęli swoje najświetniejsze czyli najjaśniejsze widoki. Mickiewicz messyanizmu nie wynalazł, — powtórzył i przerobił to, co przed nim, umiejętniej, głębiej i wszechstronniej wyrozumowano.

H. Wroński był żołnierzem wojny r. 1794. Podczas oblężenia Warszawy, zapalił składy prochów nieprzyjacielskich, co zdjęcie oblężenia i cofnięcie się Prusaków spowodzić miało. Pod Maciejowicami, kierował działami postawionemi na prawém skrzydle. 5000 Polaków pokonało 15,000 Moskwy, a klęska wyniknęła ztąd jedynie, że ściganie przedwcześnie zaczęto. H. Wroński był wzięty na polu bitwy. Wszedł do wojsk tych, przeciw którym tylko co walczył. Ale prawie zaraz opuścił nowe sztandary, i 1797 wyjechał do Francyi, gdzie się ukazywały więcej honorowe i pewniej rozumowe nadzieje. Kościuszko i Dąbrowski pięknie mówili o H. Wrońskim, który mógłby zająć wysokie stanowisko dyplomatyczne albo wojskowe. To przecież co zdziałał, ku czemu się posuwał, nie miało ważności. H. Wroński nie znał siebie, nie pojmował swojej natury i swego przeznaczenia, celu, który miał zdobyć we swoim życiu; ujrzał nakoniec, że byłby się był omylił, gdyby szedł po drodze wojennej albo dyplomatycznej, że tylko przez umiejętność ma służyć człowieczeństwu i Polsce. Odtąd, 1800—1810, H. Wroński oddał się wyłącznie odkrywaniu i ustanowieniu bezwarunkowej prawdy powszechnej, takiej któraby była ostatniem słowem ludzkości, prawem jej bytu i przyszłości. Wszystko miało być naprawione. Człowiek miał odebrać to, co dotąd ciemno przeczuwał, co miał ciemno ukazane przez prorocтва, przez religijne symbole. Nic odtąd jemu zakryte być nie miało. H. Wroński zupełnie siebie odosobnił, wstąpił głęboko do duchowej ciszy, zerwał wszystkie stosunki, nawet rodzinne, poświęcił środki materialne utrzymania się, składając stałe sekretarstwo przy Towarzystwie naukowem Marsylii. W 1803. H. Wroński zrobił najważniejsze, stanowcze odkrycie, swoje prawo powszechne, które dotąd rozwija, które stanowi grunt całej naszej wiedzy, a określił je następnie: „treść nie-„skończona tego co ma być bezwarunkowe, jako pierwszej zasady

„wiedzy ludzkiej.” Lecz wstrzymał ogłoszenie swego odkrycia; nie był czas po temu, nie byłby był zrozumiany. H. Wroński postanowił częściowo okazywać swoje odkrycie, zbawienie, które przynosił człowieczeństwu. Ostrożność niejako stracona, albowiem H. Wroński wywołał nienawiści i prześladowania, których dotąd nie pokonał, które mu nieraz dały uczucie zwątpienia, rozpaczy nawet; r. 1843 miał chwilowe postanowienie wnieść do grobu swoje wielkie odkrycie, nierozumiane, odpychane przez świat.

Ta strona życia H. Wrońskiego chociaż przeraża, ale zajmuje, i podnosi męża który się dobrowolnie poddał nieopisanym przykrościom, aby nie opuścić poszukiwania prawdy w której widział zbawienie ludzkości. Przed takim heroizmem, przypuściwszy nawet, wierzącym złudzeniu wielkiemu, składamy cześć. Podobno w r. 1811 stracił dziecię przeto jedynie, że nie miał za co lekarstwa kupić. Były chwile, że jemu samemu groziła śmierć przez głód; nie miał obuwia, nosił saboty. Często przyjmował jałmużny i cierpiał, jako się wyraża, najbardziej brutalskie poniżenia. H. Wroński wyrzuca Polakom zamożnym obojętność ku naukowym pracom, dla ludzi poświęcających się umiejętnościom, temu co jedno ma wartość i nieśmiertelność. U rodaków nie znalazł pomocy, zachęcenia, szacunku, nawet chrześcijańskiej litości. Nie bez zawstyżenia wyznajemy, że dotąd nic nie zaszło, coby temu żalowi moc i prawdziwość odejmowało. Mamy nawet smutniejsze uczucia. H. Wroński nie był pierwszym i nie będzie ostatnim przykładem.

Przeszkody i nienawiści przeciw prawdom i wynalazkom podawanym przez siebie, H. Wroński napotkał między uczonymi, a głównie między uczonemi stowarzyszeniami. Skargami i zarzutami najdotkliwszemi na nie, przepełnił swój manifest historyczny. Temu żalowi nie odmawiamy słuszności. Ludzi zasłużonych, jeniałnych, których po skonie ogłoszono dobroczyńcami człowieczeństwa, leczymy za wiele. Historia odkryć, wznowień i wynalazków, przedstawia zarazem dzieje prześladowania tych, którzy je dali. Świat ich nie widział, pogardzał nimi, ogłaszał marzycielami i szaleńcami. Można by powiedzieć, że każdemu wyższemu duchowi, towarzyszy nieszczęście i przekleństwo. Przetoż, niemożna czytać bez wzruszenia, bez czi, tego co mówi H. Wroński o sobie, o swoich zajęciach z uczonymi. Wielka, chociaż niewielki czy ugruntowana, ale zawsze prawdziwa boleść, nie dozwoliła umiarkować, ułagodzić wyrażen, często najpogardliwszych i najobelżywszych. Każda boleść, jeżeli ma pozostać moralną, powinna zachować uczucie swojej godności i świętości.

H. Wroński, uczonych patentowanych uważa za urodzonych nieprzyjaciół prawdy, a naukowe stowarzyszenia za barbarzyństwo najwyższe, — odkrycia zasadnicze były zawsze samodzielnymi czynami człowieka, ale nigdy uczonych stowarzyszeń. Człowiek stwarza, — ale nie związek. H. Wroński objaśniony własnem doświadczeniem i przykładami mnogimi, twierdzi nawet, że stowarzyszenia naukowe

są niebezpieczne wynalazkom i prawdom nowo odkrytym. W swych przeciwnikach dostrzegł H. Wroński „szarpania się, wściekłości i wy-cia publiczne” — ma być w nich „głęboka niemoralność” — a za prze-ciwników miał i ma H. Wroński, najświetniejsze naukowe imiona we Francyi. My podobno będziemy bliżej prawdy, kiedy powiemy że niewiedomość, niemożność ujrzenia nowej prawdy, uszanowanie ku podaniom dawnym, przybiera pozory złości, a czasami przyjmuje je-stestwo najwyrachowańszej i najszałamskiej nienawiści. Nieraz umysły najpoważniejsze, serca prawdziwie czyste i umiarkowane, dawały po-czątkowanie prześladowaniom. Błąd, złudzenie, łatwo prowadzi do zbrodni. Jest to opłakana, zasmucająca strona duchowej słabości. H. Wroński wyrzuciwszy tyle zażaleń na uczonych, na stowarzysze-nia naukowe, czegoż przecież sam wymaga? ku czemu zwrócił swoje wszystkie usiłowania? Aby założył stowarzyszenie umiejętne, to wła-śnie, co sam jako szkodliwe i niebezpieczne przedstawił. Rozumie-my, że stowarzyszenie umiejętne, któremu H. Wroński chciałby dać życie, nie wyda żadnych niebezpieczeństw, albowiem on posiada prawdy ostatnie, bezwarunkowe, pewne. Tę śmiałość, tę piękność, tę pobożną nadzieję, nie śmiemy podzielać. Ostatecznej prawdy, żaden człowiek nie wymówi, nie wyczerpie wiedzy, której całej w nim nie ma. H. Wroń-ski warunków naszej duchowej natury nie zmieni, po najświetniejszym, po najdalszym rozwinięciu siebie, zawsze ona napotka coś, czego rozwiązać i ustanowić nie będzie mogła. Ostatni wyraz, Bóg, wiecznie zasłonięty będzie. Jest to słońce niewyczerpione, jest to tajemnica nieskończona. Stworzenie nigdy zupełnie nie wsiąknie Stworzyciela, a przecież to zadanie niepodobne, sprzeczne we swoim założeniu, H. Wroński rozwiązać i urzeczywistnić zamierzył. Myśl ludzka wię-kszej śmiałości wymówić nie mogła. Jest to coś na kształt wywró-cenia dzisiejszych wyobrażeń o Bogu, o człowieku, a zaiste dosyć naturalne wytłumaczenie, dla czego H. Wroński swojej nauce prze-kształcającej zupełnie warunki stworzenia, dotąd nie wyjednał uzna-nia. Przybytek który naszemu wzrokowi ukazuje, spanialszym być nie może, ale doń niema przystępu; mocy wzniesienia się ku temu przy-bytkowi nasz duch nie posiada. Przy całej wielkości naszej, jesteśmy złamani. Historia ludzkości, historia każdej duszy, tę prawdę dają najwyraźniejsze świadectwo. Temu świadectwu H. Wroński nie wierzy. Jest to wielkość albo słabość podawanej przezeń nauki, — to, co osią-gnionem być nie może. Początek i zakończenie wszech rzeczy, na zawsze pozostanie po za człowiekiem. H. Wroński naszemu duchowi przyznaje za wiele, więcej aniżeli duch przyjąć i dać może. Boga pojmujemy, ale nie obejmujemy. Tę ogromną różnicę H. Wroński nie widzi, miesza co wiecznie rozdzielonem być musi.

Ilekoć H. Wroński ze swojemi wielkimi zmianami matematycznymi albo filozoficznymi, zbliżył się ku akademiom, ku uczonym, znalazł spór, nie był przyjęty, nie był zrozumiany, a czasami, jako twierdzi, metody przezeń wynalezione przywłaszczono sobie. H. Wroński naj-

wyższe powagi naukowe zaczęział, poniżał i wywraiał. Zbijał, a jako mniema, zbił teorye funkcyi analitycznych przez Lagrange, wykazywał niedostateczność dzieła Laplace: *Mécanique céleste*. Lalande składał podziękowanie za uwagi nad swém dziełem o astronomii, a H. Wroński przyrzeka własne pismo, mające być wykończeniem i dopełnieniem wszystkich jego poszukiwań: *Réforme de la mécanique céleste*, lecz dotąd swego przyrzeczenia nie urzeczywistnił. H. Wroński 1812 podał ogólne rozwiązanie równań wszystkich stopni, a 1827 równanie 5 stopnia wykonał, — przedsięwzięcie wedle przyjętych wyobrażeń niepodobne. Poisson odrzucił je i wyszydził, a paryzka akademia umiejętności, grubo „prawdziwém marzeniem” nazwała. H. Wroński ani akademii umiejętności ani Poissonowi nie ustąpił. Zarzuca uczonym mającym przywilej, „oszustwa systematyczne i umiejętnie zgłupienie.” U akademików paryzkich ma być jedynie niska władza pojmovania, a ztąd ich niemoc pojmovania syntetycznie. Poisson „nieumiał się wznieść nigdy po za najgrubszy mechanizm umiejętności.” Znalazł się atoli jeden umysł, który prawo wynalezione przez H. Wrońskiego zrozumiał i wykonał. „Pan Bukaty, uczony filozof polski, rozwiązał równania wszystkich stopni, praca bardzo ważna i niejako stanowczo wyjaśniająca ważne pytanie równań.²⁾” Nie mamy powagi, abyśmy mogli zaprzeczać mistrzowi i szczęśliwemu uczniowi. Życzylibyśmy atoli, aby takie wielkie, takie nieogarnione matematyczne prawo, między właściwymi znawcami pojmujących i wierzących znalazło, aby rzeczywiście zastosowaniem i upowszechnieniem być mogło. Prawda umiejętna tylko dwóm umysłom udzielona i przystępna, jeszcze nie istnieje. H. Wroński mówi „choć to zdaje się być nieoczekiwanem i nie do uwierzenia, jednakże oznajmiamy, bez żadnej przesady a najrzeczywiście, że nakoniec umiejętność jest spełniona.” Uchylamy się przed tém ogłoszeniem, tyle pewnem i tyle wyniosłem, ale to niedosyć. Samo ogłoszenie prawdy nie wystarcza; prawda koniecznie do sumienia, do umysłu wszystkich wstąpić powinna. Jest to warunek jęj działania, jęj życia, jest to znak jęj rzeczywistości. To nastąpić może; ale to jeszcze nie nastąpiło. My, tém

2) Lagrange i Poisson a z nimi wszyscy matematycy, rozwiązanie równań wszystkich stopni uznali za niepodobieństwo. Akademia paryzka umiejętności nazwała wyraźnie: *pleine réverie*. Wedle nas, takich bezwarunkowych wyrokowań prawdziwa umiejętność wydawać niepowinna. Ponieważ są zadania, których teraz rozwiązać nie można, — jeszcze nie wynika, że ich rozwiązanie nigdy nie nastąpi. Poznawaniu rzeczy stworzonych nie wypada naznaczać granicy. Zuchwałość ma swoje niebezpieczeństwa — ale ma je niezawodnie fałszywa skromność. Kramp we swęj arytmetyce powszechnej, wydanej 1808, bardzo słusznie uważa, że rozwiązania równań wszystkich stopni za niepodobieństwo nie można ogłaszać, albowiem nie wiemy czyli trudność rozwiązania jest złożona w samęj rzeczy, czyli tylko w przyjętęj dotychczas metodzie. Mogłoby być bardzo łatwo, że H. Wroński właściwie pojmuje. Każda nowa, wielka prawda, wychodzi z pojedynczj myśli — obraża wszystkich. Świeży wynalazek sympatycznj bussoli, zdaje się dawać człowiekowi panowanie nad czasem i przestrzenią, cuda o których się ludziom nie śniło. To prawda. Ale także prawda, że nie ma tajemnic w stworzeniu, które wyjaśnionemi byćby nie mogły.

nie jesteśmy ani zdumieni, ani zgorszeni. Świat stoi za nisko a H. Wroński za wysoko. Przerwa między temi przestrzeniami jest tyle ogromna, że z padolu na którym jesteśmy, wzrok nasz duchowy, prawdy okazywanej na takiej wysokości objąć nie może. Nie mamy narzędzi i metod, które H. Wroński sam dotąd wyłącznie posiada, a chociaż je udziela, użyć ich nie umiemy. Niedostatek związku między nim a światem umysłowym obecnym, widzi sam H. Wroński, i przeczuwa, że niezmierną ważność najwyższych praw podanych przezeń, tylko potomność oceni i przyjmie, — wnioskowałby przeto i wnioskowałby upoważnić, że teraz zastosowanie i urzeczywistnienie tych najwyższych praw nastąpić nie może. Jeszcze nie nadszedł czas zdjęcia ślepoty obecnie żyjącemu człowieczeństwu. H. Wroński byłby przeto prorokiem, opowiadaczem i nowym Messyaszem, który nie wstąpi nigdy do widzianej przezeń obiecaniej ziemi. Nam się zdaje, że należałoby mieć szlachetne wymiarkowanie dla tych którzy nie odebrali zmysłu widzenia prawdy. Sokrates pogodnie wypił kielich śmierci. Słodycz jest to ostatnie wykończenie i namaszczenie duchowe. „Często, — mówi H. Wroński panu Arago 2. kwietnia 1848, — byłem blisko „śmierci z głodu.“ Jest to okropne, ależ godzi się pamiętać na słowa Zbawiciela: *a syn człowieczy nie ma kamienia na którymby skłonił głowę.* ²⁾

1803. H. Wroński przedstawił paryżkiej akademii umiejętności swoje naczelne odkrycie: *Technie des mathématiques — loi suprême des mathématiques*. Podaném przez siebie prawem, H. Wroński przyrzekał rozwiązać to wszystko, co dotąd matematyka za trudne, za niepodobne uważała. Jego prawo, miało być prawem wszystkich metod dawnych i przyszłych. Swoje prawo H. Wroński określał: *indétermination absolue*, — nieoznaczoność, która wszystko miała obejmować pod której formuły wszystko podciągnięte być mogło. To coś wygląda na nihilizm, na panteizm, na dyalektyczne cedzenie, między bytem, a nicestwem, na nieskończone przeczenie i twierdzenie. Sam H.

2) H. Wroński ogłosił 1847, Tom trzeci swego *Messianisme ou réforme absolue du savoir humain* — gdzie zamieścił *Résolution générale des équations algébriques de tous les degrés*. Za odkrycie i wyjaśnienie tej tajemnicy, której dotąd usiłowania wszystkich uczonych ani rozwiązać ani zrozumieć nie mogli, H. Wroński żądał narodowej ze strony Francji nagrody. Nieszczęście ciągle mieć chciało, że tej tajemnicy i innych, dotąd niezatwierdziło doświadczenie. Teorya jest podana, ale nie ma jej zastosowania i urzeczywistnienia, co przecież niestanowi dowodu, jakoby teorya istotnie fałszywą, tylko marzeniem być miała. My raczej opisujemy i przedstawiamy, aniżeli sądzimy. Lecz H. Wroński za wiele cnoty wymaga po uczonych i akademiach, którym najkrwawsze robi zarzuty, na przykład — „niebezpieczny wpływ i przewrotność uczonych na patencie.“ Daleko dolegliwsze jeszcze czytaliśmy przymiotniki. H. Wroński poróżnił się ze wszystkimi naukowymi zakładami z którymi tylko miał styczność — miał w nich widzieć: *une profonde ignorance ou une profonde immoralité*. — Po co żądać przyznania nagrody albo uznania prawdy u tych, których H. Wroński ogłaszał urodzonymi nieprzyjaciółami postępu i umiejętności!

Wroński, swój wynalazek, swoje myśli nazwał: *à peu près incroyables*, a głównie opierał się na tém przeświadczeniu, że rozum człowieka ma istotnie potęgę stworzenia, że jest stwórcy i prawdy, — moc, której dotąd duchowi człowieczemu nie przyznawano. Metoda analityczna, przeważająca między uczonymi Francyi, nie ma warunków stwarzania, odkryć i postępu. Te warunki H. Wroński widzi w swęj metodzie, analitycznej i systematycznej razem, w swójem prawie, stwarzającym rzeczywiście, wydającym ze siebie prawdziwe stworzenie.

Akademia umiejętności powierzyła Lagrange'owi i Lacroix ocenienie tych wielkich odkryć. Z Lagrange'm H. Wroński przedtém miał spór, wykazał niedostateczność podawanych przezeń metod. Ci dwaj mężowie, wahali się; nie wiedzieli dobrze, jakieby mieli wyrzec zdanie. Lacroix przedstawiał nawet H. Wrońskiemu, czyliby się nie rzekł o swoim wynalazku sprawozdania, które bardzo delikatne byćby musiało; uprzejmie opowiadał, że w tém co podał H. Wroński, nie ma wielkości, nie ma nowości, nie ma odkrycia. Lagrange był nieco wyraźniejszy, upraszał o dowody przekonywające że prawo podane przez H. Wrońskiego zastosowaniem, urzeczywistnioném być może; upraszał tém słuszniej, że sam H. Wroński ukazawszy swoje prawo, dowodzenie na późnziej zachował. Mógł mieć ku temu ważne powody. Lecz zdaje się, Lagrange i Lacroix są niejako wymówieni, jeżeli prawa któremu H. Wroński odjął dowodzenie, jasno widzieć nie mogli, chociaż pierwszy miał wyznać, a akademia jeszcze 1800 potwierdzić, że H. Wroński wynalazł bezwarunkowe prawo matematyki.

Sprawozdanie uczyniono nakoniec 1810. Lecz jakie? H. Wroński przyjmuje je jako pochlebne, jako uznanie że odkrycie zrobił. My, sprawozdanie znajdujemy dwuznaczném, niemówiącém nic. Sprawozdanie mniemało że to co podaje H. Wroński jest „ogólność bez granic, ogólność przerażająca; że wszystkie znane metody matematyczne, są jedynie czynami bardzo szczególnymi prawa,” które przedstawił H. Wroński. My pozwalamy sobie nadmienić, że we wszystkich odnogach wiedzy, ogólność bez granic, *indétermination absolue*, chociaż może być najwyżej ujmująca i świetna, nie ma wartości, przez wzgląd prosty że ogólność bez granic, że ogólność prawdziwa, rzeczywista, żyjąca, to powszechne prawo tłumaczące i obejmujące wszystko, jedynie w Bogu się znajdzie, jest samym Bogiem. H. Wroński jeżeli się myli, myli się kolosalnie. Zmienia zupełnie dotychczasowe pojęcia o Bogu, o człowieku, a wyraźnie przymioty Boga nadać pragnie i nadaje duchowi naszemu. Nie jesteśmy zdumieni, że Lagrange i Lacroix nie mieli odwagi do téj posunąć się wysokości. Sam H. Wroński mówi grubo, że umysł paryskich uczonych stoi nieskończenie niżej. Lecz jeżeli tak, mogłoby między nimi a H. Wrońskim nastąpić porozumienie? Zmysłu umiejętności nie posiada akademia paryzka, mówi śmiało H. Wroński. Poco

zatem przedstawiać odkrycie uczonym pozbawionym zmysłu umiejętności, uległym mimowolnej a koniecznej ślepcie? To co Lagrange i Lacroix zostawiali wątpliwem, Arago i Legendre w sprawozdaniu 1811 uczynili bardzo wyraźnem; wyznali, że H. Wroński odkrycia nie zrobił, że nie był: *capable de les démontrer*. Prawo czytali, ale dowodów nie widzieli. H. Wroński między dwoma sprawozdaniami 1810 i 1811 widzi sprzeczności, wyrzuca akademii że sama siebie nie rozumie i zbija. My, nie. My obadwa sprawozdania znajdujemy bardzo zgodnemi, twierdzącemi jedno i toż samo. Ani Lagrange, ani Arago odkrycia nie uznali; ale zapominać nie trzeba, że pierwszemu H. Wroński dowiódł niedostateczność jego funkcyi analitycznych, a o drugim nie waha się wyznać, że to jest: *savant d'un ordre très inférieur*. Byłaż roztropność u takich uczonych szukać przyznania swym naukom? Po 1811, nie nie zaszło, coby odkryciu podanemu przez H. Wrońskiego wyjednało jakiekolwiek znaczenie. Rozwiązanie równań wszystkich stopni, najwyższe prawo matematyki, prawo wszystkich metod, dawnych i przyszłych, jeszcze nie straciły swę tajemniczości. Są sfinxami. Prawda z umysłu H. Wrońskiego jeszcze nie wyszła. Nie ma jej w świecie umiętnym i duchowym, co przecież nie stanowi dowodu, aby nigdy doń przejść nie miała. Jako zaraz poznamy, jest to los spólny innym odkryciom jakie H. Wroński miał uczynić, czyli rzeczywiście uczynił w filozofii, religii i historii.

Dotychczasowe urządzenie dróg żelaznych Wroński uważa jako początkowe, jako barbarzyńskie; że byłoby „dowodem głębokiej niemoralności,” obstawanie przy tém co istnieje, a odrzucenie tych ulepszeń czyli odkryć które przedstawił. Wroński przyrzekał zmienić gruntownie drogi metaliczne, a nawet uczynić je niepotrzebnymi — zapowiedzenie wyglądające niejako na cud. Ruch miał być samoistny — *locomotion spontanée* — we wszystkich pochyłościach, na każdym miejscu. H. Wroński w swoim systemie nie potrzebuje budowy dróg i pary, pod każdym względem wynalazek nicoszaczowany, dobroczynny, jeżeli tylko prawdziwy, jeżeli umiętnie mogący być wykazany, a praktycznie wykonany. Tych warunków Wroński nie odmawia swemu systemowi. Uważa je za najpewniejsze, za dowiedzione. Jest to prawda bezwarunkowa.

H. Wroński złożył Radzie dróg i mostów we Francyi cztery tomy, plany i karty, dał wzory swoich nowych machin, swego *rond accompli*, swę dramady, swego *rail de sûreté*, które oddalać miało stanowczo wszystkie fatalne przypadki, niejako koniecznie związane z dzisiejszemi drogami metalicznymi. Rada wyznaczyła trzech członków swoich, którym porzuciła rozpoznanie wynalazku. Pan Villiers, członek rady i komisyi, widział się z H. Wrońskim, i może szkoda, że posiadamy sprawozdanie jednej strony. Skutek, jako zawsze, nie był pomyślny H. Wrońskiemu. Pan Villiers wprowadzić żądał, jakich ze strony rządu ustapien i nadań wymagałby Wroński, i oznajmiał, że rząd byłby skłonny udzielić znaczny nakład, aby zrobić na wielki

rozmiar sprawdzenie metody podanej przez H. Wrońskiego, który zdaje się, ze swęj strony dawał wszystkie łatwości, nie nie ukrywał, a głównie wzorów. Pan Villiers uczynił nierównie ważniejsze przyznanie; pojmował materyalne urządzenie, urządzenie wzoru maszyny (*modèle*) obdarzonej samodzielnym ruchem, ale nie widział ich matematycznie wykazanej prawdy i zasady, chociaż przedtęm Rada dróg i mostów umiejętnych dowodów nawet słuchać nie chciała. Samo materyalne wykonanie dla nięj wystarczającęm być miało. Wnioskowacby przeto należało, że Rada jasno nie pojmowała przedmiotu, nie śmiała wynalazku nazwać fałszywym, ale nie miała dosyć wiedzy aby ogłosić prawdziwym. Wahała się i przyznawała, i to co przyznała zaraz wyludzała, niweczyła; dla nas prawie dowód, że był czas kiedy Rada miała przekonanie o prawdziwości wynalazku. H. Wroński był za stanowczy, za wymagający, za dumny mōże ogromem swego pojęcia. Chciał mieć wszystko, albo nic. Odrzucił wszelkie wynagrodzenie, dopóki by Rada nie wyrzekła o samęj prawdziwości wynalazku. Co gdyby dla nięj niepodobnęm być miało, życzył, aby Rada uznała swoją niewłaściwość rozpoznawania odkryć tęj natury. Długie rozpoznawanie nie przyniosło skutku. Tomy, plany i karty H. Wrońskiego zwrócono 1848, i oświadczone że wynalazek praktycznie wykonany być nie może. H. Wroński wymienił powody odmówienia, wahanía się, a później pewności że odkryciu zbywa na praktyczności. Ruch samodzielny uczyniłby niepotrzebnymi dzisiejsze drogi żelazne. Ich przedsiębiorcy, rząd czy towarzystwa, straciłyby gwałtownie i bez przejścia ogromne, przerażające nakłady. Rozległości następstw tych strat trudno przewidzieć. Ztąd postanowienie Rady, ztąd „nienawiść śmiertelna” tych wszystkich, którym H. Wroński swoje pokazywał odkrycie. Obrażał potężne pieniężne stosunki i naukowe przesady, mniemające, że taki wynalazek jest prostęm marzeniem. Zajęci raczęj opowiadaniem aniżeli sądzeniem, pozwalamy sobie przecięż nadmieniać, czyli przypadkiem H. Wroński nie ma słuszności? Za cesarza Napoleona, umiejętnie francuzkie zgromadzenia wynalazek machin parowych, parowęj żeglugi, uznały za przywidzenie. Największy jeniusz wieku nie ujął podawanęj mu najogromniejszęj potęgi, niejako niweczającęj czas i przestrzenie. Każda nauka ma swoich starowierców, swoich krótkowidzów, nigdy niewychodzącęch po za swój ograniczony widnokrąg, po za którym wedle nich nie istnieje światło i prawda.

H. Wroński mniema dalęj, że ulepszył system metryczny, że oznaczył prawdziwy kształt ziemi, że wynalazł prawdziwe przyczyny opadania i wznoszenia się morza. Pan Leverier rachunkiem wykazał byt i bieg planety dotąd niewidzialnęj, a wpływającęj na nieporządek ciał niebieskich objętych systematem słonecznym. H. Wroński zaraz twierdzi, że pan Leverier użył tych metod, które dawnięj on ogłosił. Po 40 latach prac olbrzymich, wzbudzającęch podziwienie

i uszanowanie dla autora⁴⁾, po 40 latach walki przeciw obojętności albo niechęci, H. Wroński co do wszystkich odkryć swoich matematycznych znalazł zaprzeczenie, a jako mniema, szalone, zbrodnicze nienawiści. Były atoli i chwile podnoszące: francuzki bankier Arcon, ofiarował nakład na druk pism filozoficznych. Inny Francuz przyrzekał H. Wrońskiemu znaczne pieniądze za odstonienie tajemnicy, na której udzielenie wahał się, odwoływał przyrzeczenie. H. Wroński wydał pozew, a zostawił oskarżonemu wolność cofnięcia się, jeżeli tylko publicznie wyzna, że to co miał odkryte, jest fałszem. Oskarżony natychmiast zapłacił co przyrzekł. Trudno przypuścić, aby

4) H. Wroński wydał następujące pisma filozoficzne:

1. Tome I. Prodomme du Messianisme. Révélation des destinées de l'humanité (Septembre 1831).
2. Tome II. Métapolitique messianique; Désordre révolutionnaire du monde civilisé (Mai 1839 à Juin 1840).
3. Prospectus du Messianisme (Mai 1831).
4. Bulletins messianiques (Mai 1832).
5. Tableau de la philosophie de l'histoire (Juillet 1840).
6. Tableau de la philosophie de la politique (Juillet 1840).
7. Secret politique de Napoléon, comme base de l'avenir moral du monde (Juin 1840).
8. Le faux napoléonisme, comme interprétation funeste des idées napoléoniennes (Août 1840).
9. Le destin de la France, de l'Allemagne et de la Russie, comme Prologomènes du Messianisme (Août de 1842 à 1843).

Pisma o umiejętnościach matematycznych:

1. Philosophie des mathématiques (1811).
2. Résolution générale des équations de tous les degrés (1812).
3. Réfutation de la Théorie des fonctions analytiques de Lagrange (1812).
4. Philosophie de l'infini (1814).
5. Philosophie de la Technie Algarithmique, première section, contenant la solution suprême des Mathématiques (1815).
6. *Idem*, seconde section, contenant les lois des séries, comme préparation à la réforme des mathématiques (1816 et 1817).
7. Critique de la Théorie des fonctions génératrices de Laplace, contenant, pour le cas fondamental, l'intégration générale des équations aux différences et aux différentielles, totales et partielles, de tous les ordres. (1819).
8. Introduction à un Cours de Mathématiques (en anglais) offrant un aperçu de la présente réforme des mathématiques (1821).
9. Canons des Logarithmes, où est donné la solution du cinquième degré. (1827).
10. Loi téléologique du Hasard, comme base de la réforme du calcul des probabilités (833).
11. Machines à vapeur, où leur théorie est fondée sur les nouvelles lois des fluides (1839).
12. Nouveaux systèmes de machines à vapeur, contenant les nouvelles lois physiques (1834 et 1835).
13. Prospectus historique de la réforme scientifique de la locomotion fondée sur de nouvelles lois du mouvement spontané des corps (1840).
14. Réforme des mathématiques, comme prototype de l'accomplissement final des sciences (1847).

Samo wejście na te prace pokazuje, że H. Wroński rozbił najważniejsze zagadnienia matematyki i filozofii.

wynagradzał to, coby za złudzenie albo za kłamstwo uważał. We wszystkich sporach umiejętnych jakie miał H. Wroński, zawsze było coś, co za nim przemawiało.

H. Wroński nie wszystkie swoje prawdy drukiem ogłasza, ma podobno tajemnice których dotąd nie objawił publicznie, które najbliższym uczniom ustnie podaje, objaśnia. Ostatnie słowo swoje H. Wroński przed światem zakrywał i jeszcze zakrywa, przekonany, że istnieje piekielny jakiś związek, spikniony przeciw niemu i przeciw jego nauce. Całe objawienie swęj nauki, a może tylko częściowe, H. Wroński uczynił dwukrotnie i bardzo nieszczęśliwie. Był zawiedziony, powierzył się niegodnym. Jednemu uczniowi, 9. października 1814 w St. Cloud, odkrył *l'essence de l'absolu*. Lecz to był „uczeń fatalny,” który widział, że H. Wroński będzie *flambeau de la terre*. R. 1817, bliski śmierci, objawił swoje wielkie prawo innemu uczniowi, ale i ztąd wyniknęły zgorszenia, fałszywe sądy, które H. Wroński musiał łagodzić i prostować swemi Trzema Sfinxami, wydane mi 1818 i 1819. Możnaż tak gorzko i tak gwałtownie ubolewać nad nieprzyjęciem, czyli nad niezrozumieniem nauki, kiedy objawiciel swoich wszystkich jasności w nią złożyć sam nie chciał?

H. Wroński odrzucony przez uczonych we Francyi, prześladowany nawet, u angielskich uczonych nie znalazł więcej szczęścia. H. Wroński przyznaje sobie, że ugruntował *nouvelle mécanique céleste*, a priori, z rozumu, wedle tychże samych praw, jakich użył, jakie wydał ze siebie Stworzyciel. Dotąd uważano umiejętność astronomii empirycznie, analitycznie: metoda, która czyni niepodobnem pojęcie tajemnicy stworzenia, budowy i ruchu światów. Newton, Laplace, mimowolnie bładzili. H. Wroński odkrył *faits éternels*, posiada siedm zasadniczych a nieomylnych praw stworzenia światów.

Z tych praw dwa, jeszcze 1821 udzielił H. Wroński towarzystwu królewskiemu londyńskiemu: a głównie swoje uważanie budowy ziemi, ciał niebieskich, i rzecz o płynach. Towarzystwo królewskie o tych prawdach przedstawionych jemu, ani wspomniało. Parlament angielski wyznaczył świetne wynagrodzenie temu, któryby poprawił tablice refrakcyi. H. Wroński wykonał i przesłał swoje prace *au Bureau des Longitudes*. Rękopisma przejrano i zwrócono jako nieużyteczne; ale później, metodami podanemi przez H. Wrońskiego, rzeczywiście poprawiono tablice refrakcyi. Członkowie *du Bureau des Longitudes*, prace skradzione H. Wrońskiemu drukowali pod własnem imieniem, a téjże samęj chwili druki H. Wrońskiego, na rynku paryskim funtami sprzedawano. Czyny nie do uwierzenia, gdyby téj kradzieży H. Wroński nie popierał świadectwami, których nam trudno sprawdzić.

Na tém zamykamy rys umiejętnych prac, odkryć i sporów. Wynałazki i wznowienia, a wznowienia i wynalazki ważniejszymi byćby nie mogły, sąż rzeczywiście takimi, za jakie uważa je H. Wroński?

My nie mamy ani prawa, ani powagi twierdzić, albo przeczyć. Pragniemy tylko, aby jaki polski matematyk zgłębił prace H. Wrońskiego i powiedział, czyli jest w nich wartość i wielkość. Pan Bukaty ma rozumieć najlepiej swego mistrza. Nieszczęście tylko mieć chce, że styl którym się posługuje, ani polskim ani zrozumiałym nazwany być nie może. My nie mamy daru ani ochoty odgadywać naukowych zagadek. Bardzo trudno ufamy myśli, która nie umie przedstawić siebie, jeżeli nie pięknie, przynajmniej przyzwoicie.

Sami sobie zakazujemy wydawać sąd o wynalazkach i metodach podanych przez H. Wrońskiego. Znaleźliśmy przecież dwa świadectwa, jedno najprzychylniejsze H. Wrońskiemu, a drugie przeciwnie. Przedstawiamy je w skróceniu. Jeżeli Montferrier przyznaje H. Wrońskiemu najpiękniejsze odkrycia i poszukiwania, Gergonne odmawia tym odkryciom i poszukiwaniom jakiegokolwiek wartości i powagi. Jeden i tenże sam przedmiot uznany i fałszywym i prawdziwym. Jako widzieć, matematyka nie stanowi wyjątku. I o niej dowolnie rozumować można, twierdzić i rozumować na wszystkie strony. Podobno Pascal wyznał, że matematyka nie ma tyle pewnej podstawy, aby jej zaprzeczyć nie można.

Przepisujemy prosto sąd o H. Wrońskim wydany przez P. Montferrier⁵⁾.

Vandermonde, Kramp, Arbogast, oznaczyli i stopniowo rozwinęli umiejętność liczb. Wroński posunął ją ku wyższemu stopniowi, uważając ją pod widokiem zupełnie nowym. Uogólnienie dokonane przezeń, stanowi teraz najważniejszą część umiejętności liczb. Funkcye ustanowione przez siebie, H. Wroński nazwał *facultés algarithmiques*. Piękne prawo rozwiązane *sur des facultés minimés*, matematyka winna H. Wrońskiemu, którego dzieło: *Réfutation de la Théorie des fonctions analytiques*, pan Montferrier uwielbia. Ułożenie metod analitycznych i naturę pewności jaką dać może ich zastosowanie, dotąd filozoficznie nierozpoznawano. To wykonał pierwszy H. Wroński, w swoim dziele tyle okazałem: *Philosophie de l'Infini*. Odeń zaczyna się nowa epoka matematycznych umiejętności. Wroński wykazał niewłaściwość metod matematycznych użytych przez Carnot'a i Lagrange'a, a filozofia matematycznych umiejętności powinna wykazać a priori wszystkie zasady matematyki, i wprowadzić do tej umiejętności systematyczną jedność. To miał na celu Wroński, kiedy 1821 ogłosił: *Introduction à la philosophie des mathématiques*; ale zamiast odebrania czei, wbudził ku sobie uczone nienawiści. Ztąd oburzenie członków *Institut de France*, nad którymi H. Wroński, może za dumnie użył swjej wyższości. System okazały i zdumiewający, który nakoniec do umiejętności matematycznych zaprowadził jedność, czego żadnym innym sposobem dokonaćby nie można. Z swjej bezwarunkowej nauki, Wroński wyprowadził swoje

5) *Dictionnaire des Sciences mathématiques*, Paris. II, 7, 3 i 4. 331, 483, 549.

wszystkie odkrycia, czyny najgłębsze i najwyższe do jakich wzniosł się umysł ludzki. System algarytmicznych wiadomości czyli nauk, jest zupełnie wykończony. Montferrier powiada, że swojemi pracami chciał ułatwić tylko zrozumienie dzieł Wrońskiego i wykazać ważność jego filozofii, która wytłumaczyła i spełniła umiejętność matematyki.

Montferrier przyznaje Wrońskiemu ustanowienie prawa seryi i wykazanie że teoria ustaw ma nie matematyczny ale algebraiczny początek. Pierwsze początki technii zakreślił Bernouilli, a jęj świetny wywód należy jeszcze Wrońskiemu. Montferrier kończy swoje pochwały wyznaniem, nad które okazalszego pomyśleć nie można. „I Wroński jako Keppler może wyrzec o sobie: Oddaję moje dzieła; czyli zrozumie je wiek dzisiejszy albo następny? mniejsza o to. Bóg przez 6000 lat nie czekałże na wytłumaczenie swego stworzenia⁶⁾?” Przy tém ocenieniu nadmienimy, że między matematykami jakich emigracya wydała we Francyi, Wroński uchodzi za marzyciela, za szarlatana nawet. Jest to lekkość. Wroński sądzony najzimniej, napisał więcej dzieł aniżeli inni czytali, a jako znawca matematycznych umiejętności, niezawodnie zajmuje miejsce wysokie. Mniej więcej powszechnie chorujemy na wstręt do uczenia umysłowych wielkości.

Montferrier obejmował i uwielbił wszystkie matematyczne poszukiwania H. Wrońskiego. Gergonne, jeden z najuczeńszych matematyków we Francyi, rozpoznawał tylko jeden przedmiot: równania wszystkich stopni, których rozwiązanie H. Wroński, jako pewność, jako

6) H. Wroński sam o sobie twierdzi, że jego filozofia, że jego architektura *est celle-là même, dont s'est servi le Créateur pour bâtir les mondes.* s. 247. To niedość; jego filozofia ma być umiejętnością stwarzania tego co nigdzie przedtém nie istniało, czego podobno sam Bóg nie znał. H. Wroński nie uznaje żadnej dotychczasowej powagi: ani umiętnej, ani religijnej. Jego Messyanizm oparty na *l'essence intime de l'absolu n'a pas besoin d'aucune garantie extérieure ni religieuse, ni même scientifique.* Nawet religia, widocznie nowa i lepsza, zupełniejsza, wyjdzie z Messyanizmu. s. 237. Takich twierdzeń o samym sobie moglibyśmy przytoczyć za wiele a jednak połączonych ze zwątpieniem. „*Après quarante années, il est encore problématique, si les vérités absolues peuvent être reconnues par les hommes* (s. 125)“

Ponieważ dotąd żadnych odkryć matematycznych, filozoficznych i religijnych podawanych przez H. Wrońskiego albo nie przyjęto, albo nie rozumiano; zapewne darowane nam będzie, jeżeli my dokładnie ujrzeć nie możemy téj za wysoko postawionej jasności. H. Wroński sam pisze usprawiedliwienie i dla nas i dla innych. H. Wroński swoim prawem przyrzeka rozwiązać wszystko, czego dotąd niezdolali rozwiązać umiętności. Nic przed nim nie jest zakryte. Tego nie wyszyscyamy. Lecz H. Wroński twierdzi, że „*de si hautes considérations intellectuelles, sont encore étrangères à l'esprit humain*“ Na wykazanie prawd swoich H. Wroński potrzebowałby kilku tysięcy lat, prawd, o których sam mówi, że na pozór są dziwaczne i nie do uwierzenia. Czemu H. Wroński nie naśladuje Zbawiciela, który swoim uczniom pokazywał takie światło, że oni wzrokiem jaki mieli, przyjąć je i zrozumieć mogli. Chrystus był małym dla małych; a H. Wroński dla nas, dla świata jest wielkim i chce nim pozostać. Cośmy wyjęli znajduje się w liście do papieża s. 414, 418. Ten list zaraz zostaję obszernie przedstawimy.

swój wielki wynalazek ogłosił ⁷⁾. Gergonne nie podziela uwielbień nakreślonych najokazalej przez Montferriera. Uderzyło nas, że w swoim sądzie nie zachował jednostajności, bezstronności; że się wahał, przyznawał bardzo wiele a później odwoływał, co niejako upoważnia domniemanie, że metoda rozwiązywania równań wszystkich stopni niekoniecznie jest marzeniem, niepodobieństwem; że cokolwiek bądź, zawsze mogłaby być uważana jako umiejętne usiłowanie.

Nasamprzód Gergonne odejmuje Wrońskiemu zaszczyt wynalazku. Jego metoda nie ma być nowa; jest prosto powtórzeniem metody pokazanej przez Bézout. Gergonne atoli uczynił ciekawe przyznania, których późniejszymi cieniowaniami sam nie zdołał wyrwać. „Wroński swoją metodę wyłożył jasno i dokładnie, za jej pomocą można zupełnie rozwiązać równania trzeciego stopnia.” Gergonne na czwartym stopniu nie sprawdzał metody, a nie przypuszczał, aby ktokolwiek chciał czynić jej zastosowanie do równań piątego stopnia — co przecież, jako zaręcza H. Wroński, szczęśliwie wykonał pan Bukaty, mający rozumieć wszystkie tajemnice swego mistrza. „Gdyby Pan Wroński nie był złożył dowodów swojej głębokiej wiedzy, należałoby się obawiać czyli się nie pozwolił złudzić przez analogiczne wnioskowanie, czyli nie wierzył za lekko: że *les termes affectés aux radicaux*, znikające same przez siebie w stopniu trzecim, powinny również znikać w stopniach wyższych.” H. Wroński nie zmienia w swą metodzie odniesioną do równań czwartego stopnia — i „zdaje mi się, mówi Gergonne, że w tém myli się” — ale czyli się H. Wroński myli rzeczywiście, sam Gergonne nie umie, nie śmie twierdzić. Albowiem zaraz następne przedstawia swoje rozumowanie: „Zadanie rozwiązywania równań algebraicznych mogłoby być uważane za dowiedzione, atoli pod warunkiem, jeżeliby forma pierwiastków pozostała niezmienna w równaniach wszystkich stopni.” Sprawdzenie metody Wrońskiego wymagać miało samej mechanicznej pracy: nie podjął się jej Gergonne, a przecież mówił, chociaż niewyraźnie, że metoda miała warunki wymagane przez umiejętność. Nie był to przeto sen.

Odtąd Gergonne zmienia swoje uważanie. Zkądinąd pokazał on swój własny sposób rozwiązania, który mieni „krótszym i może stosowniejszym.” Metoda Wrońskiego zawikłańsza i niepotrzebna być miała. Wywinął się przeto spór osobisty, walka o zaszczyt wynalazku prawdziwej metody. Gergonne upraszał: „aby Wroński jasno ukazał zasady, na których opiera swe metody” — a nawet znalazł, że swoje wątplenie o prawdziwości metody Wrońskiego uważał i uważa za przekonanie; że wyrazu wątplenie użył tylko przez grzeczność.

7) Doutes et réflexions sur la méthode proposée par H. Wroński, pour la résolution générale des équations algébriques de tous les degrés. *Annales des Mathématiques* III. 51 i 37 206

przez delikatność; że Wroński unika sądu znawców, że zanosi odwołanie do ludzi obcych matematycznym umiejętnościom; że Wroński przypuszcza różnice między formą a naturą pierwiastków, czego przecież on, Gergonne, nie pojmuję; że Wroński „zabarykadował się swemi *équations fondamentales*, do których nikt szturm przypuszczać nie myśli.“ Jednak Gergonne lękał się tych śmiałych twierdzeń; albowiem mniema, że metoda byłaby prawdziwa jeżeli Wroński ustanowi *une reduite rationelle pour le cinquième degré*; że chętnie pokonanym być pragnie, że sam sobie życzy poniżenia a chwały Wrońskiemu, albowiem umiejętność odniosłaby zysk i wydoskonalenie. „Jeżeli pan Wroński będzie i nadal oblekał się ciemnościami; jeżeli będzie dawał tylko obietnice; jeżeli jako zwykły dotąd, zechce tłumaczyć swoje zagadki innemi zagadkami;“ naówczas Gergonne uzna, że ma cele, których umiejętność nie ma potrzeby rozpoznawać⁸⁾.

Gergonne sam siebie nie zaspokoił temi sądami, temi przyznaniem, temi odwołaniami. Rozumiał, że był sobie sprzeczny. Po długiej przerwie, odnowił poszukiwania. Nie śmiał twierdzić pewnie, że metoda Wrońskiego nie może być stosowana do równań przechodzących po za trzeci stopień; ujrzał, że czasami metoda Wrońskiego może rozwiązać równania czwartego stopnia; że był za nadto przyjaźnie usposobiony dla tej metody; że „ta metoda, tyle pompatycznie zapowiadzana, na czwartym stopniu równań próby wytrzymać nie może. Nigdy nie będziemy odmawiali czci rozległym matematycznym wiadomościom które posiada Wroński, ale poczekamy jeszcze, nim udzielimy jemu zaufanie, jako wynalazcy. Niechaj udowodni swe posłannictwo innemi cudami⁹⁾.“ Z tej polemiki okazuje się widocznie, że Gergonne sam sobie rachunku zdać nie umiał: o naturze, o prawdziwości albo fałszu metody podanej przez Wrońskiego.

Zamykamy niniejsze wystawienie matematycznych usiłowań Wrońskiego powtórzeniem życzenia, aby jaki Polak, znawca matematycznych umiejętności, odczytał i ocenił głębiej to co Wroński ogłosił. Pan Bukuty ma szczęście rozumieć swego mistrza, ale nie ma daru, ani siebie ani swego mistrza wytłumaczyć. Gergonne mógł się unieść, mógł nie pojąć czyli nie obejrzeć dokładnie metody, ale przecież powiedział o Wrońskim, że jest w nim głęboka wiedza, że posiada rozległe wiadomości matematyczne. Wroński przeto ma prawo być postawionym między naszymi najpierwszemi duchowemi znakomitościami.

H. Wroński nie ograniczył się samemi matematycznemi poszukiwaniami i wynalazkami. Jest to wielka i okazała część, ale nie całość jego nauki, jego messyanizmu, który ma otworzyć duchowi ludzkiemu nowe światy, nowe stworzenie, doskonalsze nad te które widzimy te-

8) Wroński wydał *Réfutation de la théorie des fonctions analitiques Lagrange'a*. Gergonne ujmuje się za swoim rodakiem, i nie przypuszcza aby teoria Lagrange'a wywrócona być mogła. To przecież nastąpiło.

9) *Annales des Mathématiques* IX. 213.

raz. Człowiek ma być nowym a prawdziwym stwórcą, ma udoskonalić, naprawić wszystko; najściślej stworzyć prawdy, które dotąd rzeczywiście bytu nie miały, które najwięcej pod symbolami przeczuwała i szanowała ludzkość. H. Wroński widzi, czyli ma widzieć, siebie, ducha naszego i Boga, bez zasłony. Nie sama matematyka ma swoje ciemności, swoje głębie, swoje otchłanie, do których jeszcze myśl ludzka nigdy nie zstępowała. H. Wroński wstąpił do tych otchłani i wszystko rozświecił, oswobodził — odkrył prawdziwe znaczenie wszech rzeczy. Temu on mocno wierzy.

Jesteśmy, my Polacy, katolikami chrześcianami. Rzecz przeto bardzo zajmująca i ważna, co H. Wroński mniema o katolicyzmie, o chrystyanizmie. Polska prowadzi historyczny, najwyżej tragiczny i religijny spór przeciw Rosyi, przeciw temu co nazwano kościołem wschodnim. O Rosyi, o kościele wschodnim, o stosunku Polski i Rosyi H. Wroński powiedział także swoje słowo, a powiedział najwyraźniej takim sposobem, na który Polska, bez zniesienia swęj natury historycznej, nigdy zezwolić nie może i nie powinna. Tym dwóm przedmiotom, poruszonym najsmielęj przez H. Wrońskiego: katolicyzmowi i panslawizmowi, poświęcimy nasze bliskie uwagi. Są to zaiste przedmioty najważniejsze, dotyczące nas najżywiej, wchodzące do najdalszych skrytości naszego polskiego ducha. Na tych przedmiotach zatem wypróbujem wartość mesyanizmu objawionego przez H. Wrońskiego, a mocno wątpimy, czyli próba dlań szczęśliwa będzie.

CZĘŚĆ DRUGA.

I

KATOLICYZM.

Hoene Wroński ma system *bezwarunkowej filozofii*, która przyrzeka dać ostatnie wytłumaczenie i dopełnienie umiejętności, religii, katolicyzmu. Ze swęj filozofii wyprowadza wszystko — nowe, lepsze dawniej ciemno przeczuwane. Zapowiada istotniejsze stworzenie człowieka — Boga nawet. Rozbioru tęj bezwarunkowej filozofii, nie przedsięwzięjemy. Raczej chcemy ukazać jęj samo zastosowanie, jęj ostateczny wypadek, jęj sposób uważania religii, katolicyzmu, natury, najdalszję treści bożęj. Rozkładu, podziałów, dociekań tęj *bezwarunkowej filozofii*, możebyśmy nie zrozumieli rzeczywiście — możeby jęj twórca oskarżył nas o jęj niepojmowanie — możeby drogą jęj rozległego wykładu, umysł czytających pogodnie i wytrwale postępować nie miał usposobienia albo odwagi. Dosyć będzie na teraz, jeżeli wykażemy co Hoene Wroński na mocy praw i wymagań swęj *bezwarunkowej filozofii*, twierdzi o katolicyzmie — jakie ostateczne naznacza cele najgłębszemu religijnemu rozwinięciu ludzkości — i nie będziemy nadzwyczajnąj przywiązywać ważności do zbadania, jakimi drogami Hoene Wroński zbliżył się ku ostatecznym religijnym przezeń pojętym i ustanowionym przeznaczeniom ziemskim człowieka. Ze skutków, wznieśliemy się ku ich pierwotnéj filozoficznęj przyczynie — poznamy jęj prawdziwość albo niedostateczność. Jestże wielu, którzyby mieli moc zatrzymania się na wysokości na któręj Hoene Wroński swoje myślenie

usadowił? Jestto wysokość przerażająca — bardzo często z niej czynów i pojęć ludzkich dojrzeć nie można. Hoene Wroński mieszka w świecie bezwarunkowym — niechże ma wyrozumienie, jeżeli my stworzeni, ograniczeni warunkami naszej własnej natury, napotykamy ogromne, często, jako się nam zdaje, niezwykłe przeszkody wzniesienia się ku światowi bezwarunkowemu, ku temu rajowi, ku temu niebu strzeżonemu przez gorejący miecz archaniola.

Szczęście jednak mieć chciało, że Hoene Wroński z wysokości swojej zstępuje ku ziemi, ku czynom znanym, historycznym, dotykającym, żyjącym w nas. O tych czynach mówi jasno, łatwo, najzrozumiałej. Jesteśmy przeto najpewniejsi siebie, nie lękamy się zaprzeczenia kiedy mówimy, że *Filozofia bezwarunkowa* ułożona przez H. Wrońskiego, z katolicyzmu, z chrześcijaństwa zostawia bardzo mało, może nawet nic. Katolicyzm, chrześcijaństwo, H. Wroński pojmuje jako przejście, jako przygotowanie, jako zagadnienie, które rozum, sam przez siebie, własnymi potęgami, może i musi rozwiązać. Przedtém, Boga uznawano stwórcielem i kierownikiem. Lecz to był symbol. Odtąd nowym stwórcielem i pewniejszym kierownikiem, ma być sam człowiek.

Taka naczelna zasada *bezwarunkowej filozofii*, przy której katolicyzm zajmuje miejsce bardzo niskie, maleje, przemija i znika zupełnie. Dotychczasowa religia nie wystarcza.

Rozpatrzmy, na czém H. Wroński opiera swoje przekonanie. Sami wyznajem, że natura tych przekonań wzniosłej i rozległej nie może być pomyślana. „W świecie ucywilizowanym, mówi H. Wroński, wszystko zapowiada wygaśnięcie światła, religii i filozofii, upadek ludzkiego rodzaju.“ To co teraz znamy pod imieniem filozofii i religii, temu nowemu moralnemu nie zapobieży upadkowi. Bez przyjęcia bezwarunkowej filozofii, o zbawieniu człowieka i społeczeństw, nie można mieć rozumnej nadziei. Jeżeli H. Wroński swojej nauce daje nazwanie *Reformy ludzkiej wiedzy* — widocznie, jest to delikatność jedynie. Mamy odebrać nowe stworzenie. Filozoficzne i religijne pojęcia, oprze na prawdziwym, na nieporuszonym gruncie, dotąd nieprzeczuwanym — na prawdzie która wszystko zamknie i wszystko wyjaśni. Odtąd dla umysłu nie będzie żadnej tajemnicy, i żadnej ciemności. H. Wroński mówi: „moja filozofia nieszczęście pokona.“ Swoje uczucie najświetniej przedstawia. „Związek Bezwarunkowy, Święte Przymierze, Messyanizm, dopełni dwa dawniejsze moralne stowarzyszenia — państwo i kościół — które nie znając ostatecznych celów człowieka, nie mogą prowadzić ku nim członków tych dwóch pierwotnych stowarzyszeń.“ H. Wroński przeto państwom i kościołom dotąd istniejącym, a mianowicie kościołowi katolickiemu, odmawia prawa i możliwości kierowania człowieczeństwem. „Aby zniweczyć bezrząd niebezpieczny, trzeba innych przekonań, prawd nowych, a wyraźniej, prawd bezwarunkowych, których żaden człowiek nie zna.“ To wyrzeczone 20 Maja 1849 dowodziłoby, że H. Wroński tych prawd świata jeszcze nie objawił. Tę tajemniczości, tych zastrzeżeń, nie możemy pochwalić. Przeszkadzała ona i zrozumieniu i przyjęciu nauki

podawanéj za jedyny środek zbawienia, którym widocznie katolicyzm być nie może. Przedstawiamy powody téj nieuleczonej niemożycy zarzuconéj katolicyzmowi przez nauczyciela nowéj bezwarunkowéj wiedzy, a ostrzegamy, że przedstawiamy sprawozdanie, że nasz sąd wstrzymujemy. Nasz sąd, jakkolwiek przeczuć go łatwo, byłby zawczesny, dopóki H. Wroński przez nasze pośrednictwo, bliżej i dotykalsz nie wyłoży swéj nauki, mającéj dać dopełnienie i ostateczne wydoskonalenie katolicyzmowi. Bezwątpienia zastanowiło czytających, a powinno najwyższ zastanowić to, że między świeżemi manifestami Rosyi a naukami messyanizmu, zachodzi najściślejsza zgoda. H. W. przemawia szczerze i niepodlegle, to rzecz niezawodna, ale myślenie jego najdokładniéj odpowiada myśleniu rosyjskiemu i rosyjskim najśmielszym życzeniom. Jakoż H. W. Rosyi między narodami Europejskiemi naznacza miejsce, które dla niéj sam Bóg zachował. Rosya zbawi świat, a zbawi religijnie i politycznie. Nie jestże to myśl ta sama która natchnęła pismo moskiewskiego dyplomaty rozebrane przez nas? Im więcéj H. W. jest niezależny i samoistny, tém więcéj uderza zgodność jego i rosyjskich widoków. —

H. W. wprost, samym papieżom przedstawił swoje pomysły o konieczném dopełnieniu katolickiéj religii, o związku religii i filozofii ustanowionym przez messyanizm powołany ostatecznie odkryć cel człowieka, który Chrystus tylko symbolicznie zapowiedział. — H. W. ma nawyknienie odnoszenia się do samych wysokości, do samych naczelnictw; gminowi zwyczajnych rozumów nie daje zaufania, nie ma dlań czci, za to bardzo usposobiony schylić się przed tymi, u których widzi moc i panowanie jakiegokolwiek natury ¹⁾.

Pismo swoje H. W. wygotował jeszcze 1827. Miał je złożyć Leonowi XII książdz Fayet biskup Orleanu, co przecież nie nastąpiło. Pisma nie widział Grzegorz XVI. Otrzymał je, czyli miał otrzymać teraz panujący papież Pius IX 14 czerwca 1846 r. Nie zaprzeczamy, H. W. wybrał stosowny, urzędowy a najgłośniejszy sposób ukazania swéj nauki przedstawionéj wyraźnie, umiejętnie, atoli zapowiadającéj papieżowi, że tylko przez uznanie téj nauki katolicyzm może być zbawiony, rozwiniony i ostatecznie wytłumaczony; — zamiar, ku któremu Mickie-

¹⁾ Hoene Wroński przedstawiał swoje widoki następnym osobom: Cesarzowi Napoleonowi, ministrom Karola X. ministrom Ludwika Filipa — Cesarzom Rosyi i Austrii — Jen. Cavaignac, Prezydentowi Rzeczypospolitéj francuzkiéj — Adamowi Xięciu Czartoryskiemu, i innym jeszcze. Temi czasami, Cesarz Mikołaj otrzymał „*Tajemny Dokument*“ wykazujący opatrnościowe powołanie Rosyi. H. W. twierdzi, że swoje nauki chce wykladać za upoważnieniem władzy krajowéj. Nierozumiemy téj taktyki czyli szczerości. Mniemaż H. W., że po uzyskaniu władzy, gmin będzie musiał dać swoje przyzwolenie? Bardzo powątpiewamy, czyli znajdzie się jakakolwiek władza religijna albo polityczna, któraby się poddała wszystkim warunkom messyanizmu. Pismo przedstawione Papieżowi jest najlepszym dowodem naszéj niepewności; dziwimy się złudzeniu pana H. W. tém bardziéj, że messyanizm jest to detronizacya wszystkich dotychczasowych władz i nauk.

wicz sądził się także powołany, a jako widno, drugi, nie pierwszy z Polaków. Swoim widzeniem nie dałże Mickiewicz nazwy messyanizmu? ²⁾

Cóż przynosi mesyanizm? — Człowiek, mówi H. W., sam przez siebie odkrywa prawdy bezwarunkowe i poznaje jestestwo Stworzyciela — sam ze siebie wydobywa nieskończone potęgi stwarzania, a głównie nieśmiertelność, której nie można uzyskać żadnym innym sposobem. Człowiek sam siebie zdziała nieśmiertelnym, a takim widocznie dotąd nie był; miał jedynie przeczucie tej wielkości, ale nie miał jasnej wiedzy; wierzył tylko, był na niższym stopniu pojęcia samego siebie. Człowiek założy Królestwo Boże na ziemi. Cała historia prowadzi i zbliża nas ku temu wielkiemu celowi.

Historia postępowała, przeto wznosiła się ku coraz wyższemu wydoskonaleniu. Same nawet zboczenia były koniecznymi warunkami postępu. Bez nich nie bylibyśmy pojęli, nie moglibyśmy zdobyć naszych dostojnych przeznaczeń. Błąd, zło, były koniecznym przejściem ku prawdzie. Te rzeczy ogłosił H. W. 1818 r. — odkrycie nieogarnionej ważności, albowiem moralnemu i religijnemu porządkowi świata, groziła i grozi nieodwrócona fatalna ruina. Świat nie ma żadnych innych sposobów ocalenia, oprócz tych, które messyanizm podaje. Umiejętności polityczne i religijne straciły swój grunt i wpływ. Świat jest bez myśli i bez kierunku. Cofnięcie się do dzikości pierwotnej nie podobne; przywrócenie dawnego porządku rzeczy, restauracja religijna i polityczna nie zaradzi złemu następującemu gwałtownie, ze wszystkich stron. Świat pójdzie, pójść musi niewstrzymanym ruchem. Gdyby nawet nastąpiła taka restauracja religijna albo polityczna, cóżby z niej wyniknęło? Ludzkość przechodziłaby stopnie, na których dawniej była, i weszłaby znowu na miejsce, które w tej chwili zajmuje. To nie byłoby zbawieniem, ale zamieszaniem. To, co dotąd ludzkości dawało duchowe życie, spełniło swoje przeznaczenie jakie mieć mogło, zużyło się i przeminęło. Ludzkość oczekuje nowej prawdy i światłości. Ale zkąd? Jest to błędnem mniemaniem, że prawda do nas przychodzi zkąd inąd. Prawda wychodzi z nas samych, ze saméjże istności człowieka, z rozumu, ale nie zewnątrz, przez jakie nadnaturalne a niepojęte dla nas działanie. Prawda bezwarunkowa, najwyższa, jest w nas. Z tej prawdy wyniknie wszystko, nowy człowiek, nawet rzeczywistość

²⁾ „Po ogłoszeniu Bezwarunkowej Nauki, której wyłącznie należy imię Messyanizmu, pozwolono sobie dziwnie nadużyć tego świętego nazwania. Ukazała się mistyczna, kabalistyczna nauka, która usiłując narzucić fałszywe uwielbienie Napoleona, „podkopuje zasady błogosławionej i przyszłej moralności, odkrytej przez nas w piśmie, o Politycznej Tajemnicy tego wielkiego reformatora. Szczęściem, że publiczna nagana tej nauki spłodzonej przez niewiedomość i bezbożność, a głównie nagana „urzędowa na Izbie Parów, która spowodowała zawieszenie jej wykładu, daje nam nadzieję, że będzie zrozumiana różnica między temi obłąkaniami, a prawdziwie „moralną i umiejętną nauką Messyanizmu.“ (Dernier Appel. Predic. scientif. 2). Są to słowa widocznie skierowane przeciw Mickiewiczowi. Czyli słuszne, nie rozbieramy. Czemu dziwujemy się, to temu, że Mickiewicz zataił zkąd wziął imię Messyanizmu, które udzielił swym politycznym i religijnym mniemaniom.

Boga. Z téj prawdy jeszcze ułoży się ostateczne stworzenie i przeznaczenie człowieka. H. W. twierdzi przeto, że dotychczasowe pojęcia o Bogu, o człowieku, o nieśmiertelności, o celach ludzkości, były ciemnymi i niezupełnymi. Dopiero *bezwarunkowa filozofia*, czyli Messyanizm, odkrywa prawdziwe i nieprzemienne tych pojęć znaczenie. H. Wroński, na poparcie swoich twierdzeń powołuje Śgo Jana, XIV. 26, i XV, 26, że przyjdzie Duch Święty, Duch pocieszyciel, który nauczy i wytłumaczy wszystko. Z tych słów Chrystusa wyprowadza H. W. że chrześcijaństwo dopełnione być musi, że dopełnienie chrześcijaństwa sam Zbawiciel zapowiedział, albowiem zostawił rzeczy, których nie wymówił i nie wyjaśnił. Nauki Chrystusa były jedynie zagadnieniami, które teraz trzeba oznaczyć i rozwiązać, były przyrzeczeniami, które teraz trzeba urzeczywistnić. Królestwo boże na ziemię jeszcze nie przyszło, ale niezawodnie przyjdzie. Jesteśmy wszyscy w oczekiwaniu i cierpieniu.

Temu oczekiwaniu nie odpowie dotychczasowa wiara. Człowiek chce mieć o wszystkiém pewność; chce poznać wszystko ostatecznie i bezwarunkowo. Téj atoli wiedzy, téj pewności bezwarunkowej, nie dały i dać nie mogły filozoficzne i religijne szkoły. Należy je szanować i przyjmować, ale tylko jako przygotowanie ku pojęciu bezwzględnej prawdy. W Objawieniu była prawda, ale częściowa, nie zupełna, zakryta i symboliczna. Objawienie miało święte przecucia i uniesienia, ale nie wyczerpnęło ani boskiej ani człowieczej natury, których wytłumaczenie ostatnie może dać tylko *filozofia bezwarunkowa*, Messyanizm. Nauka messyaniczna oczekiwaniom, cierpieniom i błędom ludzkości położy koniec, dopełni chrystyanizmu, wytłumaczy to, co Chrystus ciemnym i niedokończonym zostawił.

Niema wymagań, nadziei i przecuć, którychby *filozofia bezwzględna* nie przyrzekała urzeczywistnić. Ona usprawiedliwi i wyjaśni wszystko, wykaże bóstwo Chrystusa, odsłoni prawdziwe znaczenie chrześcijaństwa, którego *nasza święta religia* odsłonić nie miała potrzeby. Jest to zatem twierdzić, że do téj chwili, chrześcijańskiej dogmatyki, chrześcijaństwa, i bóstwa Chrystusa, właściwie, wedle ich natury, nie pojmowano. To nie ma być bynajmniej ubliżeniem ani ewangelii ani nauczającemu kościołowi. Ewangelia czyliż nie mówi, że przyjdzie Duch święty, który nauczy całej prawdy — *docebit omnem veritatem*. Z tych słów najgłówniej H. W. wyprowadza usprawiedliwienie swoich wznowień, swéj *bezwzględnej filozofii*, która zostawi i uszanuje wszystko co jest i co było. Tylko temu co jest i co było, da rozwinięcie i ostatnie wykończenie. Jest ona przeto wynikiem i następstwem niejako fatalném całej historii. Bez uznania i bez wykonania téj przemiany, religia upadnie, katolicyzm ulegnie nieuchronnej ruinie, albowiem żadna dzisiejsza nauka nieposiada mocy zbawienia ludzkości, niepojmując celów do których ludzkość drogami przewidzianymi przez Opatrzność przyjsć musi, a przyjsć musi więcéj przez własne działanie, aniżeli przez wpływ i rozkaz Boga. Nowa era człowieczeństwa będzie zupełnie ludzka, czy-

sto rozumowa. Sam człowiek będzie jej kierownikiem i stwórcy. Przewodnictwo Opatrzności skończyło się. Opatrzność wypuściła człowieka ze swjej opieki, pozostawiła bez zwierzchnictwa, bez wyższego natchnienia. Lecz człowiek odbierze poznanie i użycie własnych stwarzających sił, przez dobrodziejstwo *bezwzględnej filozofii* ³⁾).

Cóż jest, czegoby *filozofia bezwzględna* udzielić nie przyrzekała? — Pozwoli uzyskać nieśmiertelność, której przed tem człowiek nie miał. Człowiek odbierze uznanie w sobie potęg stwarzania, jako Bóg będzie bezwarunkowym, uzyska swój własny byt przez siebie, sam i własnymi siłami dopełni swego stworzenia. Filozofia bezwarunkowa udzieli prawodawstwo wszystkim umiejętnościom, a najgłówniej religijnym; z niej, we wszystkich względach, wyniknie nowy porządek. Religia chrześcijańska uzyska stanowczo głębsze i nieprzemienne wytłumaczenie. Spełni się wszystko co dotąd było oczekiwanem i przeczuwanem, a spełnionem być nie mogło.

Przed założeniem *filozofii bezwzględnej*, pierwój nim ona objawiona być mogła, nim przyszedł czas dla niej właściwy, kościół rzymski był

³⁾ H. W. następnie tłumaczy Objawienie „Przez wyraz Objawienie rozumiemy objawienie wewnętrzne, które każdy człowiek znajduje w swém uczuciu, ale nie „objawienie zewnętrzne albo wymówione, które jest podstawą czci religijnej. To „objawienie zewnętrzne albo wymówione, właściwie wynika z tłumaczenia, które daje „Teologia naszemu objawieniu wewnętrznemu, które znowu uważane ze stanowiska „filozofii a przynajmniej loiki, stanowi w naszym najgłębszem uczuciu, porządek „prawd wskazanych przez Stwórcę, albowiem objawienie to występujące za pośrednictwem naszego uczucia, jest dziełem Stwórcy.“ Bóg przeto do człowieka zewnętrznie nigdy nie mówił. Człowiek sam sobie dał objawienie, wyprowadził je ze swego uczucia, które H. W. uważa za wypływ boski. To wewnętrzne objawienie otrzymało od Teologii kształt zewnętrzny formy naukowej. Objawienie przeto tłumaczone przez messyanizm, nie jest objawieniem dotąd przyjmowanem w chrześcijańskim świecie. Jeżeli Bóg zewnętrznie do człowieka nigdy nie mówił, jeżeli Objawienie jest tylko układem teologicznym, jeżeli w tem zewnętrznem objawieniu człowiek tylko siebie przedstawiał, ukazywał sobie swe własne uczucie, byłże Chrystus uważany, jako Bóg, jako Objawiciel, jako żyjąca osoba? Człowiek swoje własne uczucie nazwał Chrystusem. „Uosobienie messyanizmu w Messyaszu powinno się uważać za wyrażenie przenośne; *Odezwa do Narodów Słowiańskich* Str. 31. — Człowiek swoje własne pojęcie ubrał ciałem i temu ciału dał imię Messyasza. Chrystus był, ale jako przenośnia, jako figura retoryczna, jako proces dyalektyczny. — *Messianisme l'Union finale de la philosophie et de la religion.* p. 6. — Nie mogliśmy nie położyć tej noty, z której okazuje się, co H. W. przez Objawienie i przez Chrystusa rozumieć pragnie. Aby niezostawić żadnej wątpliwości przytaczamy jeszcze co następuje: „Tajemnicze życie Jezusa Chrystusa wynika zupełnie z zasad rozumowych „odkrytych przez nas. Śmierć Jezusa Chrystusa, jego wstąpienie do odchłani, jego „zmartwychwstanie, są tylko symbolami.“ Ewangelia jest symbolizowaniem „Wszystko „tajemnicze które obejmuje Nowy Testament, przestało być niem dla filozofii i przestanie być dla religii, skoro ona przyjdzie do tej wzniosłej formy, do której teraz „wejść powinna.“ Lecz jakimże sposobem i przez czyje działanie? Człowiek jako nowy stwórciel dopełni boskiego stworzenia świata. Dawny Stwórciel, zstępuje, a nowy Stwórciel, Człowiek, wchodzi na miejsce opuszczone przez Boga. Są to zdania bardzo jasne, i dziwimy się że ich niezrozumiał *feuilletonista Gońca polskiego*. H. W. mówi jeszcze: „nasza epoka nie jest podobna żadnej epoce dawniejszej.... trzeba „stworzyć porządek zupełnie nowy, ale nie powtarzać zdarzenia dokonane“ *Prodro-* „*me* str. 39.

stowarzyszeniem, czuwającem nad zachowaniem prawd bożych, walczącem przeciw tym, którzyby chcieli wywracać zamiary Stworzyciela. Zakon Jezuitów pierwszy przyjmie i urzeczywistni zasady *filozofii bezwzględnej*. On powinien wiaść tymczasowy kierunek ludzkości, albowiem kierunek ostateczny Opatrzność poruciła wielkiemu cesarzowi Rosyi. Cesarz Rosyi pozwoli założyć Związek Bezwarunkowy, który ma być messyanicznym przeznaczeniem Słowiańskich narodów. Tu nadmieniamy a niżej obszernie opowiemy, nieogarnione uwielbienia, które H. W. składa cesarzowi Rosyi i kościołowi Wschodniemu. Kościół Wschodni ma powołanie nastąpić po kościele Rzymu, wyznaczyć człowieczeństwu nowy i najwyższy cel. Rosya w swych ostatnich manifestach powtarza jedynie to, co o niej H. W. dawniej twierdził. Tych pamiętnych słów — Zachód przepada — cywilizacya popełnia samobójstwa — kościół Rzymu nie obroni się własnymi siłami — rosyjska dyplomacya nie wynalazła. Zwracamy je, komu należy, głębokiemu założycielowi *bezwzględnej filozofii*.

H. W. najwyraźniej zapowiada, że kościół rzymski zaginie, jeżeli nie przyjmie tej *bezwzględnej filozofii*. Nie przystępuje on doń jako burzyciel i przeciwnik, ale jako dopełniacz i tłumacz prawdziwych zasad chrześcijaństwa, o którym na wielu miejscach mówi, że ma być świętym. Nie możemy nie ostrzedz, że w tém wyznaniu, jest niezmierne i niebezpieczne złudzenie. H. W. skłania się pokornie i życzliwie przed rzymskim kościołem, ale mówi jemu dobitnie, aby ustąpił, aby zostawił kierunek ludzkości rozumowi bezwarunkowemu, nowemu stworzycielowi, człowiekowi. „Siódmy okres rozwiąże wielkie zadanie religii, a nauka, która ma powołanie dokonać tego rozwinięcia, tej religii bezwarunkowej, będzie dziełem messyanizmu. Messyanizm połączy ostatecznie „filozofią i religią, oswobodzi je z warunków czasowych i przemijających, a wzniesie ku rozumowi bezwarunkowemu“⁴⁾. Katolicyzm prze-

⁴⁾ „Pojmujemy nawet, że najwyższy cel ludzkości, ku któremu nas prowadzi „finalność naszej natury, powinien być naszym własnym dziełem, albo inaczej, samoistnym dziełem rozumu. Finalność, wskazując stopniowo cele nowe, wydebyte „z naszej natury, rozwijając w nas potęgę i siły nowe, zaprowadzi nas do stanu „w którym my sami, wedle wymagań naszej godności i wzniosłych potrzeb rozumu „skończymy dzieło naszego stworzenia, a tym sposobem, damy sobie nasz własny „byt, samoistny i niepodległy, wyjęty z pod wszelkiego zewnętrznego wpływu“ Pro-drome 31. To mówił H. W. 1831 r., a 1849, jeżeli można jeszcze dobitniej wyłożył swoje przekonanie. „Nadszedł czas krytyczny dla ziemi, dla człowieczeństwa. „Opatrzność, która dotąd kierowała nami, która pozwoliła rozwijać nam nasze środki „potężne, opuściła nas i powinna nas zostawić samym sobie. Ludzkość dotąd potrzebowała Boga, odtąd Bóg dla niej nie jest potrzebny.“ Ostrzegamy, że piszemy tylko sprawozdanie o bezwarunkowej Filozofii, ale nie sądzimy jej. Sąd nasz nadejdzie. *Dernier Appel*. Parys, Juin, 1849. Atoli Hoene Wroński wątpi czyli to co wykłada, nawet przez odległe wieki zrozumiane będzie. „Ogłasza przecież swój „ostatni Manifest i składa Bogu na cel zbawienia ludzkości.“ H. W. widzi niepodobieństwo wzniesienia teraz żyjących ludzi nad widnokrąg wyobrażeń ziemskich i przemijających. *Dernier Appel*. Pozwólmy sobie cokolwiek nadmienić, że nie znajdujem trudności zrozumienia tego, co H. W. wykłada bardzo łatwo i jasno. — Lecz za-

to i chrześcijaństwo we wszystkich swoich odcieniach, jeżeli wyjmiemy kościół rosyjski powołany przynieść zbawienie światu, są pojęciami warunkowymi, czasowemi i koniecznie skazanemi na przeobrażenie. W chrześcijaństwie takim jakie teraz posiadamy, niema prawdy i rzeczywistości, ale jest przeczuwanie ich, przygotowanie ku nim, przejście do nich. H. W. nie jest bez umiarkowania, mniema albowiem, że *filozofia bezwzględna*, teraz na wielki rozmiar i we wszystkich częściach nie może być zastosowana; że jęj urzeczywistnianie tylko stopniowo należy wprowadzać. Siódmy okres panowania bezwzględnej filozofii jeszcze nie nadzedł, ale nadchodzi. Dla tych przeto ważnych względów H. W. zakonowi Jezuitorów powierza kierunek tymczasowej swęj nauki; radzi uprzejmie samemu papieżowi, aby wziął na siebie początkowanie tęg przemiany; nakoniec pragnie, aby wybrani, poznali i zachowali dla przyszłości święty skład messyjanicznej prawdy, i tyle z nięj udzielali, ile będzie dozwalał stopień wykształcenia, na który wzniesie się ludzkość. H. W. mniema, że upłynie kilka tysięcy lat nim nastąpi upowszechnienie *bezwzględnej filozofii*. Szanuje przeto wszystko co istnieje i nie burzyć gwałtownie nie chce. Przemawia nawet za religiami i rządami ustanowionemi, chociaż dla tęg tylko przyczyny, że chwila ich rozwiązania jeszcze za daleka. W tych rządach i w tych religiach jest i prawda i świętość, ale warunkowe i czasowe. Niema w nich bezwarunkowej świętości i prawdy, których objawienie posiada tylko *bezwzględna filozofia*. Chrześcijaństwo ma same symboliczne prawdy — a *filozofia bezwarunkowa* odkrywa znaczenie tych symbolicznych prawd.⁵⁾

Nie wolno mniemać, jakoby H. W. swoje nauki we własném ogłaszał imieniu, jakoby się na własnęj opierał powadze. On stoi wyżej prawdziwie, nadludzkie przypisuje sobie potęgi, jakich świat dotąd nie widział i dla których, możnaby powiedzieć, jeszcze nie ma pojęcia.

chodzi trudność, zdaje się nam niepokonana, czyli nauka messyjaniczna przez rozum przyjęta bydg może, chociaż sami rozumowi ludzkiemu udzielamy panowanie bardzo obszerne. Pismo Święte człowiekowi przyznaje wielkie dostojenstwo—współpracownictwo z Bogiem, co przecież założycielowi messyjanizmu nie wystarcza. I my jesteśmy skłonni zarzucić społecznym ponurzenie się za głębokie w stosunkach ziemskich, ale nie śmiemy ich potępić za to, że nie wstępują na widnokrąg messyjaniczny, którego dotąd nikt z żyjących dostrzedz nie umiał, a na który, myśl ludzka, wedle warunków swogęj natury, wstąpić nie może. Nie, człowiek sam siebie nie stworzył i nadal swoim własnym stworzycielem nie będzie. Jest to nadzieja bardzo uśmiechająca się, ale zwodnicza. Warunki swego bytu człowiek może zmieniać; ale zupełnie nowęj, zupełnie innęj istności sobie nie da.

⁵⁾ Jeżeli Chrystus był tylko symbolem, dla czegożby Matka Najświętsza symbolem także bydg niemiała? „Rozum bezwarunkowy wyniesiony nad warunki fizyczne, wolny ziemskiej skazy, a objawiony w messyjanizmie, zniweczy źródło błędu „i grzechu, dopełni tęg świętęj przepowiedni ukrytęj pod allegoryczném wyobrażeniem dziewicy która zetrze głowę węzowi. Tę dostojną dziewicę messyjanizm wprowadza dziś do świętyni ludzkości.“ Ztąd przeto wynikałoby, że w wszystkich religiach, rozum ludzki sam siebie symbolizuje, alegoryzuje. Teologia chrześcijańska, symbolizowała, zewnątrzniemi kształtami przyoblekała zewnątrzne uczucie, Człowiek modlił się przed tęg co z siebie wydobył; samego siebie ubóstwił, Bogiem zrobił. *Pro-drome* S. 67.

Jeżeli mówi, że religii i społeczności grozi nieunikniona ruina, która tylko przez uznanie *filozofii bezwzględnej* odwrócona być może, że innych sposobów zbawienia nigdzie nie ma, H. W. ostrzega, że to jest wyrok Stworzyciela: *arrêt du Créateur* (str. 422). H. W. sam przez siebie nie wiele znaczy, ale jest potężny przez siły które jemu Bóg udzielił, aby karać zbrodnie spełniane przeciw prawdzie, — a przypomnieć nie zaszkodzi że teraz prawdy nie posiada żadna szkoła ani religijna ani polityczna, że prawdę i zbawienie przyniesie stopniowo *filozofia bezwzględna*. Ona sama jako messyanizm, ma spełnić przyrzeczenia które Chrystus pod symbolami zapowiedział. Chrystus dał jedynie obietnice, H. W. daje rzeczywistość. Ewangelia ma tajemnicze znaczenie, allegoryczne, H. W. odsłania je i tłumaczy stanowczo. Chrystus położył zagadnienie rozumowe, *problème rationel*, H. W. zagadnienie rozwiązał. Bóg niejako się zrzekł swojej zwierzchności nad człowieczeństwem, usamowolnił je i jemu samemu zostawił wytłumaczenie wszystkich tajemnic: *laissant entièrement à l'humanité la solution*. W starym testamencie był Bóg. Chrześcijaństwo wyrzekło: Bóg i Chrystus — pośrednik Bóg i człowiek razem. Mahometanizm twierdzi, Bóg i jego prorok ostatni. Mazzini pisze Bóg i człowieczeństwo. H. W. na koniec, wyrażenie, pojęcie i byt Boga przekreśla, a przynajmniej najmocniej zubożętnia, albowiem wedle *filozofii bezwzględnej* człowieczeństwo samo sobie wystarczy. Człowiek został czyli zostanie nowym a doskonalszym stworzycielem ⁶⁾. Między temi prawdami mniemaniami czyli rzeczywistemi, a prawdami z których dotąd ludzkość czerpała swoje życie, jest przepaść i niema przejścia. H. W. sam przyznaje, że *filozofia bezwzględna* stopniowo przez kilka tysięcy lat pokazywać się i upowszechniać będzie. Nie sądzimy przeto aby ludzkość, za błąd mimowolny, za nieprzyjęcie prawdy której jeszcze niema, jako zbrodniarka karana być miała. *Filozofia bezwzględna* nie zgrzeszyłaby przeto, gdyby raczyła naśladować ewangeliczne umiarkowanie i miłosierdzie. —

Jednak H. W. pomimo swych twierdzeń najśmielszych jakie tylko pomyśleć można, nie uważa siebie za wznowiciela. Twierdzi to jedynie co ewangelia twierdziła, ale twierdzi jaśniej i pewniej; zapowiada jedynie to, co wedle słów Chrystusa później urzeczywistnionem być miało. Wskazuje przeto na Boski początek swojej nauki i przedstawia dostojne pełnomocnictwo. Są to ciekawości zajmujące. Nie powiemy, aby w nich pewna prawda być nie miała, ale przez nie bardzo łatwo wstąpić można na pole niebezpiecznych złudzeń. Widziano nawet szaleństwa, które w Piśmie Świętym usprawiedliwienia szukały. Chrystus mówi Nikodemowi — *oportet vos denuo nasci*. Z tych słów H. W. wyprowadza swoje naczelne przekonanie, że przez powtórne narodzenie się rozumieć należy

⁶⁾ H. W. coś przeczuwa, że jego *Filozofia Bezwarunkowa* teraz tylko do umiejętności matematycznych stosowana być może; że co do innych części wiedzy, przyjęcie *Filozofii Bezwarunkowej*, dopiero po wiekach wieków nastąpi, że między dzisiejszymi uczonymi niema takich, którzyby głębokości Filozofii messyanicznej przejrzeć mogli — S. 469.

uzyskanie nieśmiertelności własnymi siłami człowieka. Nieśmiertelność ducha, jeżeli była do téj chwili, była jedynie jako obietnica, jako dążenie, ale jeszcze nie istniała jako rzeczywistość. Nieśmiertelność prawdziwa ma dopiero nastąpić. Jeżeli H. W. utrzymuje, „że nasza święta religia nie jest jeszcze spełniona,” powołuje on natychmiast poważne świadectwo. Czyliż Sty Jan nie nauczał: *spiritus veritatis docebit vos omnem veritatem — quae ventura sunt, annuntiabit...?* ⁷⁾ Chrystus przeto całej prawdy nie objawił, nie umiał czyli nie mógł objawić. Dopiero Duch Sty przyszłym wiekom zupełne prawdy ma ogłosić. Nie wierzyć temu, twierdzić że nauka chrześcijańska jest zamknięta i dalej rozwijana być nie ma, jest to bluźnić przeciwko Duchowi Ś., jest to grzech nieprzebaczony i wieczny. To dopełnienie Chrześcijaństwa przez człowieka, to zlanie się boskiej i ludzkiej natury, to doskonalsze stworzenie mające być dokonane przez samego człowieka, ⁸⁾ H. W. wynalazł w Śłym Pawle, nauczającym że każdy człowiek zostanie doskonałym mężem, dojdzie miary, wieku i doskonałości Chrystusa ⁹⁾; to jest że każdy człowiek będzie Chrystusem a nawet czems więcej, więcej wszechmocnym i doskonalszym, albowiem człowiek własnymi siłami spełni to, co dotąd przez Chrystusa i przez kościół Chrystusowy spełnionem być nie mogło. Człowiek sam przez siebie pokona złe, zdobędzie nieśmiertelność, znieśnie niedoskonałości swój duchowej natury, sam sobie udzieli to, czego jemu Opatrzność udzielić nie miała mocy. Dotychczasowa bezsilność Boga i człowieka uleczona będzie, a sposoby nieomyłne uleczenia posiada tylko *filozofia bezwarunkowa*.

W tém stopniowem rozwijaniu się człowieczeństwa, w tém przechodzeniu ze symbolów i allegoryi ku prawdom coraz jaśniejszym, były społeczności religijne, mniej albo więcej przyjazne temu rozwijaniu się, zbliżające się ku temu wielkiemu celowi albo odeń zwracające. H. W. protestantom i niemieckiej filozofii przypisuje niezmierzzone zasługi, przypuszcza nawet, że Francya przepada, że ogniskiem nowój a wyższej oświaty ma być Germania. Co do nas nie wierzymy upadkowi Francyi i błogosławieństwu, jakie z germańskiej myśli ludzkość odebrać miała, ale nie będziemy się tu nad tém rozwodzić. Chcielibyśmy aby H. W. sam siebie pogodził, kiedy protestantom poczytuje za główny błąd to, że przyjmował z ewangelii rzeczy które rozumem objęte być mogły, że wyłączał

⁷⁾ Sty Jan XVI. 13.

⁸⁾ H. W. przytacza zdanie niewiemy skąd wyjęte — *Deus creavit hominem inexternabilem*. To zdanie upoważniałoby mniemanie że Bóg człowieka zniweczyć nie może. Bóg wprawdzie człowieka stworzył; ale przez czyn stworzenia mianował niezależnym, równym sobie, może nawet wyższym — Jeżeli tylko rozumiemy naczelną twierdzenie *Filozofii bezwarunkowej*, człowiekowi należałoby przyznać wyższość nad Bogiem, albowiem człowiek jako nowy stwórczytel, wymówi to, czego dawniej Bóg nie wymówił; spełni to, czego dawniej Bóg nie spełnił, spełnić nie miał mocy, czyli mądrości, —

⁹⁾ Sty Paweł do Efezyan IV. 13.

Jusqu'à ce que nous parvenions tous à l'état d'un homme parfait, à la mesure de l'âge de la plénitude de Jésus-Christ.

wszystko tajemnicze, które złożone w niej, jako zaród i zapowiedzenie, późniejszemu odstonionemu być miało, że zniósł tajemniczość i boskość, a ograniczył się samym rozumem. Trudnem przeto byłoby wytłumaczyć, przez jakie środki protestantyzm był czyli nawet jest jeszcze żywiołem postępu i wykształcenia. Chyba przez moc tej zasady, że nawet samo złe, *filozofia bezwarunkowa* przyjmuje, jako warunek konieczny zbliżania się ku ostatecznemu wydoskonaleniu. Szatanizm przeto duchowy miałby niejako boskie znaczenie. Bezeń, dobre i święte, które jest w nas i w historii, objawionem bydlizby nie mogło. *Filozofia bezwarunkowa* usprawiedliwia wszystko, uznaje koniecznem i opatrnościowem. ¹⁰⁾ My, nie. My najgłębiej rozumiemy, że człowiek, że historia, ma czyny, ma stany i przejścia, których nie wolno usprawiedliwiać, które koniecznie potępić należy. Nie wszystko co było, zgadzało się z celami Opatrzności, wchodziło do nich jako część potrzebna i zbawienna.

Po tém uwielbieniu przesłanem Germanii i protestantyzmowi, następuje wyznanie, że kościół rzymski nad protestantyzmem ma wyższość ¹¹⁾. H. W. lubi uderzać takimi sprzecznościami. Kościół rzymski nie zniósł wolności człowieka, zostawił wpływ łasce bożej, zachował związek między człowiekiem a Bogiem, utrzymał spółdziślanie łaski i wolności, łączył je i harmonizował, a nie zakładał między niemi sprzeczności i wojny. — Też same pochwały H. W. rozdziela i kościołowi Wschodniemu, a właściwie samej Rosji; obadwa kościoły stawia na równi; jednak, po długim wahanu się ujrzał, że podobno kościół

¹⁰⁾ *Le bien et le mal sont des parties integrantes de l'ordre absolu de la creation.* — Złe i dobre są nawet warunkami zdobycia nieśmiertelności — S. 436. Złe wyniesiono przeto do tej zbawienniej potęgi. Jeszcze coś. Przed rozwiązaniem zadań Ewangelii, nieśmiertelności niema. Ludzie żyjący w otchłani będą oczekiwać i rozwiązywania tych zadań i nadejścia tej nieśmiertelności, — każdy człowiek ma właściwą sobie nieśmiertelność; są stopnie nieśmiertelności wedle stopni zasługi. W świecie duchowym równość nie istnieje. Co prowadzi do tej stopniowanej nieśmiertelności? Wedle H. W. sama moralność niedaje zbawienia, — asketyzm zbawieniu raczej szkodzi. Gdzie dopełnienie religii nastąpi, gdzie człowiek zdobędzie nieśmiertelność? Założyciel messyanizmu odpowiada że na tej ziemi, nie na innym świecie. Wszakże mógłby na dowód przytoczyć wyrazy pacierza: przyjdź królestwo Twoje.

¹¹⁾ H. W. czasami o protestantyzmie przemawia bardzo surowo. Z protestantyzmu wyjść miał *najgrubszy ateizm, znikczemnienie rozumu, wyrodzenie się ostateczne*. Protestantyzm odnowił sekty znoszące nieśmiertelność. Protestantyzm, było to *wielkie zboczenie od chrześcijaństwa*. H. W. posuwa się i dalej, albowiem protestantów za prawdziwych chrześcian nie uważa, nieprzyjaciółmi chrześcijaństwa ogłasza; coś nawet doradza, aby rządy protestantyzm, saduceizm, mistycyzm i ateizm wytępiały. Lecz to jest jedna strona, druga jakże odmienna! H. W. natychmiast naucza, że tenże sam protestantyzm, to wielkie zboczenie od chrześcijaństwa, był przygotowaniem do przyjęcia i rozwiązania filozofii bezwarunkowej — że protestantyzm był nadzwyczajnie użytecznym, albowiem przezeń rozwinęła się zasada człowieka, moc stwarzająca bezwarunkowego rozumu. To niepowinno zdumiewać, wszakże czytaliśmy, że złe jest integralną częścią postępu. Bóg był potrzebny ale i szatan także. Szatan był koniecznym warunkiem rozwinięcia się boskiej i człowieczej natury. Że to są nowości najdziwniejsze, temu nie zaprzeczamy.

Wschodni ma pierwszeństwo, że jest więcej przygotowanym i wydoskonalonem narzędziem zbawienia ludzkości, zdobycia jej ostatecznych i błogosławionych celów. H. W. cesarstwo rosyjskie uważa za dzieło saméjże Opatrzności. To nas jako Polaków i jako Słowian najżywiej dotyka, i dosyć wyraźnie zapowiada, że przed sądem téj bezwarunkowéj filozofii Polska przeszła i przyszła usłyszy raczej potępienie. Atoli H. W. podrzędnie mówi o téj wyższości albo niższości kościołów Wschodu i Zachodu. Jest dla nich wyrozumiałym, wspaniałym, a najpewniej obojętnym. Ani w pierwszym ani w drugim niema prawdy. Nad nimi unosi się *filozofia bezwarunkowa*, wyłącznie prawdziwa, przynosząca zbawienie i ostateczne dopełnienie religii. H. W. nie wie dobrze, który kościół wezmie początkowanie — może Wschodni — może Zachodni, — ale niezawodnie ten, który pierwszy da swoje przyzwolenie zasadom i celom *filozofii bezwarunkowéj*. H. W. kościołom Wschodniemu i Zachodniemu zostawia spółubieganie się. Jest wyższy nad nie. Oczekuje na przystąpienie, gotowy dać swoje uwielbienie temu, który pierwéj skłoni się przed messyjanicznymi naukami ¹²⁾. To miałyby pozory nieogarnionéj dumy. Niewidzimy jej. Jest to logiczne i słuszne; jest to nawet konieczne, skoro w stanie obecnym ludzkości żadna istniejąca religia nie ma prawdy, skoro ma nastąpić nowa bezwarunkowa religia. Mógłżeby H. W. kierunek świata zostawiać temu co uważa za błędne, za przemijające, zużyte i odrzucone?

Pojmujemy przeto bardzo łatwo dla czego H. W. wykład swój nauki zastrzega sobie i antynomicznemu związkowi ¹³⁾, złożonemu z wyższych ludzi, a upoważnionemu przez dotychczasowe religijne i polityczne władze. Duchownym jednak grzecznie odmawia spółdziałania, przez wzgląd, że takie powołanie nie odpowiadałoby ich godności — względ bardzo subtelny ale nie rzeczywisty. Po co wzywać chrześcijańskie duchowieństwo, które po za symbolami nie widzi jasności, i kiedy spełnie-

¹²⁾ Ostatnie rozwinięcie chrześcijaństwa nastąpi przez kościół Wschodu albo przez kościół Zachodu. Za Rzymem przemawia tylko większe podobieństwo: *plus probablement l'église Romaine*. Jednakże H. W. napisał — *la vraie religion chrétienne est dans le catholicisme*. S. 466.

Prawdziwéj przeto chrześcijańskiej religii kościół Wschodu nie miał i nie ma. Jednakże temu Wschodniemu kościołowi H. W. powierza zbawienie człowieczeństwa. My nie mamy zamiaru ani sposobu tych ogromnych sprzeczności pogodzić, ale godzi je bardzo łatwo H. W. który we wszystkich religiach widzi złe i dobre razem, a jedno i drugie potrzebne i zbawienne.

¹³⁾ We swéj, *Trichotomie architectonique des doctrines de l'humanité fixées dans le Prologue du Messianisme*, H. W. ustanawia siedem okresów, przez które ludzkość przechodziła, przechodzi teraz, i ma przejść, aby rozwiązać zagadnienie swego bytu na ziemi. Teraz ludzkość przechodzi 5ty okres celów przechodnich. Tych celów jest dwa — poszukiwanie prawdy, filozofia — i poszukiwanie dobra, religia. Między temi dwoma celami rozumowemi i koniecznemi jest walka grożąca człowieczeństwu upadkiem moralnym. Téj walki żadnymi sposobami religijnymi i politycznymi ułagodzić nie można. Ta walka prawdy, wyobrażającej ludzkie prawo, i dobra, wyobrażającego prawa boskie, stanowi piąty okres antynomii społecznej. — Zład nazwanie, które H. W. nadaje swojemu związkowi antynomicznemu.

nie ostatecznych dążeń ma być dziełem nie Boga, nie Boskich nauk złożonych w ewangelii, ale czynem samej ludzkości i działającego w niej bezwarunkowego rozumu! H. W. przypuszcza, ale tylko przypuszcza, że kościoły Wschodu i Zachodu mogłyby zatrzymać tymczasowo kierunek świata, jednak nie ma nadziei. H. W. wynurza głębokie uszanowanie wszystkim religijnym i politycznym zwierzchnościom, ale uprasza, ale rozkazuje nawet, aby ustąpiły. Zostawia katolicyzmowi okazałe nazwanie *naszej świętej religii*, ale najwyraźniej zapowiada, że świętość prawdziwsza i wyższa jest gdzieindziej; że była w nim jako przeczcucie, ale być przestała. *Filozofia bezwarunkowa* podaje człowiekowi uczucie i poznanie całej świętości. I to znowu uważamy za naturalne i konieczne, skoro człowiek ma być nowym stwórcą, ma zająć miejsce Boga, który, chcielibyśmy wiedzieć, jakie odtąd będzie miał znaczenie? Człowiek dotąd wszystko przyjmował. Lecz po objawieniu bezwzględnej filozofii, sam sobie będzie dawał wszystko, sam siebie będzie dalej stwarzał, ku ostatniej doskonałości wynosił materyalny świat i duchowe istoty ¹⁴⁾.

¹⁴⁾ Nic nie przesadzamy. H. W. swoim uczniom czyli współpracownikom zalecał podpisywać następujące wyznanie. „Ja niżej podpisany oświadczam, że jestem „członkiem związku antynomicznego, z przekonania, które mam, że cel oznaczony „Prodromem Mesyanizmu, jest najzbawienniejszy dla ludzkości, i jeszcze dla tego, „że w stanie obecnym usamowolnienia, nie istnieje żaden inny środek zdobycia „tego świętego celu, to jest, spełnienia zarazem i religii i filozofii, warunków wiecznych i warunków czasowych człowieka. Atoli przyjmuję zobowiązanie moralne „szanować istniejące władze polityczne i religijne.“ Chcielibyśmy przeciw wiedzieć jakim sposobem można szanować prawa religijne w których niema prawdy i zbawienia. H. W. nieodmawia czei *naszej świętej religii*, wierzymy że szczerze, a jednakże o naczelnej zasadzie chrystyanizmu, twierdzi następnie — „Upadek człowieczeństwa, powrót ku pierwotnemu stanowi są to niewinne bajeczki — *Contes bleus*.“ S. 450. Przypuściwszy nawet, że to czemu ludzkość 18 wieków wierzyła i z czego tyle świętości wydobyła, teraz za bajeczne uważać trzeba, mniemamy, że i na ten przypadek o chrześcijaństwie poważniej, i umiarkowanię należałoby przemawiać. Cóżkolwiekby, trzeba nie zapominać, że wedle filozofii bezwarunkowej, stan pierwotny człowieka był stanem dzikości, dzieciństwa. H. W. mówi: Bóg stworzył człowieka na podobieństwo swoje, ale stworzył na swoje podobieństwo nie wtenczas kiedy stwarzał. To była obietnica, że miał nadejść czas, kiedy człowiek sam sobie miał nadać podobieństwo boże. Stan, w którym jesteśmy, jest przechodni i koniecznie wznieiony być musi do wyższej potęgi, do harmonii, do pojednania, — a zatem teza, antyteza i synteza — twierdzenie, przeczenie i połączenie. Są to formuły niemieckiej filozofii. Ludzkość ma przejść jeszcze dwa okresy, nim siebie pojmie zupełnie, nim stanowczo zrozumie swoje przeznaczenie. Co aby wykonać mogła, musi użyć wiedzę bezwarunkowej prawdy i bezwarunkowej religii. Jest to okres celów rozumowych czyli bezwarunkowych — dopełnienie stworzenia człowieka przez człowieka. To dopełnienie stworzenia człowieka, uskuteczni się w dwóch okresach. Okres szósty wyda to, co jest bezwarunkowo prawdziwe, nastąpi odkrycie prawdy. Okres siódmy wyda to, co jest bezwarunkowo dobre — odrodzenie się duchowe, — czyli własne stworzenie człowieka. Słowo urzeczywistni się w człowieku. Człowiek odbierze nieśmiertelność. Wszelka tajemnica zniknie. „Dla religii bezwarunkowej najwyższem prawem jest Słowo w Bogu i człowieku, jako możność, jako moc stwarzania. — „Zadaniem powszechnem jest cel prawidła moralnego osiągnięty przez odrodzenie du-

Chrystus — naucza H. Wroński — mówił apostołom — opowiadam wam rzeczy ziemskie, a nie rozumiecie ich, jakżebyście zrozumieli rzeczy niebieskie, gdybym wam je pokazał? Co to ma znaczyć wedle H. Wrońskiego? Widocznie, Chrystus wszystkich tajemnic niebieskich nie objawił — ich odkrycie ludzkiemu rozumowi zostawił, jako obowiązek, jako powołanie — „Chrystus polecił ażebyśmy sobie dali byt nieśmiertelny.“ Jestże w nas taka moc? „Nasz rozum spełnia prawdziwe „dzieło stworzenia.“ Nasz rozum przeto wytłumaczy niebieskie rzeczy, których Chrystus objawić nie chciał czyli nie mógł. Na tych oparty mniemaniach swoich H. Wroński ma słuszość twierdzić, że „stan chrześcijaństwa jest zupełnie tymczasowy „*l'état de Christianisme purement provisoire*, że dopełnienie stanowcze religii, wyniknie z filozofii messyjanicznej (str. 455). Czem jest obecna chwila, pojmowana religijnie? Przejściem z religii objawionej, do religii bezwarunkowej, z chrystyanizmu do Parakletyzmu. To co odkryło chrześcijaństwo, tylko za przeczuwanie za przewidywanie należy uważać. Ludzkość ani siebie ani Boga dotąd nie pojmowała. Spała snem dziecinnym. Należy odrzucić czarujące złudzenie jakoby był Chrystus na ziemi, jakoby Słowo mieszkało między nami. Messyanizm nie pozwala mieć tych złudzeń. „Uosobienie messyanizmu w Messyaszu jest prosto allegorycznym wizerunkiem — jedynie właściwym dziecinnemu stanowi ludzkości, aby oznaczyć grubo „oderwane pojęcia messyanizmu.“ Temu językowi nieodmawiamy uderzającej jasności. Dotąd ludzkość piła mleko o którym Chrystus swoim mówił uczniom. Teraz z dłoni messyanizmu ma odbierać prawdziwe niebieskie pożywienie.

Ludzkość do tej chwili sama siebie nie pojmowała, nie rozumiała całej swojej religijnej przeszłości. Dopiero teraz, przez pośrednictwo *bezwzględnej filozofii* odbiera pojęcie samą siebie, tłumaczy sobie swoje własne, albo boskie zjawisko. Dopiero teraz znaczenie tajemnic objętych Starym i Nowym Testamentem zrozumiane byź może, dopiero teraz mamy ustanowiony dowód, że Pismo wychodzi z Boga, że

„chowe. Zgodność (*concours*) teologiczna, wytłumaczy tajemnice upadku człowieka, pokaże, co rozumieć należy przez sporność, łaski i zasługi, odkupienia i zbawienia przez nas samych, — przedmioty zatem religijne, skały, o które się rozbił „rozum człowieka.“ To H. W. przyrzekał uskutecznić roku 1832, ale czekał dopóki by nie był założony związek antynomiczny, któremu chciał powierzyć rozwiązanie tych wielkich tajemnic a głównie dwóch — odkrycia prawdy i uzyskania niśmiertelności. Jestże założony związek antynomiczny? H. W. wytłumaczenie tych tajemnic jeszcze u siebie zatrzymał. Zdawałoby się przeto, że mógłby złagodzić gorzkie wyrzuty, które czyni wszystkim uczonym. — Ostatnie pismo które ogłosił H. W. wyszło 1850. Zapowiada w niem narady ustne i piśmienne (*Conférences*), usuwa się ku Germanii, poznawszy nakoniec, że Paryż nie ma usposobienia przyjęcia i zrozumienia tajemnic, mających dać zbawienie dla Francji i dla ludzkości. H. W. swój bezwarunkowej filozofii i religii ze stanu zagadki dotąd niewyprowadził, a już odpycha Zachód, cofa się ku Niemcom. — Ostatnie nadzieje dla swęj nauki i dla człowieczeństwa pokłada w Rosji. Rosya ma to być naród wybrany przez Opatrzność. Rosya zbawi świat. Są to ostatnie najdojrzalsze owoce bezwarunkowej filozofii.

Objawienie ma prawdziwie boży początek. Takięj przeto *bezwarunkowej filozofii*, a właściwie rozumowi, jęj stworzycielowi, Rzym może udzielić swoje zaufanie. Rozum ma prawo rozwiązać zagadnienia, z których wywiąże się jasne poznanie naszych wielkich przeznaczeń. Konieczność rozwiązania tych zagadnień uznał sam Jezus Chrystus, skoro Nikodemowi pytającemu, *quomodo haec fieri possunt*, nie dał wyraźnej odpowiedzi, dać nie mógł, czyli nie śmiał. H. Wroński nie twierdzi, ale z jego nauki wynika naturalnie, że dać nie mógł. Jezus Chrystus (pamiętajmy zawsze czém jest u H. W. Chrystus) nie miał wiedzy wysokich tajemnic, wszystkich głębokości boskiej i ludzkiej natury. Zapytanie Nikodema rozwiązała *bezwarunkowa filozofia*. Między temi tajemnicami teraz rozwidnionemi, znajdujemy naprzykład, że pierwotnie wiedza i byt były razem i składały jedność, — że Stary Testament wszystko allegoryzował, nigdzie samęj nieokazywał prawdy — że celem religii objętej Starym Testamentem było stworzenie świata, — materyalnych stworzeń, — że Nowy Testament, cel ludzkości postawił wyżej — człowiek miał wykonać swoje własne stworzenie, odkryć i ustanowić tajemnice dawne i nowe swojej duchowości. Dawne stworzenie było tylko zapowiedzeniem i symbolem. Człowiek pojmował siebie i Boga pod zastonami allegoryi. Nowe stworzenie, mające być wykonaném przez człowieka, będzie rzeczywiste. Symbol, allegorya odpadnie, a sama ukaże się prawda: niemowlęstwo duchowe człowieczeństwa przemienie.

O tém własném stworzeniu człowieka przez siebie, H. Wroński daje najzupełniejsze objaśnienie. Jest to może zasadnicza nauka, pierwsze i ostatnie słowo *bezwarunkowej filozofii*. To, co sam człowiek ma stworzyć, nie jest tém, co już w nim było stworzone. — Nieśmiertelność da sam sobie przez czyn własny stworzenia. Człowiek nie miał jeszcze prawdziwęj nieśmiertelności. Posiadał jedynie władzę i nadzieję uzyskania przez samego siebie tęj nieśmiertelności. Apokalipsa objaśnia przyszłe losy człowieczeństwa, ale tylko allegorycznie (str. 476). *Filozofia bezwarunkowa* wzniesie człowieka do potęgi, do świetności, jakich nie znał, jakich jeszcze nie dał Stworzyciel. Słowem: z człowieka, z rozumu, z jego potęgę dotąd zakrytych, niepojmowanych, wystąpi nowa światłość, która wszystko oświeci, nie ciemném nie zostawi. Bóg zaczął stworzenie, człowiek dopełni stworzenia. Wydobędzie ze swęj natury to, czego sam Bóg nie wydobyl. Hoene Wroński twierdzi, że nic nie wywraca z podań, z określeń, z dogmatów, z przeszłości katolicyzmu. Przyjmuje wszystko, tylko temu, co przyjmuje, udziela swoje własne tłumaczenie. Katolicyzm niewiedział co szanował, co ubóstwiał — ale *filozofia bezwarunkowa* wie dokładnie. Niema przeto jednéj chrześcijańskięj nauki i zasady, któręjby H. Wroński nie wyjaśnił. Chrześcijaństwo ma prawdy, ale czasowe, ale osłonięne. *Filozofia bezwarunkowa* podaje objawienie całej prawdy chrześcijańskięj, niczém nieosłonięj. Wskazujemy niektóre przynajmniej wzory tłumaczenia chrześcijaństwa.

Ludzkość, utrzymuje H. Wroński, przechodziła siedem stopni rozumienia; wykształcała się, usamowalniała się, pojmowała siebie coraz

dokładniej — postępowała okresami — żyła. Ale jakże postępowała? Przez jakie wznosiła się stopnie? Wedle *filozofii bezwarunkowej*, ludzkość wznosiła się przez siedem stopni. Człowiek nasamprzód zdobywał dobro ziemskie — pojmował się materyalnie, nie miał wiedzy swego ducha. Później założył społeczeństwo polityczne. Później powstało stowarzyszenie religijne — kościół. Reforma XVI. wieku, jako czwarty stopień, raczej opóźniła rozwiązanie wielkich zagadnień. Piątym stopniem, jest antynomia, czyli spór dwóch kierunków, — kierunek ziemski i kierunek boski. W stopniu szóstym następuje prawdziwe zrozumienie tych kierunków przez ustanowienie *filozofii bezwarunkowej*. Siódmy stopień, na który wstępujemy czyli wstąpić mamy, ma być ostatni. Człowiek stanowczo wytłumaczy stworzenie — urzeczywistni w sobie słowo Boga — przez odbudowanie pierwotnej jedności bytu i wiedzy; temi samymi sposobami co i Bóg, sam siebie uczyni nieśmiertelnym, przyjmie stan, jakiego nigdy nie miał, i który być może tylko jego dziełem. Człowiek sam przez siebie i dla siebie, będzie wszystkim. Wsiąknie w siebie czyli wyda ze siebie, całe boskie jestestwo. Pierwszym stopniem człowieka była zwierzęcość, materyalność. Ostatnim będzie boskość, natura prawdziwie boża. Jest to zatem nauka, która nie dosyć się zgadza z naukami chrześcijaństwa, chociaż ma być ich wytłumaczeniem, dopełnieniem. Wedle chrześcijaństwa człowiek pierwszej chwili swego bytu na ziemi, był doskonałym. Wedle *filozofii bezwarunkowej*, był niemowlęciem, zaczynał swoje wykształcenie. Wedle chrześcijaństwa człowiek odzyskuje to co stracił. Wedle filozofii bezwarunkowej ma zdobyć, czego nigdy niepojmował. Są to ogromne różnice, które wskazujemy jedynie, wykładamy, — nie dajemy sądu, albowiem nasamprzód chcemy nakreślić wizerunek tej nauki najśmielszej, najrozleglejszej, — niedokładnej, czyli prawdziwej, niewyrokujeć jeszcze, ale mocno wątpimy. Chrystus mówi *opportet vos denuo nasci*, to jest — będziecie tém czém byliście dawniej, jakimi wyszłście z Boga. *Filozofia bezwarunkowa* mówi: będziecie tém, czém nie byliście nigdy, jakimi was Bóg nie stworzył, stworzyć nie mógł.

Jeżeli przeto człowiek ma być tém, czém nigdy nie był — jakże rozumieć upadek? jaki początek naznaczyć złemu? jakie działanie zostawić okupieniu, wzięciu przez Boga człowieczeństwa natury?

H. Wroński przyjmuje upadek człowieka, ale tłumaczy filozoficznie, rozumowo, daje objaśnienie myśli prawdziwej, zamkniętej w symbolach. Zkąd wyniknęło, że upadek człowieka uważano za objawienie, za przedmiot którego rozumem objąć nie można? Ztąd, że objawienie skończonym, czyli boskiem być miało, kiedy przeciwnie objawienie było tylko zapowiedzeniem, przeczcuciem prawd, które później rozum w swoim czasie miał odkryć, wyraźnie ustanowić. Upadek był, ale nie takiej natury, jako jest wedle chrześcijaństwa. H. Wroński nie przeczy aby złe być nie miało, ale jakże powstało złe, jakim sposobem do człowieka weszło?

H. Wroński złego, za dzieło, za czyn własny człowieka nie uważa. Złe w nas nie powstało z nas samych, z rozumu, ze zmysłów człowieka. Złe nie wyniknęło z naszej duchowej istności, ani z naszej wiedzy. Złe jest w warunkach naszej rzeczywistości, ale nie w samej rzeczywistości naszej, której człowiek nie posiadał i teraz jeszcze nie posiada. Złe jest dziełem istot rozumnych, które człowiekowi udzieliły ten warunek bytu — złe. — Złe, człowiek zewnątrz nie brał, nie ze swój wydobyl natury. Jeżeli przeto złe jest w nas — z nas jednak ono nie wyszło. Jest stworzeniem istot innych, które nas poprzedziły. Złe jest to coś narzucone warunkowo naszej duchowej naturze. H. Wroński mniema nawet, że początku zła, gdzie indziej, nie na ziemi, w odleglejszych sferach stworzenia, szukać należy. Upadek i grzech powstały, ale nie na tej ziemi, ale nie z człowieka. Duch nasz, w swój wewnętrznej istocie czystym bydź nie przestał. Duchowo nie jesteśmy zepsuci. Tego H. Wroński wyraźnie nie mówi, ale człowiek mógłżeby bydź nowym Bogiem, mógłżeby dopełniać stworzenia, dać samemu sobie potęgi których nie miał nigdy, gdyby w swoim duchu nosił zepsucie, gdyby przez jaki wpływ zewnętrzny, przez działanie boże, miał bydź zwracany do swój pierwotnej godności i świętości. Może sami się mylimy, może my nie dosiegamy głębokości Messyanizmu, ale się nam zdaje, że H. Wroński z chrześcijaństwa nie nie zostawił, wyjawszy same nazwisko, symbola i zapowiedzenia, których prawdziwe wytłumaczenie jedynie swojej nauce przyznaje. Ludzkość dotąd błąkała się po ciemnościach, widziała siebie przez zasłony. Teraz kiedy się wczytuje w słowa *Bezwarunkowej filozofii*, widzi siebie i pojmuje w całej swój przeszłości, we wszystkich swoich potęgach. Jestto przeto okres nowych światów, nowych stworzeń. Musiało upłynąć 18 wieków, nim ludzkość odgadnąć potrafiła wyrazy Jezusa Chrystusa *opportet vos denuo nasci*. Człowiek, dotąd był stworzonym. Teraz, dla siebie, dla przyszłych światów, ma bydź nowyma doskonałym stwórcykiem.

Na takiej wysokości stawia siebie H. Wroński i swój Messyanizm. Uznaje siebie tłumaczem przeszłości, objawicielem przyszłości — jedynym zbawicielem ludzkości. Nic nie burzy — tylko dopełnia, wykształca, ku bezwzględny prawdę wynosi. Stary Testament rozmaicie pojmowano. Czemu? Nie znano metody poznawania natury tajemnic nim objętych. Lecz teraz Stary Testament nie ma żadnej ciemności — jest usprawiedliwiony i zatwierdzony przez rozum — *légitimé par la raison elle-même*. Jakichże znaczeń nie nadawano Nowemu Testamentowi, jakich złudzeń i błędów w nim nie widziano? Gdzież powód? W Nowym Testamentcie szukano prawd których on nie miał, których nie mógł objawić, — na których pojęcie czas jeszcze nie nadszedł. Myłono się niejako koniecznie i niewinnie, kiedy twierdzono jakoby Nowy Testament był ostatniem słowem boskiej wiedzy, skończonym i na wieki zamkniętym objawieniem. Całe „objawienie boskie jest tylko zagadnieniem, którego zrozumienie Bóg człowiekowi zostawił, nakazał. Jestto dlań zasługa dopełnić stworzenia, samemu sobie dać nieśmiertelność.“ Ze

chrześcijaństwo ma prawdy, temu H. Wroński nie zaprzecza. Tylko mnie-
ma, że chrześcijaństwo samą istotną, ostatnią prawdę (vérités elles-mêmes) nieposiada. Prawdy stanowcze pokazała dopiero teraz *Filozofia bezwarunkowa*, a pokazała na cel aby narody nie upadły, aby nie zburzyły zamiarów Stworzyciela. Co przecież koniecznie musiałoby nastąpić jeżeli papież *Filozofii bezwarunkowej* nie uzna, i nie zrozumie. To mocniejszej nie potrzebuje jasności.

Dotychczasowa religia i polityka skończyły się i wyczerpnęły. Ludzkość potrzebuje prawdy głębszej, więcej boskiej, bezwarunkowej, aby dalej żyć, aby cele swoje ustanowić i zdobyć mogła. Jestto wiek jej usamowolnienia się, jej wielkości albo jej upadku. Ludzkość z nikąd oczekiwać pomocy nie może — z nikąd. Wszystko ze samej siebie wydobyć i stworzyć powinna. Dotąd była kierowana i prowadzona. Teraz z niej samej kierunek wyjść musi. Jeżeli nie — przepadnie. Tajemnice takiego zbawiennego kierunku filozofia bezwarunkowa wykryła.

H. Wroński uznaje dwa stowarzyszenia — państwo i kościół — polityka i religia. Państwo dawało warunki zewnętrzne moralności: kościół miał warunki wewnętrzne moralności. Teraz trzeba wznieść coś wyższego nad państwo i nad kościół, coś doskonalszego, coś rzeczywistszego. Dopełnieniem, rozwinieniem państwa i kościoła będzie trzecia potęga — związek messyaniczny, związek bezwarunkowy. Ani państwo, ani kościół, niedosięgały wysokich przeznaczeń człowieczeństwa. Człowieczeństwo nie należało samo do siebie — pojmowało cele dane jemu, objawione zewnętrznie, przez Boga, przez słowo boże, przez papieża. Po założeniu, przez założenie związku messyanicznego człowieczeństwo weźmie samo kierunek swoich losów — samo sobie oznaczy cel, wydobyty ze siebie, ze swojej duchowej natury. Wszelka zwierchność zewnętrzna zniknie. Zwierchność messyaniczna będzie działać imieniem ludzkości, będzie jej wyobrażeniem.

Papież nie ma żadnych powodów lękania się Messyanizmu. Owszem powinien wspierać messyaniczny związek, który jeden może ocalić kościół i Papiestwo, niezdolne samych siebie obronić przeciw mnogim nieprzyjaciołom: Komunistom, Furieristom, Sēsimonistom i tylu innym sprzymierzonym. Kościół katolicki nie może straci, zatrzyma wszystko; zatrzyma nawet kierunek, ale pod warunkiem popierania i przyjęcia Messyanizmu podawanego przez opatrność. Messyanizm jestże jakimś niebezpiecznym, jakimś nieznanym wznowieniem? Bynajmniej, Messyanizm był w całej historii -- ale był ukryty pod allegoryami, pod symbolami. Teraz wyraźniej objawił się. Messyanizm miał nawet poprzednika. Było nim stowarzyszenie Jezuitów, które prowadziło świat ku celom ostatecznym, ale nieśmiało, niepewnie, raczej przecuciem. messyanizm kończy dzieło jezuitów, ale kończy przy całej swą nieomylną mocą i wiedzą. H. Wroński znalazł nawet że podawany przezeń związek messyaniczny „stanowi część dostojną władzy apostolskiej“ Papieżów. H. Wroński Papieżowi nie odejmuje żadnej wielkości. Owszem umacnia je i rozszerza. Papież będzie naczelnikiem władz politycznych -- naczelnikiem kościoła -- kierownikiem całej ludzkości.

Lecz H. Wroński nie ma złudzenia i o swoim związku bezwarunkowym, i swoich naukach. Jeżeli zwątpił o państwie i o kościele, jeżeli ogłasza, że dotychczasowe nauki będące podstawami państwa i kościoła, straciły wpływ, przestały kierować -- mniema zarazem, że i związek messyaniczny sam przez siebie nie ocali ludzkości, nie pokona złego, zbliżającego się gwałtownie i silnie. Sama nauka nie wystarczy. Świat ma być zbawiony przez siły materyalne, *forces matérielles* (s. 505.) Messyanizm także upadnie, jeżeli nie znajdzie dla siebie, dla usamowólnienia swoich nauk -- siły materyalnej -- miecza!

Bez siły materyalnej nie byłoby zbawienia -- człowieczeństwo wpa-
dłoby do otchłani zepsucia. *Filozofia bezwarunkowa* szczęściem widzi
siły materyalne dawno przewidziane i zachowane przez Opatrzność. Są
zasady dziewicze, które na widowni świata jeszcze nie pokazały swych
wysokich przeznaczeń. Im należy messyaniczne posłannictwo kierowa-
nia człowieczeństwa ku celom ostatecznym. One są ostatniem słowem,
dopełnieniem i wykończeniem stworzenia. Tym wybranym narodem są
Słowianie. Jest to czyn opatrnościowy zanadto widoczny. Słowianie
dwukrotnie ocalili świat. Moskwa wstrzymała Mongołów. Polska zwy-
ciężyła Islamizm. Lecz między Słowianami, nad Słowianami Rosya, jęj
car ma pierwszeństwo. Jest to także czyn opatrnościowy boski. Rosya
wyobraża Słowian -- i widocznie, dla Polski *filozofia bezwzględna* zоста-
wia miejsce podrzędne, moglibyśmy powiedzieć, obojętne, żadne. Ma
wprawdzie powstać messyaniczna federacja Słowian, ale pod kierun-
kiem Rosyi. Opór przeciw Rosyi jest to opór przeciw bożym przezna-
czeniom. Lecz i dla Rosyi jest także warunek. Jęj car udzieli swęj po-
tężnej opieki związkowi bezwarunkowemu, zostanie naczelnikiem wy-
łącznym związku. „Będzie to trzecie a doskonalsze przekształcenie świata
„mające zbliżyć człowieczeństwo ku celom ostatecznym na ziemi -- ce-
„lom, które zostaną zdobyte przez spółdziałanie Opatrzności.“ Rosya
przeto, a właściwie jęj car obejmie panowanie nad całym światem Za-
chodnimi katolickim, jako kierownik, jako zbawiciel, jako potęga miano-
wana przez Opatrzność. *Filozofia bezwarunkowa* wytłumaczyła znaczenie
rozległe tych napisanych pierwěj, nim je wymówiła Rosya, wyrazów:
Audite populi et vincimini quia nobiscum est Deus. Świat niema Boga.
Bóg zeń wyszedł. Bóg wybrał sobie nowy przybytek -- społeczność ro-
syjską, sumienie rosyjskie, ducha Rosyi -- cesarza Rosyi. Rosya trzyma
o sobie wiele, ale dopiero messyanizm odśłania niezmierność, boskość
jęj przeznaczeń. Rozszarpanie Polski byłoby przeto dobrodziejstwem
dotąd przez nią niezrozumianém. Polska odsuwała i odsuwa swoje
szczęście. Polska nie pojmuje Boga, który do nięj przemawia przez serce
Rosyi. To uwielbienie Rosyi, to poniżenie, to potępienie Polski, wynika
koniecznie z twierdzenia o przeznaczeniu opatrnościowém Rosyi „Opa-
trznosc zdaje się stworzyła Rosyą, na celaby we świecie zachować po-
rządek moralny. W bycie tēj nienaruszoněj Rosyi, Opatrzność daje
człowieczeństwu bezpieczeństwo. Rosya ma przeto ogromne, zbawiające
powołanie. Ztąd niema potęg, któremiby *filozofia bezwarunkowa* nie

ozdobiła cesarza. Cesarz będzie miał władze polityczne i władze duchowne, kapłańskie, papieżkie, *autorité pontificale*. Papieztwo straciło moc kierowania człowieczeństwem „tiara papieżka przejdzie natychmiast na skronie cesarza, on pokona hydrę, to zwierzę tajemnicze apokalipsy, której potęgą zepsucia posunęła się nawet do samej apostolskiej stolicy.“ Car ma być wszystkiem dla ziemi, jej królem politycznym, jej duchownym kapłanem, papieżem. Jest to władza bardzo ogromna. Nie pojmujemy nawet jakie obok niej znaczenie mogłyby mieć — nauka i hierarchia katolicka. Jednak H. Wroński rozumie, że takie dostojęństwo udzielone przez Opatrzność Rosyi, nie powinno papieża ani zniechęcać ani przerażać. Papieztwo nie straci swojej władzy, i nie ma potrzeby odstępowania swojej zasady, papieztwo podniesie się nawet. Ta potęga Rosyi, to posłannictwo boskie cara, nie ma być wieczne, albowiem nadejdzie chwila, kiedy wielki car Rosyi zwróci Papieżom tyarę, którą wziął jedynie na cel, aby zbawić i papieztwo i człowieczeństwo, w swój nowój a wyższej dostojności wykonawcy prawd objawionych przez messyanizm

„Jestem przekonany, — są to ostatnie wyrazy listu — że Papież „przez natchnienie Ducha Świętego, zrozumie te wielkie, te nieomyślnie prawdy.“

Dajemy, jako mniemamy, wierne i jasne przedstawienie *filozofii bezwarunkowój*, a głównie jej nauk mówiących o religijném postępie albo upadku człowieczeństwa. Mieliśmy zamiar nie sądzić, ale oznaczyć stanowisko, które zajmuje filozofia bezwarunkowa, względem Chrześcijaństwa i względem katolicyzmu, jakie przyznaje sobie posłannictwo względem całej ludzkości, jakie ma pojmowanie całej religijnej przeszłości człowieczeństwa. Po tém cośmy wyłożyli o tych najważniejszych pytaniach, jakie tylko ludzka myśl sobie zadać może, podobno niema powątpiewania. Filozofia bezwarunkowa stanęła na ostatniej granicy obecnych czasów, ostrzegając że z jej przyjęcia albo odrzucenia, wyniknie albo głębszy upadek, albo nieskończony postęp ludzkości.

Chcielibyśmy jeszcze raz zwrócić uwagę na najwydatniejsze rysy *bezwarunkowój filozofii*. Wedle niej, człowiek ma zdobyć nieśmiertelność sam przez siebie, wykonać swoje nowe i zupełnie doskonałe stworzenie. Chrześcijaństwo tłumaczone najobszerniej i najsmieliej nawet, dajęz takie obietnice i nadzieje człowiekowi? Nie. H. Wroński szanuje przeto chrześcijaństwo zewnątrz, ale odrzuca wewnątrz — „religia, któraby od „mawiała potęgi stwarzania bezwarunkowemu rozumowi człowieka, byłaby fałszywa.“ Chrześcijaństwo mówi o człowieku, że był stworzony na podobieństwo boże; Ewangelia mianuje człowieka współpracownikiem Boga. Chrystus nauczał — bądźcie takimi jakim ja jestem. Jakiż, z tego Hoene Wroński wyprowadza wniosek? Bardzo daleko posunięty, niepodobny. — „Słowo, zasadę nieśmiertelności zdobył rozum człowieka.“ Jakie w tém twierdzeniu może być znaczenie? Rozum człowieka, najzupełniej wprowadził do siebie słowo, został prawdziwym stwarzającym Bogiem. Messyanizm, mówi zawsze H. Wroński, wzniesie się

do istoty bezwarunkowej, oznaczy dokładnie wewnętrzne jestestwo Boga. Lecz oznaczyć dokładnie wewnętrzne jestestwo Boga, wytłumaczyć Boga, uzyskać potęgi stwarzania, mocniejsze i doskonalsze, jest to zostać samym Bogiem, rozwiązać boskie jestestwo, a przynajmniej z niem stanąć na zupełnej równi. Wszystko co było, wyczerpnęło się i zużyło. Świat jest bez prawdy i bez życia. Przetoż, H. Wroński ze stanowiska swjej nauki ma prawo mówić następnie. Aby się zbliżyć ku celom zbawienia, aby zdobyć trwale porządek społeczny, trzeba odkryć prawdy nowe, postawić się wyżej prawd teraz znanych, a które jako doświadczenie przekonywa, nie mogą dać zaspokojenia wysokim obecnym dążeniom ludzkości. Nie trzeba się udawać do żadnej politycznej i religijnej umiejętności. To byłoby nadaremne i nierozumne. Żadna z nich, nie da odpowiedzi, przez prosty wzgląd, że każda z nich prawdy nie posiada. „W umiejętnościach religijnych i filozoficznych, są tylko same „dążenia mniej więcej bezwarunkowe, wywołane przez nieskończony rozwój człowieka. Te dążenia uważać należy jako zagadnienia, znane „w religii pod imieniem dogmatów, a w filozofii pod imieniem życzeń i „wymagań.” Cała zasługa i cała wielkość Jezusa Chrystusa polegała na tém, że on te zagadnienia, pierwszy, pokazał ludzkemu rozumowi. Po ośmnastu wiekach *filozofia bezwarunkowa* rozwiązała je stanowczo. Rozwiązała atoli jakim sposobem? Przez zaprzeczenie, przez potępienie zachodniej cywilizacyi, przez uwielbienie Rosyi, powołanej zbawić cały świat.

Na tém miejscu jest najwłaściwsze poznanie i zastosowanie messyanicznej nauki, co do Polski, co do jej historycznej walki przeciw Rosyi. Że między Słowianami, że nawet między Polakami, są skłonności poddania się Rosyi, że Rosya uważa siebie istotnie za naród wybrany przez Boga, to przynajmniej teraz, dwuznaczném i tajemniczném być przestało. Złudzeniom rosyjskim, słowiańskim i polskim H. Wroński dał kształt umiętny, dogmatyczny i okazały. Zastanowimy się przeto nad temi złudzeniami czyli przekonaniami i zapytamy stwórcy *bezwarunkowej filozofii*, na jakiej umiętniej i historycznej podstawie opiera owo niezmierzone posłannictwo Rosyi.

III.

1. Conférences Européennes pour populariser l'actuelle réforme absolue du savoir humain. Metz, Septembre 1851.
2. Vraie et unique solution possible des sinistres complications politiques de la France.
3. Les Cent pages décisives, pour S. M. L'Empereur de Russie Roi de Pologne. Metz, 15. Aout 1850.
4. Supplément aux Cent pages. (Bez daty wydane.)

Dwa pierwsze pisma których nazwy wymieniamy, wyszły temi niejako dniami — a dołączamy i *Cent pages décisives*, przeznaczonych samemu carowi Rosyi, albowiem z nich okazuje się jakie przedmioty, jakie prawdy messianiczne H. W. upowszechniać zamysła między Słowianami, przez swój nowy, przyobiecany dziennik. Dziennik ma przedstawiać nie oderwane czysto naukowe poszukiwania, ale oceniać położenie Francyi i Europy, które H. W. uważa za najopłakańsze, za najniebezpieczniejsze, za nieprzypuszczające ratunku, mówi albowiem wyraźnie, *il n'y a plus maintenant de remède*, ale mówi bez rozpaczy, bez zwątpienia o sobie, i o swoim messianizmie. Nie należy zapominać, że H. W. posiada, czyli ma posiadać *środek najłatwiej wykonalny, a nieomylny*.

Tój wierze nieugiętej, występującj umiarkowanie, a czasami najpokorniej przed dzisiejszemi potęgami politycznemi i religijnemi, ⁽¹⁾ nie

(1) „Przedewszystkiém znamy, a szczególnie za nadto szanujemy najwyższą władzę, abyśmy nie rozumieli, że ona tylko posiada święte prawo ogłoszenia i zastosowania prawd nowych. Ukazawszy je przeto dostojnej uwadze cesarza Rosyi, uczynimy jako uczyniliśmy dawniej przy podobnej okoliczności. Cofniemy się przejęci

można odmówić uszanowania, chociażby ona nawet i złudzeniem być miała. Jest to zawsze moc i piękność, tém bardziej uderzająca teraz, kiedy wiele najwznioślejszych umysłów europejskich poniża się najogromniejszymi skokami z jednej ku drugiej ostateczności.

Środki których przyjęcie zaleca H. W. w celu skłonienia rządów i narodów ku messianizmowi, można nazwać najszczególniejszymi, natchnionemi przez samo uczucie. Lecz niema podobieństwa dla nich, aby zastosowanemi być mogły.

Środek pierwszy: „Rządy teraz mają prawo we wszystkich wypadkach dać swemu działaniu takie formy, jakie byłyby koniecznemi „na zachowanie ich całej władzy.“ Zatem samowładztwo nieograniczone, dowolność nieograniczona; co tém mocniej zastanawia, że wedle H. W. żadna dzisiejsza władza polityczna i kościelna, nie posiada prawdy, nie zna siebie. Nie pojmujemy jaka korzyść wyniknie przez udzielenie samowładztwa rządowi niemającemu jakiegokolwiek prawdy.

Środek drugi: „Ludy teraz mają obowiązek, we wszystkich zdaniach ulegania wszystkim postanowieniom rządowym, chociażby one zdawały się być przeciwnemi prawdom już uznanym. Ludy mają „nawet obowiązek uważania tych postanowień za użyteczne.“ Posłuszeństwo bezwarunkowe zalecone tym ludom, którym H. W. pod wszystkimi formami dowodzi, że żaden rząd nie zna prawdy i znać jej nie może. Rozkaz rządowy obraża prawdy przyjęte, uświęcone? To nie. Lud, nawet i taki rozkaz szanować, wypełnić i użytecznym uznać powinien.

Te obadwa środki, H. W. nazywa środkami bezpieczeństwa. Będzie spokojność, nie zaprzeczamy. Przyjęcie tych dwóch środków bezpieczeństwa i moralności ma wydać rozwiązanie strasznych powikłań, w które wpadła Francya. Jest to pojęcie leżące bardzo daleko za naszym umysłowym widzeniem. Wymagalibyśmy po H. W. więcej umiarkowania i względności. Jeżeli nie wątpimy że H. W. owe środki bezpieczeństwa i moralności wydobyl ze swego sumienia, prosilibyśmy, aby się nie urażał jeżelibyśmy o tych środkach zbawienia cokolwiek wątpili. Lecz jesteśmy pomieszani kiedy czytamy, że zaprzeczać tym środkom jest to być niemoralnym.

Po tych środkach zbawienia, odnoszących się do wszystkich rządów, występuje sposób zbawienia właściwy dla saméj Francyi, oparty zawsze na tych dwóch prawach bezpieczeństwa, samowładztwa rządów i posłuszeństwa narodów. Ludwik Napoleon prezydent Rzeczypospoli-

świętém uszanowaniem, przed przybytkiem jego wszechwładnego sumienia, przez które w obecności Boga, jego majestat, wyrzeknie sam o losie słowiańskich narodów; a raczej o przeznaczeniach całej ludzkości.“ Nie jest to pochlebstwo, ani bałwochwalstwo, nie jest to sztyderstwo. Temu wierzymy. Jest to taktyka, mało szczęśliwa, jest to uniżanie się bezpożyteczne i niezgadające się z naukami messjanicznemi, po za któremi niema żadnej prawdy. Znajdujemy nawet coś co nas zasmuca i przeraża. Życzylibyśmy aby sumienie cesarza Rosyi było takim za jakie uważa je Wroński.

tój ma inne okazalsze dostojęstwo: ma on być uosobieniem cywilizacji Zachodu. — Na mocy jakich podstaw? H. W. nie mówi. „Książę Ludwik Napoleon, obecny dzierżyciel najwyższej władzy, powinien przez „wzgląd na zbawienie Francji ogłosić, że władza jest przywiązana do „jego osoby, co jeżeli ogłosi, a ma obowiązek i prawo, Francja będzie „zbawiona.“

Gdyby którykolwiek dzierżyciel władzy jakiegokolwiek państwa wahał się, byłby odpowiedzialnym względem Boga i względem ludów, których innym sposobem nie mógłby ocalić. Honor, przysięga, konstytucja, prawo saméjże społeczności, są to rzeczy do których H. Wronski wielkiéj nie przywiązuje wazności. Píše najpełniejsze usprawiedliwienia wszystkim wiarołomstwom, i podobno dosyć słusznie, koniecznie nawet, skoro teraz żadna władza, żaden naród nie posiada prawdy. Fałsz na jednéj, fałsz na drugiéj stronie. Byłoby niedorzeczném i niebezpieczném, zastanawiać się czyli ma być szanowana jaka konstytucja, jaka przysięga złożona złudzeniu, albo kłamstwu; zasadzie mogącéj wywołać moralne zatracenie człowieczeństwa. Jest to logiczna ale okropna, a wynika prosto z naczelnego twierdzenia messianizmu. Zwyczajna chrześcijańska moralność nie wystarcza, zużyła się, nie posiada najmniejszój potęgi zbawienia. Świat trzeba ocalić, odrodzić przez dopełnienie chrześcijaństwa, przez messianizm, przez parakletyzm. Chrystus wykładał prawdy ograniczone, przeczuwał prawdy bezwarunkowe; cała prawda późniéj przez Ducha Świętego odkryta być miała: *docebit omnem veratitem*. Z téj to przyczyny w tem wszystkiém co teraz istnieje. H. W. nie widzi wartości ani moralnéj, ani umiejętnéj, ani religijnéj. Jest to dlań błąd i zepsucie posunione do najdalszych granic.

H. Wronski nie udziela rządóm samowładztwa bezwarunkowo, nie nakłada bez celu ludóm posłuszeństwa. Stan samowładztwa i posłuszeństwa będzie czasowym i przemijającym. Będzie jedynie spokojność materyjalna, zewnętrzna. I bardzo naturalnie; skoro teraz nigdzie prawdy niema, trzeba utrzymać przynajmniej mechaniczny porządek. Po ugruntowaniu téj prosto materyjalnéj spokojności przez najpełniejsze samowładztwo, H. W. wymaga, aby rządy dozwoliły zupełnéj wolności druku, która jest jedynym środkiem odkrycia i upowszechnienia prawdy; a jesteśmy wyraźnie ostrzeżeni, że na ziemi niema i nie może być innéj prawdy nad tę, którą ustanowiła ostatecznie messianiczna nauka. „Przez wstrzymanie się od walki przeciw istniejącym urządzeniom „politycznym i religijnym, ludy mogłyby publicznie i swobodnie rozwi- „jać wszystkie wielkie pytania ludzkiéj wiedzy.“

Jestże atoli rozumna nadzieja uzyskania pozwolenia rządów uzbrojonych samowładztwem, na jakakolwiek wolność druku? My jéj nie mamy.

Wiemy co H. W. papieżom, a właściwie papieżtwu zapowiadał, a chociaż cesarzowi Rossyi składa najokazalsze, najwyszukańsze pochwały, przecież czasami i samodzierżca moskiewski odbiera dotkliwe upomnienia, naprzykład: „być może, że na Wschodzie dążenie Rossyi

„byłoby przeciwne a nawet stanowczo sprzeczne opatrnościowym prze-
znaczeniom słowiańskich narodów“ — upomnienie, za które, mocno dzie-
kujemy, ale przy niem owa bajka posłannictwa Rossyi utrzymać się
nie może, chwileje się, i mizernie upada. Że Rossya zbacza i myli się
na wielki rozmiar, nie mamy powątpiewania. Przetoż i samemu Hoene
Wrońskiemu i innym pisarzom unoszonym tymże górnym połotem, ra-
dzilibyśmy cokolwiek zimniej przemawiać o tych opatrnościowych, ko-
niecznych, odwiecznie przewidzianych posłannictwach narodów. Ta-
kie twierdzenia bardzo łatwo mogłyby być pięknymi, śmiejące-
mi się, ale zwodniczymi. H. Wroński przypuszcza że Rossya odrzu-
cona być może. Przyjmujemy zwątpienie czyli ustąpienie. My jednak
twierdzimy, że Rossya teraz nawet jest odrzucona, że z niej, z jej du-
cha, nie wyjdzie zbawienie, ani dla niej samej, ani dla Słowian, ani dla
świata. Jesteśmy przeto bardzo daleko siebie, ale się zbliżamy. We-
dle nas ludy i osoby są wolnymi działaczami. Nie rządzi nimi fatalizm.
Życie człowieka i państw rozwija się i doskonali, o tém dosyć dawno
wiemy, ale rozwija się i doskonali, podobno nie podług tablic genety-
cznych, które H. W. najuczeńiej, najsubtelniej, i możnaby powiedzieć
genialnie sporządził. Lękamy się wyznać, jednakże powiemy, że z tój ol-
brzymiej pracy, nie wyszły olbrzymie następstwa. Jest to niedostatek,
może niemoc, a może i kara tój rzeczywiście, czyli wymarzonej filozofi-
cznej szkoły, która chce za wiele, która swoim dążeniom nie umie po-
łożyć granicy. Są niewyczerpione cudowne udzielenia naszemu ducho-
wi. Pojmujemy je, mamy ich uczucie obudzane i upoważniane przez
Chrystusa. Lecz mniemamy, są rzeczy położone za daleko, może nie-
dostępne, może zakazane naszej obecnej ziemskiej nadłamanej naturze.
Przepaści rozłożonej między Bogiem a nami nie zapełni ani nasza naj-
wyższa śmiałość, ani najwyższe miłosierdzie boże. Jest między temi
dwoma istnościami nieskończone zbliżanie się, i nieskończony prze-
dział. Bóg w człowieka nigdy się nie przeleje zupełnie. Człowiek ni-
gdy nie przeniknie całej boskiej istności. Jest to niepodobieństwo. Prze-
to prosimy o wolność nieprzyjęcia tój messianicznej obietnicy, jakoby
człowiek miał być nowym, drugim, a doskonalszym stwórcą. Jest
to prawdziwa pokusa ku nowemu duchowemu obłąkaniu. Takie dosto-
jeństwo jakie człowiek na ziemi rzeczywiście piastuje, wystarcza najo-
gromniejszym śmiałościom, nieskończonym poszukiwaniom; dopełnijmy
tój ledwie zaczętej pracy — przez zrozumienie nas samych i natury —
a później co nastąpi, zobaczymy. Nie piszemy się przeciw wysoko zmie-
rzającym postępom. Mówimy tylko że skakać do przepaści, do czczo-
ści, postępem, udoskonaleniem stworzenia nie nazwiemy.

Jest to za nisko, za pokornie, wedle rozmiaru messianizmu. Nie
przeczymy. Człowiek ma przed sobą trzy ogromne przedmioty, do
których ostatniej głębi podobno nigdy nie wstąpi: Boga, siebie, i świat
zewnętrzny. Czemże są najwyższej zdumiewające wynalazki i myśli?
Dostrzeżeniem i zastosowaniem istniejących sił natury — dostrzeże-
niem i objawem naszego ducha. Boga, nie obejmujemy, nie przeniknie-

my nigdy, a chociaż H. W. śmiało upewnia inaczej, wewnętrzna istność boża, dla nas, na zawsze zamknięta. Bóg jest to nieskończoność prawdziwa, bezwzględna — nasz duch, jest to także nieskończoność najdosłowniejsza, ale względna, ograniczona. Jesteśmy zdziałani na podobieństwo boże. Prawda. Z tej prawdy można wyprowadzić tłumaczenie najobszerniejsze — przecież samym Bogiem nie będziemy; stworzeni sami, nowym, a doskonalszym nie zostaniemy stworzycielem. Tę dumie H. W. sam stawia zapory, następującem pięknym wyznaniem — przy którym naczelnie twierdzenie messianiczne utracą wiele ze swojej ważności. — „Nasza genesis messianiczna ukaże rozumienie ostatniego „stopnia pomieszania zła i dobra, na który wstąpiwszy, zostajemy spółdziałaczami stworzenia świata, ale przez *zniszczenie*, to jest, przez *znieszczenie* naszej własnej rozumowej istności, która w swęj szatanicznej „pysze, niechcąc nie przyjąć od Boga, nawet swęj własnej twórczej „potęgi, rzuca się w mistyczne potępienie.“ (²) Ostrzegamy że głównie piszemy sprawozdanie o nauce messianizmu. Sąd zostawiamy najczęściej samodzielnej czytających uwadze. Ale upraszamy H. Wrońskiego o wolność przedstawienia jemu, aby temi własnymi słowy rozmiarzył i ocenił pierwsze zasady messianizmu. Messianizm wyborny jako przezczenie i rozwiązanie, wedle nas nie ma potęgi twierdzenia i stworzenia, o której najokazaliej przemawia.

Jeżeli nie mamy śmiałości, a raczej jeżeli nie widzimy możności przyjęcia głównej zasady messianizmu o człowieku, jako nowym stworzycielu, — zdaje się nam że przenikamy rzeczywiste myśli H. Wrońskiego, który, samowładztwo udzielone rządowi, przywłaszczenie doradzone Prezydentowi Rzeczypospolitej francuskiej, uważa za rzeczy podrzędne, prosto za środek utrzymania materyalnej spokojności społeczeństw, przez czas dopóki się messianizm nie rozpowszechni — dopóki Chrześcijaństwa nie dopełni — dopóki sam panowania nie objął. Może nawet lęka się, aby samowładztwo nie posunęło się ku jakim dzikim nadużyciom. Jeżeli się nie uniża przed wszechwładztwem ludowem (³) przed powszechnem głosowaniem — i chwiejącym władzom niewiele okazuje zaufania, tej bezstronności, tego wzniesienia się nie możemy dosyć pochwalić. Jakże nie mieć czci dla tych poważnych ostrzeżeń, zwłaszcza pamiętając, że H. W. miewa o władzy wygórowane, przesadzone i wedle nas bardzo niebezpieczne mniemanie. „Niechaj ludzie rządzący „państwami wejdą w swe sumienia, aby zrozumieli, czyli znają cel najwyższy i ostateczny ku któremu mają prowadzić narody zwierzone

(²) Cent pages décisives s. 96.

(³) H. Wroński bardzo słusznie uważa że głosowanie, powszechne albo ścieśnione, Francji nie da zbawienia. Głosowanie samo przez siebie nie ma żadnej wagi, stanowi wszystko nauka, wiara poruszająca człowiekiem. Lud uzbrojony powszechnem albo ścieśnionem głosowaniem, może się nachylić równie do złego jak i do dobrego. My toż samo rozumiemy o wszelkiej władzy, noszącej nawet najświeńsze nazwanie. Władza, jako władza, nie da nikomu zbawienia, nawet samęj sobie. I ona także jest tylko narzędziem, może uosabiać i moralne i bezecne dążenia.

„przez Boga ich kierunkowi? Co jeżeliby uczynili, ujrzeliby, że przy „tém dokonaniem usamowolnieniu rozumu, uważaném jako wzniosły „wypadek wpływu Opatrzności kierującej losami człowieczeństwa, obecne zamieszanie rewolucyjne jest następstwem nieuchronném i konieczném, skoro oni nie mają pojęcia o bezwarunkowym celu, do którego „ludzkość teraz powinna zmierzać przez samodzielne działanie swego „usamowolnionego rozumu, przez działanie bożej siły objawionej jemu „przez Opatrzność. Uznaliby naówezas, po zrozumieniu tych wysokich, „tych stanowczych prawd, że nieprzerwane działanie bagnetów, wojska, „pod tym względem będące wyraźnie bezbożną walką przeciw Bogu, „zamiast utłumienia rewolucyjnej burzy, tylko zwiększy jęj gwałtowność, „przymuszając ludy, na ocalenie tego co dla nich jest najświętszém, do „użycia środków przygotowanych tajemniczo, a równie bezbożnych, a „jeszcze szkodliwszych naszym przeznaczeniom.“

Cesarz Napoleon miał sobie odkryty byt piekielnych stowarzyszeń szatanicznego bractwa. ⁽⁴⁾ Nie chciał uwierzyć i zginał. „Członkowie „tych stowarzyszeń są wszędzie — na klubach, przy radzie, w administracyi i wojsku, są w Parlamencie Anglii. na kongresie Ameryki, „na Watykanie, w Eskurialu, nawet w Seraju Carogrodu. Królowie zasnęli na tronach — a nawet gdyby się i przebudzili, byłoby zapóźno. „Sami wyznajemy że teraz byłoby zapóźno, gdyby królowie wyszli „z uśpienia — wszystko dla nich skończone, ich urok zniweczony. Bractwo piekielne, aby wyrwać światu ostatnie przedmurze — prawo moralne — kropla po kropli sączyło w serce ludów nienawiść ku rojalizmowi.“ Czyli jest jakie zbawienie? ... „Dla królów, jeżeli nie chcą „zginać w tej ostatecznej walce, pozostał tylko jeden środek ocalenia — „szybkie upowszechnienie światła messianizmu.“ ⁽⁵⁾ Niektórzy mnie-

⁽⁴⁾ H. Wroński nigdzie jasno nie wytłómaczył, co rozumie przez piekielne stowarzyszenia, przez bractwo piekielne, przynajmniej dotąd nie napotkaliśmy.

⁽⁵⁾ *Cent pages décisives.* str. 95. 97. Nie wynajdujemy sporności, szukamy światła, pragniemy zrozumieć; zawsze przecież zostanie coś co pozostaje wątpliwém i dwuznaczném, może takiém, czego nawet mesjanizm rozwiązać nie może. Jeżeli dla monarchizmu niema ocalenia, jeżeli żaden król nie widzi celu ku któremu społeczeństwo prowadzić powinien, cóż ma znaczyć, jakiej jest moralnej wartości, owe schylenie się przed przybytkiem cesarza Rosyi? Twierdzenie, że siła zbrojna zamieszania Europy nie uspokoi, bardzo pochwalamy, ale pamiętamy, że był czas kiedy H. W. kartacze wychwalał. Cieszymy się z tój zmiany. H. W. rzucił wyklęcie na rewolucye, mające być dziełem piekielnych stowarzyszeń. Zgodzilibyśmy się na to, ale nie bez pewnych zastrzeżeń. Są szataniczne rewolucye ludowe, temu nie przeczymy, ale są także rewolucye monarchiczne, może szataniczniejsze. Tój sprawiedliwości względem dwóch stron H. Wroński nie zawsze przestrzega. Jesteśmy stanowczymi, nieprzejednanymi przeciwnikami nadużyć wychodzących zkażdokolwiek. Gniewa się i unosi się H. W. na rewolucye, pozwalamy jemu. Lecz zdaje się nam, H. W. powinienby rewolucye błogosławić, a przynajmniej mieć dla nich najpokorniejsze wymiarkowanie, skoro sam dzisiejszy stan rewolucyjny uważa za konieczny, za nieuchronny, skoro ludzkość w swoim rozwoju, do tój rewolucyjnej, niweczącej, przeczącej epoki fatalnie przyjść musiała. Sam nawet messianizm, jeżeli ma prawdy twierdzące, nie jestże najwyższém przeczeniem, rozwiązaniem wszystkich dzisiejszych pojęć polity-

mają że przywrócenie panowania religijnym naukom, odnowi porządek. H. W. uśmiecha się z tej zwodniczej nadziei. „Sam powrót do wiary nie „sprowadzi postępu — powrót zresztą niepodobny, jeżeliby nie był „oparty na politycznej rozumowej rękoi. (6) Cóż zatem? H. W. nie ma dwóch odpowiedzi. Messianizm, tylko messianizm.

Czyniono wyrzut H. Wrońskiemu, jakoby on dawał za wiele, albo nawet wszystko samowładztwu królewskiemu. To wynika z wielu twierdzeń messianicznych, może nie dosyć rozumianych, może wystawionych za ogólnie, za surowo. Przetoż najchętniej wskazujemy miejsca gdzie H. Wroński swoje twierdzenia łagodzi, tłumaczy, mniej więcej przywracając im znaczenie naturalne, zwyczajne, takie które przynajmniej zrozumiane, ocenione być może — bez względu, czy nastąpiło, przyjęcie lub odrzucenie. Zawsze życzylibyśmy H. Wrońskiemu więcej bezstronności. Tej skłonności posuwania się ku władzom istniejącym, jakiegokolwiek one są — tej niechęci ku wszystkiemu co jest ruchem, życiem, nie możemy pochwalić. (7) Powiemy wyraźnie: jest to

cznych i religijnych? Cóż jest co by messianizm chciał zachować? Nic a nic. Bądźmy jednak sprawiedliwi, czasami H. W. wpada na domysły, na przeczucia, szczęśliwe i najbliższe prawdy. „Tylko bezpośredni *wpływ opatrności* postawiony tymczasem na miejsce bezsilnej prawdy, może przed zbliżającym się upadkiem ocalić ZACHÓD, a z nim i cały świat.“ My chcielibyśmy rozumieć i przyjąć wpływ opatrności, prosto w znaczeniu naturalnem wstąpienia ducha prawdy do serc naszych, do woli naszej; wiedzy nam, dzisiejszemu wiekowi, nie brak, jest jej dosyć. Lecz jako słusznie twierdzi jeden pisarz francuzki „uczucie moralne ścieśniło się.“ Najznajomszy śpiew Kościoła *Veni Creator Spiritus*, jest dokładnem wyrażeniem tej powszechnej potrzeby duchowej. Jest często w sercach czczość przerażająca, czczość, której mimo upewnien messianizmu, sami naszym własnem stworzeniem nie zapełnimy, nie uleczy my. Za takim wpływem: opatrności najmocniej jesteśmy. Lecz podobno H. W. coś innego podstawia. Od 1789, mówi on, trwa walka bezwarunkowej zasady prawa boskiego, przeciw bezwarunkowej zasadzie prawa ludzkiego. Tych zasad nie można ani zniweczyć ani pojednać, nastąpi ich zlanie się, wzajemne przejęcie się, *identification*. I ten stan H. W. nazywa wpływem opatrności! Niestety! jest to zatem kategoria i formuła, jeżeli chcecie piękna, jest to czyn zupełnie mechaniczny, zewnętrzny, ale nie stworzenie nowe, sposób stworzenia zapowiadziany przez messianizm. Nie zniszczone tu różnice. *Supplément aux cent Pages* str. 101.

(6) Cent pages str. 98.

(7) Czasami H. Wroński o mocy swego messianizmu, prawd bezwarunkowych przezeń odkrytych przypuszcza powątpiewanie. Tego niemożna naganić. Lecz H. Wroński szuka zbawienia przez inne środki, przynajmniej wątpliwe. „Umiejętność i „prawda nie wystarczają na przekonanie ludzi. Ten sposób przekonania ich, jest za „późny. Trzeba więc, a trzeba koniecznie, na cel odnowienia porządku na ziemi, wywołać czyn odpowiedni wysokim prawdom, niedostępnym publiczności. Książę Ludwik Napoleon jest narzędziem wybranem przez Opatrzność, powołanem zbawić „świat.“ To jest jeden środek, a drugim środkiem także wybranym przez Opatrzność ma być „potężne działanie Rosyi.“ H. W. nie mówi co przez *czyn* rozumie, lecz podobno mówić niema potrzeby. Po ogłoszeniu, że umiejętność i prawda są bezsilnemi, czemuże być może ów czyn, owo potężne działanie Rosyi? samowładztwem, gwałtem, przymusem. Bardzo wątpliwy, czyli takimi środkami H. W. kogokolwiek przekona, i cokolwiek ulepszy. Czytamy jeszcze następujące lekarstwo. „Opatrzność zapewni porządek polityczny świata, dwoma sposobami: rodzina następców Piotra Wiel-

ciemna i bardzo niepewna strona messianizmu. Jeśli się godzi przytoczyć święty przykład, jakże odmiennie, jakże sprawiedliwie, rzeczy świata uważał boski Zbawiciel! Rybakom nie Cesarzom powierzył swoje słowo — nawet cudu użył, aby z Cezarami ujarzmicielami Judei uniknął najłżejszój, obojętnój styczności. Nigdy nie wspomniał o świętym przybytku sumienia Tyberyusza. Ale prawda, Chrystus dawał symbola — kładł same zagadnienia, messianizm ma ukazywać samo światło, same rzeczywiste, bezwarunkowe prawdy.

Wracamy się ku temu co jesteśmy skłonniejsi polecić a nawet za twierdzić. Ludom nie pochlebiamy; wedle nas powszechne głosowanie nie wyda zbawienia, wszechwładztwo ludowe, nie jest odgadnięciem ostatecznem prawdy której szuka ludzkość. Uważamy atoli że są czasy, kiedy rządowi posuwającym się ku niebezpiecznym stanom, należy dać upomnienie surowe, wysokie, bez zemsty, bez gniewu. Błąd nierzadko bywał na tronie. Bywały nawet ohydne zbrodnie. Przypomnijmy sobie carowę Katarzynę.

Przy naszym zamiarze łagodzenia i przekonania ale nie drażnienia, może pewnym władzom bylibyśmy podejrzani. Może H. Wroński, mający o naturze władzy tyle podniosłe wyobrażenia, znalazłby życzliwsze posłuchanie.

Kiedy H. Wroński swoje *Cent pages* pisał czyli drukował (Sierpień 1851.), miał być zwołany w Warszawie kongres, któremu przypisywano nieogarnione przedsięwzięcia. Prusy i Austria, przez natchnienie historycznej i bożej karzącej sprawiedliwości, szły przyjmować i spełniać rozkazy tej Rossyi, dla której wyniesienia długo, uporczywie, a szczególnie w swem dziwnem zaślepieniu pracowały. H. Wroński temu zjazdowi ofiarował publicznie swoje słowa niepodległe, najpewniejsze, i możnaby powiedzieć prorocze. Trzy państwa, mówi H. W., mają ocenić moralny stan Europy. Ostrzegam, wasz cel nie będzie osiągnięty. Środki jakie zostaną uchwalone, nie wydadzą przewidywanych skutków, owszem, z tych środków wyniknie wielkie niebezpieczeństwo. Jest to, dla tych państw niemożność dowiedziona tym czynem „że rządy nie

„kiego ugruntuje porządek zewnętrzny państw, a rodzina następców Napoleona Wielkiego ugruntuje wewnętrzny porządek państw.“ Jeżeli messianizm nie ma gruntowniejszych nadziei zbawienia świata, niechaj nam pozwoli szukać zbawienia gdzieindziej. *Supplément aux cent Pages* str. 116. H. Wroński często, za często, powraca do swęj ulubionęj myśli, o zbawieniu człowieczeństwa przez wyniesienie na tron Francyi rodziny cesarza Napoleona i przez założenie Cesarstwa Wschodu, to jest Cesarstwa Rossyi. Jednakże Rossyja ma pierwszeństwo, a właściwie tylko przez Rossyję nastąpi zbawienie świata. „Na wypadek fatalny gdyby ludy i rządy europejskie nie uznały konieczności wyniesienia rodziny Napoleońskiej, która jedna mogłaby wyjednać uznanie tajemnicy politycznej Napoleona Wielkiego, powtórzylibyśmy cośmy oznajmili „przy zakończeniu *Cent Pages*, że niema zbawienia dla człowieczeństwa, wyjąwszy „przez powstać mające Cesarstwo Wschodu.“ Rossyja i zawsze Rossyja, — a Polska? W najsutelniejszych na wszystkie strony wyginających się pojęciach messianicznych, i Polska znajdzie swoje miejsce. Będzie o nią, zaraz, najciekawsza, a niespodziewana, nieprzeczuwana mowa.

„mogą założyć trwałego porządku moralnego, ugruntowanego na uznaniu ludów, a niepotrzebującego pomocy zbrojnej, wojska.“ Dla tej przyczyny, usiłowania rządów zmierzające ku odnowieniu moralnego porządku Europy, nie dosyć że pozostaną bezsilnemi, ale nawet w skutek powszechnej nieznamośności warunków człowieczeństwa, wzbudzą niezawodnie głębokie rozdrażnienie, którego okropny wybuch może sprowadzić ruinę świata. „Oby Bóg monarchom udzielił poznania tej „fatalnej prawdy pierwój nim rozpoczną jakie działanie.“ H. W. radzi rządowi „umiarkowanie, a przynajmniej pewne ograniczenie najwyższych postanowień za nadto stanowczych.“ Przez jakie powody H. Wroński chce wzbudzić w sumieniu rządów uczucie nieufności, przez jakie on sam uważa że porządek moralny społeczeństw powinien mieć uznanie ludów (l'aveu)? „Ani ludzie stanu, ani duchowni, ani najgłębsi „filozofowie, nawet w samychże Niemczech, nie mają najmniejszego „czucia o tej messianicznej przyszłości człowieczeństwa, nie mogą „to zrozumieć ani przewidzieć opatrnościowego posłannictwa narodów „germańskich, romańskich, słowiańskich. Messianizm odkrywa to „słannictwo opatrnościowe, ku któremu królowie, ministrowie, duchowni i filozofowie, wszyscy ślepi, są gwałtownie popychani.“ H. Wroński stawia dwa następne twierdzenia. Nikt nie może wytłómaczyć królom tajemniczej przyczyny nieprzerwanego bezrządu rewolucyjnego. Królowie nie mogą i nie będą mogli, przez żaden dotąd znany polityczny środek, odnowić trwałego porządku moralnego świata, i dodaje, że sposób niezawodny zniszczenia tej rewolucyjnej zawiei posiada messianizm. Jakż jest ten sposób? Stary i nowy Testament odbiera postępowe dopełnienie. Nasamprzód zostaną Chrześcijaństwem dopełnionem, a na końcu Parakletyzmem messianicznym. Z tych dopełnień, z tego przejścia religii objawionej do religii bezwarunkowej, wyniknie: „nowa filozofia praktyczna, owa część ostatnia, owa korona messianizmu.“ Jako zaraz ujrzemy, sam H. Wroński wprowadza znaczne ułagodzenia, nazywając dosyć obszerny czas, nim nauka messianizmu przyjdzie w rzeczywistość.

Stan pracującej najniższej warstwy społeczeństwa, bardzo słusznie zatrwąza umysły, mniej u nas, więcej nierównie na Zachodzie. Jeżeli nie posiadamy wszystkich dobrodziejstw materyalnych cywilizacji, przez wynagrodzenie nie znamy i przekleństw do niej przywiązanych. Mniej u nas przemysłu, mniej bogactw; cokolwiek więcej serca, więcej czystości duchowej, aniżeli na Zachodzie; powiemy nawet, więcej niewiedomości, aniżeli wiedzy, prawie niezdatnej rozwiązać pytania, które sobie położyła. Mimo krwawych wyrzutów czynionych naszemu społeczeństwu przed 1772 przez obcych i przez domowych pisarzy, u nas stan pracujący najmniej cierpiał, i najmniej cierpi. Na całym Zachodzie było i jest nieskończenie gorzej.

Socjalizm walczy ze złem, ale w niegodziwy sposób. Wszelako nędza materyalna i duchowa najniższych warstw, uważana ze stanowiska Ewangelii i nauk katolicyzmu, zmniejszona być koniecznie musi. Złe,

zepsucie niezawodnie istniejące w człowieku, może być do pewnego stopnia wyleczone, bywało już leczone na drodze chrześcijańskiej. To dla nas doskonała pewność, ale pewność zbudowana i ożywiona przez miłość; na formułach, na cedzeniach dyalektycznych, chociażby najumiejętniejszych, nie opieramy się i nikomu nie radzimy się opierać. Symbola polityczne i moralne teorie o historii, są to zjawiska postępu Sahary, zdumiewające, okropne, wzniosłe nawet, ale znikające z wiatrem który je unioś. Na drodze po której szły niema śladu, dziś pagórek piaskowy, jutro najgładsza równina.

Chociaż przez względy bardzo odmiennę, i nawet przeciwnę natury, H. W. mniema, że socjalizm ma wymagania, które umiejętność rozwiązać powinna. Rozwiąże je umiejętność messianiczna, po za którą niema umiejętności.

„Upraszamy, mówi H. W., monarchów zgromadzonych na zjeździe „Warszawy, o zwrócenie dostojnej uwagi na głośnie ekonomiczne pytania „nie Socjalizmu, pytanie tyle okrzyczane, które jednakowoż pod różnemi postaciami, niepokoi wszystkie oświecone ludności Europy. Zdaje „się że rządy uważają to pytanie, a właściwie różne z niem powiązane „teorie, jako szalone przywidzenia, godne śmiechu tylko, a zasługujące „na powściągnięcie wówczas, kiedyby z nich wyradzały się nadużycia „polityczne. Jest to wielki błąd; powinniśmy ostrzedz monarchów, do „których pozwalamy sobie przemawiać, że po uznaniu prawdy messia „nizmu, dotąd nieznana zasada socjalizmu, dziś przez ludy tyle żywo „przeczuwana, jest nietylko zasadą rzeczywistą, ale jest główną zasadą „obecnego odrodzenia społeczności, zasadą przeto taką, której żadna „siła nie zniweczy. W naszym liście do narodów oświeconych, odkry- „liśmy stanowczo umiejętną możność zniweczenia nędzy ludu, to jest „najmowanych robotników, bez zrządzenia jakiegokolwiek szkody innym „stanom, wzbudzającym przemysł społeczny⁸⁾.” I wedle nas, są pytania, są trudności nieuniknione, które należy rozwiązać, rozumowo ustanowić. I wedle nas, trzeba założyć porządek taki, któryby się nie opierał na samej zbrojnej sile, porządek zresztą posunięty bardzo daleko przez kościół Rzymu.

Są przeto miejsca, na których z H. Wrońskim stykamy się jako tako, chociaż między podstawami naszej wiedzy i naszego dążenia, podobno nigdy nie nastąpi zbliżenie. Wiemy że to wzbudzi uśmiech w H. Wrońskim kiedy jemu wyznamy, że są wysokości, które możemy widzieć bardzo jasno, ale na które nasz duch nigdy nie wyjdzie. H. Wroński powie że się mylimy, ale coś i on sam nie ma zgotowanych wszystkich sił i łatwości potrzebnych na zdobycie celu, ku któremu człowieczeństwo chciałby zaprowadzić. Jesteśmy niejako szczęśliwi, napotykając tyle rozumne i tyle zbawienne wymiarkowanie. „Nie wszystko „przez nas i dla nas; można coś i przyszłym wiekom zostawić. Na „nieszczęście albowiem na ziemi wszystko kupować musimy. Ta świe-

(⁸) Cent pages str. 27.

„tę przyszłość jest jeszcze bardzo daleko, a co gorsza, nie wstąpimy „do niej, tylko przez potoki krwi, i po ruinach oświeconego świata. Wy- „znajemy pokornie naszą obawę, że te wielkie nowe prawdy jeszcze nie „są nad widnokręgiem obecnych pojęć.“⁹⁾ Zawsze lękamy się systematyzowania, prowadzącego łatwo ku najdziwniejszym wyobrażeniom. Zawsze będziemy mieli wstręt puszczania się drogami których ludzkie oko nie widziało. Jeżeliby przeto H. W. pozwolił że krew, że ruiny, nie są fatalnym warunkiem rozwinięcia się, odrodzenia, że są inne właściwsze i skuteczne sposoby zbawienia, mielibyśmy skłonność powtórzenia za nim: świetna przyszłość jest jeszcze daleko; są prawdy leżące pod obecnym umysłowym widnokręgiem. Powtórzylibyśmy, ale nie twierdzimy, albowiem nie masz praw bożych, którychby Ewangelia nie zapowiedziała najwyraźniej i nie przyrzekła. Jakże odmienne mamy duchowe widzenie! H. Wroński naucza że Ewangelia skończyła się, niema w niej nic. My czujemy, my pewno wiemy, że Ewangelia zaledwie poczęła się urzeczywistniać, że jej życia nigdy nie wyczerpiem. Chętnie przyznajemy że jesteśmy słabi, mali, dzieci ewangeliczne żywiące się mlekiem. Kiedy przeto uważamy, czem jesteśmy duchowo, a czem być powinniśmy i być możemy, wedle wzoru doskonałości nakazanej nam przez Chrystusa, chwiejemy się, powątpiewamy, upadamy, a wznosimy się tylko przez uczucie pokornego zaufania, że Bóg jest blisko. Czyliż H. Wroński nigdy we swych ustach nie miał téj okropnej goryczy dającej przecież zdrowie naszemu duchowi? We chwilach naszych najboleśniejszych, a nierzadkich, odbieramy pojęcie tych słów Chrystusowych. „Panie, Panie, opuściłeś mnie!“ My istotne opuszczenie nazwalibyśmy ostatnim upadkiem człowieka, a H. Wroński to opuszczenie ogłasza jako postęp, jako najwyższe światło owéj messianicznej nauki, wedle której człowiek nie potrzebuje Boga. Człowiek ma być doskonałym stwórcy. Widzimy całą rozległość, całą uroczosć téj najświetniejszej pokusy, ale się jej nie poddamy.

Z takimi zamiarami, a celem upowszechnienia swéj nauki, która gdyby tylko była przyjęta, rozproszylaby błędy mogące sprowadzić duchowy upadek Zachodu i Wschodu, H. W. postanowił ogłaszać *europeskie narady*, o dokonanej przezeń bezwarunkowéj naprawie ludzkiej wiedzy. Obecny umysłowy stan Europy H. W. określa następnie. „Niema człowieka któryby nie wiedział, że zamieszanie i nieporządek „przeważa teraz we wszystkich wyobrażeniach, w religii, polityce, „ekonomii, filozofii, a nawet w umiejętnościach. Nie znajdujemy ani „dnęj zasadniczej prawdy, na której możnaby oprzeć ostateczne urzą- „dzenia ludzkiej wiedzy. Przez następstwo, niema żadnego pewnego „prawdła, któreby kierowało praktycznym życiem człowieka, prowa- „dząc ku naznaczonym jemu bezwarunkowym celom.”

Zkąd tyle ogromne i tyle niebezpieczne zamieszanie? zapytuje H. W. Ztąd widocznie, że prawdy niema jeszcze na ziemi. „Odkrycie i

⁹⁾ Cent pages str. 27. 28.

„uznanie prawdy, nastąpi przez rozum stwarzający samoistnie, ale nastąpi wówczas, kiedy tej najwyższej potędze człowieka odejmiemy za-
„wady fizyczne, postawione przez uczucie i poznanie.” W człowieku u-
mysłowym H. Wronskiego, uczucie jest to objawiona religia, a poznanie
jest to filozofia; innemi słowy: odkrycie i uznanie prawdy nie nastąpi,
dopóki stwarzający rozum nie wywróci przeszkód wzniesionych przez
istniejące religijne i filozoficzne szkoły. Ani religia, ani filozofia dzisiej-
sza nie wystarcza, należy je rozwinąć, wynieść na ostatni stopień. Na
tym ostatnim stopniu wyniesienia stojący H. W. przyzywa świat. Na
oko jest to śmiałe, pociągające; któżby nie chciał odgadnienia swój isto-
tnój i boskiej tajemnicy, któżby nie wymagał ukोजना, uleczenia boleści
trapiącej człowieka przez tyle wieków? Wezwanie H. W. uważane spo-
kojnie, bez wstępu, ale i bez złudzenia, cóż przedstawia? Bardzo mało,
może nic; może większe niebezpieczeństwo, aniżeli to, które on zwy-
czyć usiłuje. Sumiennosci i świętości życzeń nie posądzamy, za-
przecząmy tylko ich urzeczywistnieniu.

H. Wronski twierdzi co mówi i Pismo, co i Chrystus zapowiedział,
spełnienie tych wyrazów, *cum autem venerit spiritus veritatis, docebit
vos omnem veritatem*; dotąd niema nic co by naruszało chrześcijańskie
pojęcia, nie jest to ani jasność, ani śmiałość. Ewangelia, naszego ducha
nazywa przybytkiem Ducha Świętego. Bóg jest w nas, Bóg wstępuje
w nas. To zna dziesięcioletni chrześcijanin. Na odkrycie i przyjęcie
tej świętej prawdy, podobno nie potrzeba messianizmu. Nie. Teraz
ważne i zdumiewające różnice. Wedle H. W. te prawdy są jedynie cie-
mnymi zapowiedzeniami. Pismo obiecało nowy rozumowy porządek,
naucza wyraźnie, że się on urzeczywistni za przyjściem Parakleta, tego
ducha prawdy, który nas we wszystkiem i o wszystkiem oświeci. „Po-
„znaliśmy zatem, mówi H. W., że tym duchem prawdy jest bezwarunko-
„wy rozum człowieka, który przez swe stopniowe rozwijanie siebie, od-
„rzuci zapory wzniesione przez uczucie i poznanie. Obiecane zatem
„przyjście Parakleta czemuż być może? Dokonanem rozwinieniem ro-
„zumu człowieka, przez nieprzerwane postępy rozumu człowieczeństwa.
„Uzbrojeni takimi wszechmocnymi i nieomylnymi narzędziami bezwa-
„runkowego rozumu, mogliśmy się wznieść do pierwszej zasady świata,
„wejść do najwewnętrzniejszej istności bożej. Z tej najwyższej zasady,
„wyprowadziliśmy całe stworzenie, to jest wszystkie istniejące rzeczy-
„wistości, moralne i fizyczne, niewyłączając najokazalszej rzeczywisto-
„ści człowieka, który będzie nowym stwórcą.” Messianizm jest
to tedy dopełnienie zapowiedziane przez samego Zbawiciela ¹⁰⁾. Takie
wysokie pochodzenie swoim naukom naznacza H. W.

(¹⁰⁾ „Aby odsunąć dziwne pomięszania, wyraźnie ostrzegam, że był zamiar świę-
„tokradzkiego nadużycia wyrazu *Messianizm*, którym nazwaliśmy naszą naukę. Po
„jój publicznem objawieniu, była dana katedra literatur słowiańskich człowiekowi,
„który uchwyciwszy nasze pojęcie o Słowianach i messianizmie, opowiadał pod tém
„świętym nazwaniem mniemania pozbawione wszelkiej umiejętności, rewolucyjne i
„bezreligijne. Izba Parów musiała nakazać zamknięcie tej katedry.” Tego co podaje

O stanowczém odkryciu prawdy bezwarunkowej, praw, wedle których Bóg siebie stworzył i zewnętrzne wyprowadził stworzenia, Hoene Wroński jako zwyczajnie nie wątpi. To jest czynem dokonany, skończonym. Teraz szuka jedynie, gdzie, przez jakich ludzi, przez jakie narody mogłoby nastąpić przyjęcie i zastosowanie messianizmu, zastosowanie konieczne, albowiem inaczej nadeszłoby takie zepsucie, taki nowy duchowy upadek, że nawet H. W. nie miałby sposobów zbawienia, wyjawszy te, które we swój tajemnicy posiada opatrzność. Zastrzeżenie bardzo szczęśliwe! Jest zatem przynajmniej jedno miejsce, którego H. W. swoim umysłem nie przenika. Ów Bóg dawny, mający być zastąpiony nowym a doskonalszym bogiem, człowiekiem, zachowa coś ze swojej potęgi. Sprzecznosc to uderzająca.

O zachodzie ucywilizowanym⁽¹⁾ H. W. nie śmie mieć nadziei, rzuca nań takie same przekleństwa jakie na nim położyły moskiewskie manifesta bardzo głośne, a przytomne polskiej pamięci⁽¹²⁾. Na zachodzie „prawda nie tylko nie może być odkryta, ale po jej odkryciu nie „może być uznana.“ Dla jakiej przyczyny? „Przez ogłupienie rozumu spowodowane nadużyciem cywilizacji. Zachodowi, Francji, ogólnie „ucywilizowanemu światu, grozi nieuchronne zatracenie moralne, jeżeli

messianizm można nie przyjąć — można uznać za niepodobne, ale należy wyznać, że myśl wynalazcy messianizmu jest prawdziwie umiejętna. Mickiewicz wielki poeta, niepotrzebnie i niewłaściwie szukał innej wielkości, do której nie miał powołania, ani przygotowań. Michelet dał także zaprzeczenie religijnym i filozoficznym przywidzeniom Mickiewicza, zaprzeczenie łagodne, ale stanowcze.

¹¹⁾ Trzeba znać wyrazy messianiczne; Zachód ucywilizowany, ma być coś niższego, coś złego, coś upadającego. Wschód oświecony (éclairé) ma być coś wyższego, coś lepszego, coś przynoszącego człowiekowi zbawienie. Zkąd, z jakich, praw wynika takie wywyższenie Wschodu! my nie rozumiemy. Messianizm stawia same twierdzenia, ale nie przytacza dowodów, podobieństw przynajmniej.

¹²⁾ Wypisujemy ostrzeżenie najwyraźniejsze jakie tylko przez nas uczynione być może. Sumienie osobiste H. Wrońskiego, uważamy za czyste. H. W. twierdzi, że ani z cesarzem Rosyi, ani z jego rządem nie ma żadnych stosunków. Temu najchętniej wierzymy. H. W. twierdzi że Polski kochać nie przestał, że przewiduje dla niej oswobodzenie i niepodległość. Nie mamy żadnych powodów nieufania temu oświadczeniu. H. W. słyszał stosowane doń wyrazy zdrady i złota, a na takie zarzuty czyli domysły miał uśmiech jedynie; słusznie uważa że niema na ziemi dosyć złota, którymby można obłakać człowieka mającego przekonanie że odkrył bezwarunkowe prawdy, że wstąpił do najwewnętrzniejszej istności Boga. Po tem naszym świadectwie nieprzypuszczającem żadnego zastrzeżenia, może mamy prawo nadmienić, że bardzo wiele twierzeń o dzisiejszém położeniu świata, ogłoszonych przez H. W., zgadza się najściślej z twierdzeniami moskiewskiej dyplomacji i moskiewskiej szkoły. Naprzykład, opatrznościowego posłannictwa Rosyi nie przypuszcza książę Adam Czartoryski, któremu zarzucano niesprawiedliwość, ale zerzucano, zbytne nachylenie się ku Moskwie. H. W. znalazł, że A. Ks. Czartoryski jest za namiętym Polakiem. Za tych najdziwniejszych dni naszych, nie trzeba zdrady albo złota, aby uznać wyższość Rosyi, aby się poddać dobrowolnie niewolnictwu. Car posiada we Francji potężne stronnictwo, którego nie kupił, ani skłonił do zdrady. Po 1848 r. nie jeden przyjaciel Polski został wielbicielem cara. Błędy, zdrady, przeciw nam samym, przeciw prawdzie, są najniebezpieczniejsze te właśnie, które nie wiedzą że są niemi.

„co bardzo podobne, Zachód będzie trwał we swém teraźniejszym fatalnym dążeniu, wynikłém z nadużycia usamowolnienia rozumu.“⁽¹³⁾ H. W. twierdzi prawie stanowczo, że dla Zachodu nie ma zbawienia, i swoje zdanie wyraża słowem wydrukowaném ogromnemi zgłoski: **ZAPÓŹNO**. Zepsucie przeto duchowe na Zachodzie doszło téj wysokości, dla której naprawienie byłoby niepodobném. *Zachód jest piekło*, wyrażenie, na wielkie nasze zdumienie dosyć często powtarzane przez niektórych Polaków, wierzących więcej dobrodusznie aniżeli rozumnie, więcej przez fantazją lub strach, aniżeli spokojne rozważenie stosunków, że gdzieindziej ma być dla nich błogosławieństwo. Francya piekłem, wiedza francuzka to szatanizm. Nie takichże przymiotników udzielają Zachodowi samodzierżca Rossyi, i ci, dla których on przedstawia jedyny środek zbawienia? Nie dosyć mieć zacne chęci, trzeba jeszcze omijać błędy, a są pewne błędy sumienne, którym nie wyrówna najjawniejsza zdrada. Jakże często ludzie i narody wpadają do otchłani potępienia, nie przez zbrodnie, ale przez omyłki, przez źle zrozumiany kierunek⁽¹⁴⁾.

Od zachodniej cywilizacji skazanej na potępienie, H. W. przenosi się ku Wschodowi, mogącemu czyli mającemu stworzyć żywioły zbawienia ludzkości. Wschód przedstawi, wyrobi nowe zasady rządu społeczeństwa, a upraszamy pamiętać, że w słowniku messianizmu Wschodem jest sama Rossyja, cesarz Rossyi, przed którego sumieniem H. W. zniża się, korzy się niepotrzebnie — bardzo mało umiejętnie. Rozumie my świętość i moc religijną pokory, której jednej wolno wyrzec niezachwiane — *nie* — przed szczęśliwemi, a najopłakańszemi złudzeniami. Na co umiejętność, na co świętość, która zbrodniom wynajduje potwornie jakieś opatrnościowe powołanie? Prawda, my stoimy na niższym stopniu rozwinięcia — nasza moralność ma być niedostateczna, ewangeliczna, ciemna, symboliczna. Moralność messianiczna ma być zupełna, nieskończenie doskonalsza, rzeczywista. Tylko że ona nas przeraża — tylko że ona znosi dotychczasowe pojęcia winy i zasługi — zbrodni i ofiary — zła i dobra — i wszystko miesza, gubi, w téj zawsze wedle nas najfatalniejszej zasadzie *indétermination absolue*.

¹³⁾ *Introduction.*

¹⁴⁾ Nie jesteśmy wielbicielami dziennika *des Débats*. Jego pisarzom nie odmawiamy talentów bardzo świetnych; ale jakież u nich przeskokki, możnaby powiedzieć zmiennictwa! Na każdy dzień, na każdy wypadek inna tam polityka, inne nienawiści, inne przywiązania. Na przykład: Pan Saint Marc-Girardin, głęboko i pięknie rozumiał pytanie Polskie. A teraz? Teraz pisze, że Rossyja ocaliła społeczny porządek Europy. Czemuż téj zbawicielce świata nie poświęcić Polski? Jest to drobniauchna nagroda nieocenionej przysługi. Pan John Lemoine temi dniami dziwił się z kąd było uczucie dla Polski. Cóż to są Polacy, zapytywał siebie? „Półbarbarzyńcy, wyborni ulani.“ *Débats* powiedziały: „grzeszymy wszyscy przez brak moralnego uczucia,“ lecz przez sprawiedliwość, samych siebie nie wyłączały od téj strasznej klątwy. *Débats*, z takim na swém czole wypisaném wyznaniem, mniema najszczerzej, że wyobraża przekonania strony porządku i umiarkowania. Porządek i umiarkowanie, z których się oddaliło moralne uczucie!

Mimo téj rozpaczey o możności zbawienia Zachodu — mimo tych świetnych oczekiwań, które ma urzeczywistnić Rossya, H. Wroński niebardzo zawierza téj Rossyi wzniesionéj do takiéj okazałej wysokości. Może źle czytamy, może całéj nie obejmujemy myśli, a może i sam H. W. uznaje za potrzebne wprowadzić niejakié złagodzenie, udzielić pełniejsze wytłómaczenie, ująć cóstemu zbawczemu Wschodowi. To uważalibyśmy za najpożądańsze. To bardziejéj odpowiadałoby umiejętnéj godności, w jakiéj przedstawia się H. Wroński. „Prosta etnograficzna „znajomość wystarcza, aby mieć przekonanie, że opatrnościowe zbawienie człowieczeństwa może się spełnić na Wschodzie przez pośrednictwo mnogich słowiańskich narodów, które do téj chwili nie miały „żadnego publicznego powszechnego działania¹⁵⁾, i czekają na wejście „w stosunek moralny do świata. Narody słowiańskie mogą sprowadzić „zbawienie, przez związek czysto moralny, niejako religijny, a nigdy polityczny, zakładając pod opieką potężną Rossyi, związek bezwarunkowy, mający ustanowić trzecie a ostatnie moralne stowarzyszenie, które w skutek wysokich prawd messianicznych, powinno prowadzić „ludzkosc ku jéj bezwarunkowym celom na ziemi, i które da wykończenie „nie dwóm dawniejszym a niedostatecznym moralnym stowarzyszeniom: „państwa i kościoła¹⁶⁾.“ Jest to dosyć wyraźne — Rossya i zawsze Rossya. Polska ani wspomniana. Słowianie nie, albo bardzo mało, wyjąwszy pod potężnym i zapewne dobroczynnym kierunkiem Rossyi.

Jestże pewnym H. W. téj wspaniałéj rosyjskiéj opieki dla swego bezwarunkowego związku? Rossya maż istotnie owe tyle świetnie zapowiedziane powołanie kierowania Słowianami, zbawienia ludzkości, założenia nowéj religii messianicznéj, mającéj spełnić stanowczo przyrzeczenia, czyli zagadnienia (problèmes) położone przez Jezusa Chrystusa? H. Wroński zaczyna wątpić. Nie my będziemy osłabiać to uczucie. Byłaby dla nas wysoka przyjemność, gdyby H. W. wytrwał w tem, wedle nas, rozumowém powątpiewaniu, gdyby coraz pilniéj je rozważał. „Nieszczęście mieć chce, że tych wielkich wypadków messianicznéj nauki nie rozumie Wschód, a między Słowianami szczególniéj nie „rozumie Rossya.“ Zkąd takie zjawiska? „Niemożność zrozumienia messianizmu przez Słowian a głównie przez Rossyan, wynika z téj przyczyny, że przedwstępna a konieczna oświata filozoficzna nie usposobiła „tych narodów ku przyjęciu tyle wielkich prawd¹⁷⁾.“ Zgadzaemy się że Rossya nie ma przygotowania do przyjęcia messianicznéj nauki. My widzimy coś więcéj. Rossya ma wstręt duchowy ku wszelkiéj prawdzie. Jest to jéj niewątpliwe posłannictwo, ale nie opatrnościowe, naznaczone przez Boga. Ten wstręt Rossyi ku prawdzie, to zamięłowanie zła

¹⁵⁾ Czyli pewnie? Byłoby trudném dowieść, jakie powszechne działanie miały różne słowiańskie narody. Byłoby może niepodobném odsłonić znaczenie, kierunek ich bytu. To nas samych zastanawiało i przerażało. Lecz podobnych wątpliwości, powątpiewań, o Polsce, nikomu a nikomu mieć niewolno.

¹⁶⁾ *Conférences Européennes* str. 5.

¹⁷⁾ Tamże.

przez nią, jest jój własném dziełem. Początku ludzkich szaleństw do Boga odnosić nie należy.

Zachodowi mówi H. W., że dlań niema zbawienia, zapóźno, a Wschodowi, że dlań zbawienie jeszcze daleko, zawczasie. Słowianom przypisuje barbarzyństwo albo niewykształcenie umysłowe, jedno i drugie dosyć prawdziwe jeżeli wyłączymy Polaków, których najpiękniej rozwinięta myśl, przyjmuje albo odrzuca najśmielsze poszukiwania europejskiej wiedzy. Zdawałoby się nawet, że H. W. owo posłannictwo opatrnościowe Rossyi odnosi ku przyszłości bardzo dalekiej. Jest to coś co ma być kiedyś, na co jeszcze niema wiele obiecujących zawiązków. Jest to przypuszczenie, ale rzeczywistości, ale życia jeszcze niema.¹⁸⁾ Na takie ograniczenie, na takie wytłómaczenie posłannictwa Rossyi, zgodzilibyśmy się nie bez łatwości. Wydoskonaleniu, uświęceniu duchowemu człowieka i narodów, nie nakładamy innych granic, jak granice możebności. H. W. wierzy, że „jego nauka nieomylnie urzeczywistni się, „w czasie mniej albo więcej zbliżonym, wedle umysłowych postępów, „mniej albo więcej szybkich, mających być wykonanemi przez słowiańskie narody, a głównie przez Rossyą.“¹⁹⁾ My twierdzimy, że ani w przeszłości, ani w terażniejszości nie widzimy żadnych znaków mówiących chociażby i ciemno o posłannictwie Rossyi, o jój prawie kierowania Słowianami, o zbawieniu ludzkości przez jój wpływ. Za to ustąpienie, za to wytłómaczenie się, jesteśmy mocno obowiązani, i teraz nie widzimy gwałtownej potrzeby przedłużenia rozważań o świetnych przeznaczeniach, jakie Rossyja mieć może, po wiekach oddalonych, nieprzewidywanych. O takich przyszłych podobieństwach, czyli złudzeniach szlachetnych, pozwalamy każdemu najobszerniej rozumować, pragnęlibyśmy nawet, aby Rossyja uderzana temi wielkościami zaczęła jakiekolwiek przygotowania, aby się do nich wzniesć mogła. Niestety! Człowiek i naród sny złote, drogo, krwawo opłaca. Wielkość duchową trzeba zdobyć, na nią zasłużyć trudem nieprzerwanym. U siebie, zewnątrz, tłumić duchowe rozwinięcie, zabijać je nawet, nie są to czyny zasługi i świętej umysłowej pracy. Przetoż nam wystarcza to, że H. W. obecnie rosyjskiej świętości, obecnemu rosyjskiemu posłannictwu, wyraźnie i podobno stanowczo zaprzeczył. H. W. znalazł nawet w Rossyi zboczenie, a normalne dążenie przeciwne temu, jakim postępowaćby powinna. Jest to nasze przekonanie. Rossyja myli się, Rossyja zstępuje do przepaści. Jój ruch, nie jest ku niebieskim podniesieniom ku niebu — Nie. — Być może że na Wschodzie dążenie rosyjskiego rządu jest

¹⁸⁾ H. Wroński wymówił się mimowolnie, że Rossyja ma posłannictwo zbawienia ludzkości i kierowania Słowianami, *virtuellement*. Rossyja rzeczywiście tego posłannictwa niczem nie dowiodła, ale może je objawić. Jest to zatem możność. Takiej możności nie odmawiamy żadnemu narodowi, ale mamy prawo czekać, mamy prawo wymagać, aby owa możność objawiła się czynami wskazującymi, dowodzącymi boskie pochodzenie. Otóż Rossyja dotąd takich czynów nigdzie nie objawiła. Przeciwnie: objawiła czyny i nauki najprzeciwniejsze boskiemu porządkowi.

¹⁹⁾ *Introduction* str. 6.

„przeciwne, a nawet zupełnie sprzeczne opatrnościowym przeznaczeniom słowiańskich narodów. Zaiste, nie mamy powodów przyjęcia tego mniemania. Ale uważając słabe usposobienie jakie ma rząd rossyjski szanowania wyrażnie słowiańskich narodowości, na przykład Polski, której byt jest koniecznym warunkiem moralnego sprzymierzenia tych narodów, możemy przypuścić to anormalne dążenie Rossyi. Trzeba, by przeto oświecić rząd rossyjski o niebezpieczeństwach wynikających z tego anormalnego dążenia ²⁰⁾.”

Rossya działa anormalnie! Na to nasza najzupełniejsza zgoda. My bez schlebiania naszej narodowej dumie, bez rozumowań szerokich o naszym bożem posłannictwie, bez pysznienia się zasługami, jakie niezawodnie położyliśmy, z których korzystał często lekki, niewdzięczny zachodni świat, my twierdzimy spokojnie, niejako zimno, oparci na historycznym gruncie, na sumieniu stworzonem w nas przez Chrześcijaństwo, że zbawienie przejdzie z Polski do Rossyi; że bez Polski byłoby najtrudniejszém, a może i niepodobném normalne, dobroczynne rozwinięcie się słowiańskich narodów, ich czynniejsze wystąpienie na widowni świata. Niechby H. Wroński ku tym pracom i rozmyśleniom skierował swój umysł żywy, czynny, rozległy, a prawdziwie umiętny. Z ogromnej bryły ulepionej łzami, krwią, przekleństwami, spojonej zepsuciem, nie wyniknie światło i prawda. Prawdę i światło należy do niej wprowadzić, przeobrazić niemi. Jest to nasz polski sposób, bardzo niepodobny sposobom wskazywanym przez messianizm.

Jest jeszcze inna myśl dla której mamy bardzo wiele sprzyjania. Zapowiada ona cofnięcie się od Rossyi, właściwsze pojmowanie Polski i Słowian. Między Zachodem a Wschodem, między Francją, Niemcami a Rosyją, H. W. widzi słowiańskie narody Kroatów, Czechów, Polaków i Greków, przez ich wewnętrzne ułożenie, nienależące wyłącznie ani do Zachodu, ani do Wschodu. Dla tych narodów messianizm nie przychodzi ani *zapóźno*, ani *zawcześnie*. Te narody stanowiłyby przejście; zbliżyłyby, pojednałyby, zbawiłyby Zachód i Wschód, udzieliłyby tej opatrnościowej Rossyi tego czego ona nie posiada, czego ona sama przyjąć nie może. W tem widzimy wiele prawdy, i upraszamy o wolność przypomnienia że messianizm nie był nam koniecznie potrzebny do uznania tej prawdy, wynikającej prosto, naturalnie, z rozważania polskiej, moskiewskiej, słowiańskiej historii. H. W. zniechęcony ku Zachodowi usuwa się ku Germanii, temu jako mówi bardzo fałszywie: ognisko wi europejskiej oświaty, zwraca się do Polski, ku Polakom. Przecież! Tylko upraszamy aby H. W. tych Kroatów, tych Czechów, tych Słowian, tych Greków, ludy znane i mające nasze sprzyjanie, przynajmniej na czas niejaki zostawił na stronie. Kroaci na przykład, dzieci albo niedokształceni, nie pojmujący nawet swojej ciężkiej winy, kiedy odmówili powolności niemieckim i moskiewskim podżeganiom? Wszakże Słowianie rozdarli nasze serce, wszakże słowiańska Rossya najszaletniej, bez

względu na nic, na żadne prawa, usiłuje wytępić nasze historyczne jestestwo. Są to dla nas powody najważniejszej moralnej natury, nakazujące nam nie unosić się namiętnie za tymi obłąkanymi Słowianami, narzędziami niewoli zewnątrz, a przez słuszne ukaranie boże niewolnikami u siebie. Jest to także wielki wzgląd, który upoważnia nasze nieufności ku messianizmowi, przebaczącemu najłatwiej, wynagradzającemu nawet takie ogromne moralne zboczenia. Ale zapominamy się cokolwiek. Messianizm nie uznaje zwyczajnej, ewangelicznej moralności, niższej od tej, którą on człowieczeństwu zapowiada.

My mniemamy że Polska przez postępowanie normalny, przez swoje własne siły posiada żywioły zachowania i rozumienia siebie. Możemy utrzymać nasz byt tem, czem jesteśmy, czem byliśmy, albo naszego bytu niczem innem utrzymać nie zdołamy. Byłoby przeto niebezpiecznem, byłoby może i śmiertelnem, szukać innych żywiołów po za nami, albo takich nawet, których jeszcze niema. Jestże kto, któryby wyraźnie określił znaczenie Słowianizmu? Trzeba mieć coś za sobą, aby się oprzeć, jeżeli samych siebie i naszego narodu, pośród czarujących ułudzeń, nie chcemy wprowadzić do jakiejś przepaści. Nie szkodzi rozważyć, czyli ono stworzenie, zapowiedziane przez messianizm, nie byłoby zniszczeniem, albowiem głęboko wierzymy, że umysł ludzki nie posiada istotnej potęgi stworzenia. Do rajów ziemi ścieżki niema.

Ścieżka pokazywana przez H. Wrońskiego posuwa się przez próżnię, przez nic, *inania regna*. H. Wroński powie że się mylimy. Zarzut nie poniża nas, ani oburza. Niestety! my wszyscy jesteśmy ułomnymi, mogącymi się mylić. Historia cóż przedstawia? Ciąg domysłów, omyłek i złudzeń. Łez, goryczy wiele, uśmiechu i spokojności, radości mało. Zdawałoby się nawet, że mamy danych najwięcej sił, na prowadzenie walki, na przyjęcie boleści. Jesteśmy złamanem światłem. W duchach ludzkich, nawet najwyżej rozwiniętych, widzimy słabości, upadania. Dla nas samych mamy pragnienie świętości, ale wiemy, że to pragnienie jest tyle niezmierne, tyle nieskończone, że przez życie najpełniejsze, nasyconem nie będzie. Na dnie naszych najczystszych rokoszy, jest jeszcze czczość i gorycz, łagodzone i wytłómaczone pojęciem innego świata. Z tych słów mimowolnie wyrrywających się z nas, widno, że nam zbywa nie tyle na światłości, ile na możliwości przyjęcia obietnic messianicznych. Ten brak możliwości nie jest nam tylko właściwy. Jest to skaza spólna wszystkim. Jest to nieszczęście trzymające się człowieka na Zachodzie i na Wschodzie, a niechaj nam H. W. wybacz, mniej na Zachodzie, więcej na Wschodzie. Pierwszy ma prawo, może mieć nadzieję; dla Wschodu, to jest dla Rosyi, pono nadzieja nie istnieje.

Bez żadnej nadziei względem Zachodu, zatrzymany we swych uniesieniach dla Rosyi, H. Wroński, siebie, swoje dzieła i swoje naukowe usługi, przenosi do środkowych krajów słowiańskich, do Polaków, do Czechów, Serbów, mających pojednać Wschód i Zachód, wznieść je do wyższej duchowej potęgi. Na ten cel zapowiedział swoje pismo

Conférences Européennes, przez które zamysła wykladać prosto, jasno, zrozumiale dla wszystkich, cały ogrom prawd bezwarunkowych, matematycznych, filozoficznych i religijnych, zapewniając jako można najdobitniej, że ani przez czyn, ani przez myśl, ani on sam, ani przez swoje ucznie, istniejącego porządku rzeczy, istniejących władz politycznych i religijnych napastować i wywracać nie będzie. H. Wroński chce tylko wyjednać swojemu messianizmowi wstęp i posłuchanie, nie więcej. Przy całej względności jaką dlań mamy, musimy przecież wyznać, że to jest najogromniejsze złudzenie. Może H. W. i sam to poznał, albowiem cofa się z Niemiec i znowu powraca do tej Francji, o której niedawno przypuścił zupełne zwątpienie. To uważamy za znak bardzo szczęśliwy. Francja, mówi właściwie Thiers, w swym żywocie nosi odnowienie świata. Po stanowczém ogłoszeniu się, że żaden z dzisiejszych rządów i kościołów nie ma prawdy, że ludzkość tylko przez nauki messianiczne ocalona być może, jestże podobnóm wmawiać tym istniejącym kościołom i rządóm, że powinny wspierać i zachęcać messianiczne nauki, powołane rozwiązać i zastąpić je wyższém pojęciem religii i polityki? „Owa filozofia prawdziwa, bezwarunkowa, wykaże że po za jęj bezwarunkowemi prawami stworzenia, wszystko inne jest ciemnościami, błędem i przewrotnością.“²¹⁾ Z takim oświadczeniem w rękę, H. W. może się dziwić, gdyby przed nim drzwi rossyjskie i austriackie zamknięto?

Niechaj spróbuje, a zobaczy jakie znajdzie przyjęcie u tych rządów, które uzbraja nieograniczoném samowładztwem, dla których nakazuje bezwarunkowe posłuszeństwo. Po co marzyć! Żadna historyczna władza, przynajmniej dotąd, nie miała tej mocy i tej mądrości, aby wyznała, że żyć przestała, że wyczerpała swoje przeznaczenie. Jakże, na przykład, Rossya przemawia do Polski, tej zaczęj, tej niewinnej historycznej narodowości? knutem, Kaukazem, śniegami i kopalniami Syberyi, mordem duchowym nawet, tem przeto, co należy uważać za najdalsze moralne zepsucie. Nie taimy przeto, że tego uniżania się przed takim rządem, nigdy nie moglibyśmy zrozumieć, i nie rozumiemy. Prawda, że ani nasz umysł, ani nasze sumienie nie są messianicznemi.

Weźmy tej chwili jeden przedmiot, zaiste najogólniejszy i najważniejszy, kościół katolicko-rzymski, i wszystkie inne, po za nim istniejące kościoły. Jestże wedle H. W. w kościele rzymskim, albo winnych wyznaniach jaka potęga zbawienia, prawda? Nie. „Trzeba postępować za Pismem Świętém, dopełnić religii, przez wykazanie przejścia „z religii objawionej do religii bezwarunkowej, od wiedzy do pewności,“²²⁾ to jest, z chrześcijaństwa, do parakletyzmu, którego przyjęcie

²¹⁾ *Introduction* str. 13.

²²⁾ „Należy się dziwić psychologicznej nieświadomości pewnych księży, którzy „aby nałożyć milczenie rozumowi, mówią, że wiara jest wyższa nad rozum. Rzecz „ma się zupełnie przeciwnie. Wiara jest najslabszém objawieniem się rozumu. Więcej nawet, i tego duchowni nie uważają, że wynosząc wiarę nad rozum, ogłaszają „wiarę jako nierozum. Albowiem wszystko co jest po za rozumem, na boku, niżé

„zapowiedział Chrystus.“ (*Introduction* str. 14). Wyraźniejszym być niepodobna. Chrześcijaństwo było przygotowaniem. Chrześcijaństwo przygotowało rozwinięcie się messianizmu, i skończyło się teraz. Było błogosławieństwem przez okres przygotowania messianizmu, przez 18 wieków, ale teraz, kiedy nauka messianizmu dojrzała, spełniła się — błogosławieństwem być przestało.

Aby o tym messianizmie, mającym wszystko zastąpić i udoskonalić, wszystko nie prawdziwszém, nie światlejszém, ale bezwarunkowo prawdziwém uczynić, nie zostawić żadnej wątpliwości, pozwolimy jeszcze samemu H. Wrońskiemu wyłożyć, co rozumie przez dogmata, przez zasady chrześcijańskiej nauki, a czytającym zostawimy trud osądzenia, czem to jest ten messianizm: wzniesieniem się ducha ku prawdzie wyższej, bezwarunkowej, ostatniej? czyli zniżeniem się ku ciemnościom? Rzeczywiście, chociaż się nam co chwila sąd wymyka, chcieliśmy być tylko sprawozdawcami, opisowaczami messianizmu. Messianizm należy niezawodnie do historii kształcenia się naszego umysłu, należy, wedle jednych, jako postęp i błogosławieństwo, a wedle drugich, jako upadek i zgorzenie. Jest to los spólny wszystkim wznowieniom, nawet prawdziwym, którego nie uniknęli pierwsi chrześcijanie, oskarżani o nienawiść ludzkiego rodzaju. Trzeba więc bliskiego rozpatrzenia, żeby stanowczo wyrzec.

Zanim pójdziemy dalej torem przytoczeń, wspomnimy, że jest jedna rzecz, której nie mogliśmy przeczuwać, dla której jednak mamy najżyyczliwsze uczucie. H. W. zaczyna wątpić o tej opatrnościowej

„a nawet wyżej rozumu nie jest rozumem, a następnie, musi być nierozumem. „Wszelki czyn religijny — (*pratique religieuse*) — którego rozum przyjąć nie może, za przyczynę życia wiecznego, uważanego jako skutek téj przyczyny, jest tajemnicą, to jest, dla ducha naszego, i względem Boga, nie ma żadnego znaczenia.“ Czemże przeto dogmatyka Chrześcijańska, oceniona ze stanowiska messianizmu? Łupina w której było ziarno, i to dosyć liche, ale teraz ziarna niema. Przepraszamy, ale i tu nie widzimy ani śmiałości, ani nowości. Na jakiejże Europejskiej ulicy stokrotnie nie roztrąbiono, że Chrześcijaństwo zużyło się, wyczerpnęło, umarło, że przez coś doskonałego jest czyli ma być zastąpione. Mniemamy że Chrześcijaństwo jeszcze nie dość świat przemieniło, jeszcze nie wypełniło zepsucie i obłąkania, które tak dalece zataryły złożone w nas, istniejące w nas, podobieństwo boże. Jest to dla nas żal niewymówiony, ale i nadzieja. Niechaj co chce naucza i twierdzi H. Wroński, ale my między tem czém jesteśmy, a tem czém być by powinniśmy, wedle żywych słów Chrystusa widzimy przepaść, a bardzo niepewne środki przebycia jej. Jakiej pracy, jakiego męstwa potrzeba, aby się zbliżyć, aby wnieść do świętości, wyraźnie dozwolonej i nakazanej przez Chrystusa! Nie — doskonałości duchowej nam Chrystus nie wzbrowił. H. W. mniema, że on wynalazł nieomyślne sposoby zdobycia téj pewności — i wzywa nas na swoje drogi. Bardzo dziękujemy za pomoc, ale się obawiamy, czyli owa nowa a lepsza droga, nie będzie zdradliwym manowcem. H. W. chce zupełnej jasności we wszystkiém — najzacieńsze życzenie — ale wedle nas — jest jasność nieskończona, niezgłębiona, niedostępna, do której nasz duch nigdy nie wejdzie — Bóg. To niepodobieństwo naturalne, konieczne, najwyżej rozumowe, w niczem nieprzeciwne naszej godności i naszej świętości, H. Wroński usiłuje znieść, a czemże? przekreśleniem pojęcia Boga, twierdzeniem że człowiek, że rozum, będzie naszym lepszym, doskonalszym stwórcy — Bogiem. Wszakże i to nie jest nowość. Ta ujmująca pokusa zaczęła oplakane dzieje ludzkości.

Rossyi, zaczyna widzieć, że Polska ma swoje wielkie znaczenie, że raczej Polska dla Rossyi będzie żywiołem postępu i rozwinięcia. Jest to jeszcze niepewne, ale za to nie gniewamy się bynajmniej, że między pośrednikami Wschodu i Zachodu, przy Polakach, H. W. stawia Czechów, Kroatów, nawet Greków. Ale podobno coraz widoczniejszém będzie, że takie posłannictwo, pewnym Słowianom byłoby za trudném, za wczesném; że ku temu posłannictwu, Polska odebrała najmocniejsze przygotowania i wykształcenie. Na to, mamy nadzieję, zgodzi się umysł tyle umiejętny, jeżeli bliżej, jeżeli dalej rozważy dzieje polskie i moskiewskie, urodzenie i życie tych dwóch narodowości, mających jeden początek, niejako tenże sam język, a tyle niepodobnych, tyle sprzecznych, pod względem duchowym. H. W. oświadcza się przeciw niweczeniu polskich żywiołów, nie jest nawet za wcieleniem Polski do Rossyi, za połączeniem tych dwóch istności. Czegoż pragnie teraz? Rozdzielenia Polski i Rossyi, takięj Polski, któraby składała samoistne państwo, atoli związane, jeszcze nie znamy na jaki cel, i dla jakich potrzeb, opiekunstwem Rossyi. Jest to bardzo mało, bardzo nie śmiało, ale po zakreszeniu Rossyi takięj nieogarnionęj wielkości, już i to dobre. Tuszymy sobie, że stopniowo, po rozwadze, H. W. sam ujrzy, że Polska raczej da Rossyi, aniżeli co od nięj przyjmie; „Mniemamy, że aby wykonać przejście z Zachodu, czyli dawnego ucywilizowanego świata, do Wschodu, czyli nowego, oświeconego świata, aby przygotować wykształcenie zasady prawa ludowego, teraz przeważającęj na Zachodzie, i jęj zlanie się z zasadą prawa boskiego, panującą na Wschodzie, zlanie się, które utworzy zasadę przyszłęj najwyższęj władzy państwa Wschodu, byłoby najwłaściwszym środkiem, połączyć w jedno państwo, pod opieką Rossyi, słowiańskie narody dotykające Zachodu i Rossyi, w których naturalnie są warunki konieczne temu nieuchronnemu przejściu.“²³⁾ Jest to zatem ograniczenie wszechmocności i posłannictwa Rossyi. Jest to wymówienie, że są rzeczy, które Polska tylko może spełnić, których Rossya spełniłaby nie mogła. Za jedno i drugie dziękujemy, chociaż to dla nas nie jest odkryciem.

Chociaż dawniej wykazaliśmy jakie stanowisko zajęła nauka mesjanizmu względem katolicyzmu i względem stronnictw religijnych, objętych ogólnem nazwaniem chrześcijaństwa, udzielamy jeszcze dokładniejszego objaśnienia o najważniejszym a najpierwszym między wszystkimi przedmiocie, o zasadzie bytu człowieka i społeczeństwa. Z religii wszystko wypłynęło, i wszystko wypływać będzie. Takie nasze przekonanie, stanowczo przeciwne przekonaniu założyciela mesjanizmu, który choć twierdzi przeciwnie, wywraca z gruntu to co dotąd pojmowała ludzkość, przez Boga, przez swój stosunek religijny do Boga. I pod tym względem mesjanizm jest wznowieniem najobszerniejszém, jakie tylko pomyślane być mogło. Jest nawet gwałtowném przerwaniem, najdalszym skokiem, ale nie postępem, nie rozwinięciem. Temu wyraźnemu, koniecznemu następstwu swęj nauki H. W. zaprzecza, albo

²³⁾ *Supplément* str. 414.

zdaje się zaprzeczać. Albowiem, bardzo prosto przyznaje sobie posłannictwo podobne temu, jakie miał Chrystus względem Izraelitów. Jest, chce być dopełnicielem chrześcijaństwa. Daje następne wielkie godło swemu wykładowi zamkniętemu w *Cent Pages*, NOLITE PUTARE, QUONIAM VENI SOLVERE LEGEM AUT PROPHETAS; NON VENI SOLVERE, SED ADIMPLERE (Mateusz, rozdz. 17). Jakież ma być to dopełnienie? OPORTET VOS NASCI DENUO, to jest wedle myśli messianizmu, człowiek ma, musi wykonać nowe doskonalsze stworzenie samego siebie, własnymi siłami, prawdziwem przemianowaniem swojej dotychczasowej, duchowej natury. Człowiek udoskonali w samym sobie, w naturze, to co Bóg niedokładnem zostawił, czego dokładnem zdziałać nie umiał. Człowiek ma być bezwarunkowym, wystarczającym sobie, niepotrzebującym żadnej pomocy, nawet Boga. Takiem dopełnieniem chrześcijaństwa, messianizm ma zbawić ludzkość, dla której, zkadina, i nigdzie, niema ocalenia i nadziei.

H. Wroński skłania się przed wszystkimi rządami, rządowi przyznaje za wiele, jednakże przy tych objawieniach bezinteresownej pokory, ukazuje spokojne, niezachwiane, śmiałe oblicze. Ze swęj nauki nikomu żadnych nie czyni ustąpień. „Wypadki które ogłaszamy, noszą znamię pewności bezwarunkowej, albowiem wynikają z pierwszych zasad samėjej rzeczywistości, z prawa stworzenia, wedle którego powstały wszystkie rzeczywistości moralne i fizyczne, składające świat. Nauka której wypadki przedstawiamy, założyła ostatecznie prawdę na ziemi.“²⁴⁾ Po za messianizmem, wyższej prawdy niema i nie będzie.“ Z téj niemocy H. Wroński nikogo nie wyłącza, ani kościołów, ani królów, ani narody. Za posłuszeństwo zewnętrzne jakimkolwiek władzom chce wynagrodzenia. „Władza, któraby nieprzystając na posłuszeństwie swym rozkazom, pragnęła mieć nadzór poszukiwań umięjetnych, o polityce, pod pozorem, że to jest utopia, ideologia, taka władza, zadawałaby gwałt prawom prawdy. Lecz podobny gwałt ze strony, władzy uczyniony prawom prawdy, nasamprzód byłby ohydny, znosząc wszelkie poszukiwania prawd politycznych, dalej ubliżałby powadze rządu, przez śmieszne uroszczenie że on tylko zna prawdę.“ Co niema miejsca. „Aby jaki rząd mógł twierdzić, że zna prawdę, trzeba nasamprzód, aby znał najwyższy cel państwa, a zaiste do téj chwili, żaden rząd nie zna tego celu, i znać nie może, przez wzgląd, że ta wysoka wiedza mająca utrzymać porządek polityczny, nadejdzie dopiero po odkryciu samėjej prawdy, prawdy bezwarunkowej, która odsłoni cel bytu ludzkości. Nieszczęście mieć chce, że w skutek obecných dążeń świata, idziemy kierunkiem najprzeciwniejszym temu, który prowadzi ku odkryciu téj bezwarunkowej prawdy.“²⁵⁾ Pozostałaż jaka moc w chrześcijaństwie? Jestże w nim prawda najwyższa? „Religia, któraby odmawiała bezwarunkowemu rozumowi człowieka po-
tęgi stworzenia, taka religia byłaby fałszywa.“ Fałszem jest przeto re-

²⁴⁾ *Les Cent Pages. Avis général.*

²⁵⁾ *Les Cent Pages. Avis particulier.*

ligia chrześcijańska odmawiająca naszemu rozumowi potęgi stworzenia, ale fałszem względnym, albowiem chrześcijaństwo, jako przygotowanie, jako zapowiedzenie bezwarunkowej prawdy mającej być odkrytą przez rozum, było zbawienne, było prawdziwe, było boskie nawet, znamiona które teraz utraciło. Nie ma sankcyi apostolicznej. Skończyło się, wyczerpnięto się najzupełniej. Nie udzieli światu boskiej mocy i mądrości, których samo nie posiada.²⁶⁾ Jeżeli H. Wroński uważa stan obecny Francyi, cóż o nim mniema? „Przez swoje terażniejsze prawodawstwa, owoc „długich a krwawych wstrząśnień, Francya, niweczając zapamiętałe prawo moralne czyli boskie, przywiązane do władzy naczelnika państwa, „a ogłaszając wyłączne wszechwładztwo narodowe, czyli ludzkie, postawiła się we formie fałszywie prawnej, po za prawem moralnym, i „tym sposobem przez rozmyślne zniweczenie moralności, zaczyna nowy, burzący okres ludzkości, to jest okres zupełnego, nieuniknionego „zniweczenia cywilizacyi.“²⁷⁾ Zbawienie dla Francyi jest, ale gdzie? Jeżeliby się Francya przebudziła, aby wrócić na drogi zbawienia, „wskazane przez nieomyłne wypadki naszej nauki, naówczas stanęłaby na czele europejskiej oświaty, i otworzyłaby, błogosławiona przez „narody, nieogarnioną przyszłość moralną, ku której ludzkość dąży „pośród tyłu głębokich boleści.“ Niema nigdzie innych środków oca-

²⁶⁾ H. Wroński przytacza wyrazy P. Guizot powiedziane r. 1832: „Dziś we Francyi jesteśmy bez wiary, bez przekonania politycznego — bez przekonania moralnych i religijnych.“ — Na to można się zgodzić i teraz. Lecz P. Guizot pozostał Chrześcianinem — Chrześcijaństwo dlań zupełnie wystarcza. Nie twierdził on i nie twierdzi że z Chrześcijaństwa należy przejść do Parakletyzmu, że zagadnienia położone przez Chrystusa ma rozwiązać, ma urzeczywistnić rozum bezwarunkowy, że rozum bezwarunkowy ma potęgę stwarzania. H. Wroński mówi: „Nikomui nie pozwalam zaprzeczać mej nauki, jeżeli sam pytań mej nauki nie rozwiąże.“ To nie ma słuszności — przez dwa względy. Są pytania, których myśl ludzka posuniona najdalej rozwiązać nie zdoła, przeto że nie jest danem wyczerpnąć nieskończoność Boga. Dalej, są pytania mogące być rozwiązane, których przecież w tej chwili, nawet messianizm rozwiązać nie potrafi. Postęp uważamy za nieskończony w warunkach ludzkiej możebności — ale mniemamy że myśl ludzka nigdy sobie nie powie — skończyłam moje działanie. Gdyby myśl ludzka pojęła swoje własne jestestwo — gdyby dała pewne wytlómaczenie wszystkich tajemnic ducha i natury, naówczas chętnie pozwolilibyśmy dalszych poszukiwań. Lecz jestże czas na to, jestże to podobnem, kiedy nie umiemy wytlómaczyć bytu jednej słomki? Co za radość, jaka duma gdybyśmy poznali rzeczy dane, istności stworzone! H. Wroński wylamuje się od tej ledwie zaczętej pracy, pod pozorem że się wznosił do świata rzeczy niestworzonych. Nie powiemy że to jest żart. Nie, jest to sumienna, a jednak ogromna i niebezpieczna omyłka. — To nasze pojmovanie rozciągamy do samej zasady messianizmu, usiłując go wedle nas nadaremnie zmienić prawa i warunki stworzonych istności. Walka tytaniczna, śmiła, okropna, ale stracona!

²⁷⁾ Powtarzamy najwyraźniej, że zgola nie myślimy, aby H. Wroński miał pisać pod natchnieniem Rosyi — nie. Ale jakże nie widzieć czynu zgodności najzupełniejszej nauk messianicznych i moskiewskich. Czyliż Rosya nie naucza: „Zachód przemija,“ czyliż cesarz Rosyi księgi francuzkiej praw nie nazwał szatańskim wynalazkiem? Czyliż nie zamierza wszystkimi środkami wytepić współzucie Polski dla zachodniej cywilizacyi? Powtarzamy, jest to czyn uderzający, a pragnęlibyśmy mocno, aby naturze; następstwom tego czynu H. Wroński udzielił nieco swęj uwagi.

lenia ludzkości. „Nic na świecie, ani dziennikarstwo francuzkie, ani „co jest potężniejsze, postanowienia władz politycznych, nic a nic zupełnie, nie zdoła osłabić, albo wywrócić, tych nieomylnych wypadków „naszej bezwarunkowej nauki.“²⁸⁾ A między temi nieomylnemi wypadkami są następujące: stworzenie Boga przezeń samego, stworzenie świata, stworzenie człowieka przezeń samego, to jest, stworzenie nieśmiertelności dlań i przezeń, zagadnienia uznawane niepodobnemi, ale jasno, stanowczo i na wieki rozwiązane i dowiedzione przez messianizm. H. Wroński nie jest łagodniejszym i dla tej Rossyi, której powierzył zbawienie świata, powierzył warunkowo, jeżeli Rosyja raniiej albo później, da przystęp naukom messianicznym, jeżeli się podda swemu messianicznemu postannictwu. A Polska? Dla Polski, H. Wroński ma ubolewania, ma politowania. Polska myli się i gubi przez swoje złudzenia. Mówi księciu Adamowi Czartoryskiemu: „może jeszcze czas zmienienia „tych zapalonych, a przynajmniej niepewnych usposobień politycznych, „aby osiągnąć dobro pewne i powszechne dla ludzkości, dla słowiańskich narodów, nawet dla Polski.“ Po ludzkości, po słowiańskich narodach, Polska znaleźć ma swoje miejsce, swoje znaczenie, na ostatku, po wszystkich innych, chociaż przez najprawdziwsze uczucie sam wyznaje, że Polska, dla Słowian, ma być kierującym narodem: *Nation hé gémonique*.

Dotąd historia nie znała myśli śnielszjej, powszechniejszjej i pewniejszjej. Sam Chrystus zostawił rzeczy, które później wytłómaczone być miały. H. Wroński wszystko wyjaśnił, zdobył bezwarunkowość dla człowieka i przezeń. Człowiek dotąd nie znał siebie, nie znał swęj wszechmocności, że był bezwarunkowem jestestwem, stwarzającym działaczem świata. H. Wroński urąga „głupiej nieudolności żyjących dziś „umysłów, nie chcących wierzyć że prawda na ziemi istnieć może.“ Upraszamy o wytłómaczenie się. Prawda była, jest i będzie na ziemi, ale jaka? Stopniowa, coraz rzeczywistsza, coraz bliższa prawdy pewnej i ostatniej, bezwarunkowej, nieskończoności Boga. Wszystko co jest, między pierwszym a ostatniem słowem bożem, należy do człowieka. Może on i ma powołanie wypełnić, zająć, rzeczywistém uczynić, wszystko co jest między temi dwoma ostatecznościami, ale nie posiada mocy przemienić siebie na początek i zakończenie wszechrzeczy. Nie jestże to wiele? Dla nas, bardzo wiele; wedle nas, to ledwie jest zaczęte. Jesteśmy jeszcze we świecie niepoliczonych, zdumiewających tajemnic. Lecz to właśnie H. Wrońskiemu nie wystarcza. Świat ducha i natury, dotąd niewytłómaczone, zostawia on pod swemi stopami, jako coś niskiego i nie bardzo godnego umiejętnej uwagi.

Nie mówimy nic więcej nad to, co mniema o swojej nauce założyciel messianizmu. „Ani ludzie stanu, ani kapłani, nawet najgłębsi filozofowie Niemiec, jeszcze nic odebrali wyraźnego uczucia o tej bliskiej, przyszłości messianicznej człowieczeństwa; nie mogą przeto ani zro-

„zumić, ani dojrzeć cokolwiek prawdziwego znaczenia trzech posłan-
„nictw opatrnościowych, naznaczonych narodom romańskim, germań-
„skim i słowiańskim, teraz odkrytych przez messianizm. Naczelnicy
„świata, królowie, ministrowie, księża, filozofowie, porwani są na o-
„ślepię, i gwałtownie popychani ku téj przyszłości. Królowie ograniczo-
„nemi środkami *saméj moralności*,³¹⁾ nie mogą i nie będą mogli przy-
„wrócić trwałego porządku moralnego, wyrozumowanego przez messia-
„nizm.“ Jeżeli ludzkość podda się prawdom messianicznym, wstąpi
do nieba, — odrodzi się duchowo, jeżeli odrzuci je, zstąpi do piekieł, —
będzie to dla niej powtórny upadek.

³¹⁾ Należy odróżnić dwie moralności — pierwszą zaprowadzoną przez Chrze-
ścianstwo, ograniczoną, niedokładną, ciemną, podaną jako przygotowanie i za-
gadnienie — a drugą messianiczną, bezwarunkową, dokładną, skończoną. „W tym
„wysokim a ostatecznym porządku stworzenia dotyczącym człowieka — porządku bo-
„skiej i ludzkiej natury razem, istotnie rozumowym, mającym urzeczywistnić ten
„dostojny cel, są dwa różne warunki, towarzyszące ich czynom wolnym, samodziel-
„nym. Pierwszy, moralność będąca stworzeniem bożem, rządzona przez prawo mo-
„ralne, kierująca człowiekiem, jako jestestwem stworzonem; drugi, messianiczność,
„będąca stworzeniem ludzkim, rządzona przez prawo messianiczne, które sam czło-
„wiek stanowi, jako stwórcą swoich celów bezwarunkowych. W tym porządku
„messianicznym, to jest, w tym nowym a wyższym porządku moralnym, w którym
„człowiek jako istota rozumowa, sam przez siebie odkryje i oznaczy swój cel, trzy
„narody znajdują spełnienie swych posłannictw. Narody romańskie ustanowią dla
„państw nowy a wyższy cel; narody germańskie wyszukają dla kościoła nowe
„i wyższe dogma, — a narody słowiańskie postawią dla ludzkości cel najwyższy
„a ostateczny.“

To tłumaczy żąd wynika różnica między H. Wrońskim, a nieprzyjmującymi jego
nauki. H. W. porusza się w świecie messianicznym, zupełnie różnym od świata chrze-
ścijańskiego, a mającym doskonalsze, a właściwie doskonałe, pojęcie moralności. My
jesteśmy w świecie warunkowym, skończonym, przemiennym — doskonałym się,
a H. Wroński jest w świecie bezwarunkowym, nieskończonym, nieprzemiennym, nie-
stworzonym, zupełnie doskonałym. Wspaniały wypadek! Nieszczęściem tylko niema
w nas organu — niema władzy wejścia do bezwarunkowości, do nieskończoności,
do niestworzoneści. Samo rozumowanie, téj władzy w nas nie stworzy. Powinna ona
być czynem.

Filozofia we Francji, twierdzi H. Wroński, przeszła w najdalsze zboczenie, a do-
wodem téj prawdy, jest ukazanie się różnych filozoficznych szaleństw, Saint-Simona,
Fouriera i socjalizmu, a nadewszystko mniemanéj *philosophie positive*, która prze-
widuje rewolucję, a przewidzieć nie umie przywrócenia porządku w Europie siłą
zbrojną, a jeszcze mniej, przywrócenia porządku prawdziwego, przez ustanowienie
prawd bezwarunkowych, messianicznych. H. Wroński oburza się przeciw téj *philoso-
phie positive*, wedle nas nie mając tak wielkiej przyczyny. Między H. Wrońskim a
Augustem Comte, jój założycielem, są uderzające podobieństwa, jest jedna najważniej-
sza zgodność, to jest, zupełne zniesienie przeszłości, zaprzeczenie wszystkich dotych-
czasowych urządzeń politycznych i religijnych. „Nic z tego co teraz istnieje, mówi
pan Comte, nie może być wcielone do systemu ostatecznego, którego wszystkie sa-
„modzielne żywioły muszą nasamprzód przejść przez dokładne odrodzenie umysło-
„we i moralne. Przetoż przyszła władza duchowna oddana będzie stanowi zupełnie
„nowemu, zebranemu wedle natchnienia ze wszystkich stanów dzisiejszój społeczno-
„ści. Tworzenie się stopniowe tego zbawiennego stowarzyszenia, będzie zupełnie
„swobodne; jego wpływ na społeczność widocznie wyniknie przez dobrowolne przy-
„jęcie nauk nowych.“ (*Études critiques sur le Socialisme. La Presse* 6. listop.

Znajdujemy trudności wzniesienia się do tej wysokości, na jakiej stawia swoje nauki i siebie H. Wronski; trzeba przecież znać rozmiar tej wysokości, aby przynajmniej zrozumieć dążenie messianiczne. „Do tej chwili filozofia, a właściwie filozofia chrematyczna, zamknięta w świecie warunkowym rzeczywistości stworzonych, w którym każda rzecz jest dana, musiała odbywać ruch cofający się, wychodząc stopniowo z tych rzeczywistości, do ich zasad coraz wyższych, aż do samej bezwarunkowej ich zasady, to jest, do Boga, miejsca, które filozofia niemiecka, po swojej ostatniej przemianie, istotnie zajęła. Odtąd filozofia, a właściwie filozofia achrematyczna, odkrywając jestestwo bezwarunkowe, występuje po za rzeczy stworzone w świat bezwarunkowy zasad stwarzających, i pójdzie kierunkiem postępującym, przechodząc z tej najwyższej bezwarunkowej zasady, do wszystkich rzeczywistości stworzonych, aż do ich ostatniego celu, to jest, do istoty rozumnej, do człowieka, do tej korony stworzenia. Człowiek jako istota rozumna ma własności pozafizyczne, to jest: samodzielność, a nawet możebność stwarzania, która wynosi go za świat stworzony, czyni podobnym zasadzie bezwarunkowej, z jakiej się rozwinęły wszystkie rzeczywistości istniejące. Tym sposobem, człowiek przybiera znaczenie nowego stwórcy, mającego wydać dalsze stworzenie, niezależne od stworzeń tego świata, niezależne przeto, przynajmniej co do swego celu, od znanych praw stworzenia. Wedle tej metody stanie się właściwe a dopełniające stworzenie człowiecze.”

Powtarzamy nasze ostrzeżenie: my raczej opisujemy, aniżeli sądzymy messianizm; jednakże czasami i dajemy nasz sąd. Tu na przykład, H. W. mówi że się przenosi w świat nie stworzonych rzeczy, w świat zasad stwarzających, położonych po za naszym stworzeniem. To bardzo wzniosłe. Lecz upraszamy o sposób, o moc przejścia w świat nie stworzony, w zasady stwarzające, w samego Boga. Wszystko co mamy, odebraliśmy, odbieramy, przyjmujemy. Nie posiadamy naszej bezwarunkowej własności duchowej. Stworzeni, ograniczeni, nie przemienimy samych siebie na Stwórcę, na bezwarunkowych. To jest proste niepodobieństwo. W Bogu niezawodnie jesteśmy, Bóg jest w nas, z Boga nieskończenie czerpać możemy, Bóg nam udziela się nieskończenie, są to pewności widne każdemu czytelnikowi Ewangelii. Lecz samym Bogiem nigdy nie będziemy. Nie; widzimy tu wyraźne niepodobieństwo. H. W. atoli pragnie dalszych ogromniejszych niepodobieństw. Odkrył on jestestwo Boga, prawo, wedle którego Bóg siebie samego i świat stworzył. Rzecz drobnia, przy innem odkryciu, że

1851.) To nowe stowarzyszenie religijne, nie jest podobnem owemu związkowi bezwarunkowemu, mającemu upowszechnić messianizm? I messianizm i *philosophie positive* ogłaszają chrześcijaństwo za skończone. Na to zgoda między nimi. Tylko każda z tych nauk dla siebie zastrzega panowanie. Pod względem przeto burzenia przeszłości i obietnic zbudowania najokazałszej przyszłości, nauka messianiczna wiąże się ze wszystkimi dzisiejszemi wznawieniami religijnymi.

człowiek ma być nowym a doskonalszym stwórcą, że po tym świecie wydanym przez Boga, ukaże się świat nowy, dopełniony przez człowieka. W tem wszystkiem jest omyłka. Odkryć prawo wedle którego myślimy i działamy, to nie jest jeszcze znać czem jest to prawo. Poznać to prawo, jeszcze nie dowodzi że znamy początek, zasadę, życie prawa, czyn z którego prawo wyszło. Bóg pozostanie na zawsze niepojęty, niewytłómaczony pod tym względem, że po zrozumieniu naszego ducha, po wytłómaczeniu całej zewnętrznej natury, po przyjęciu w nas tego, co Bóg w sobie i ze siebie przez pośrednictwo naszego ducha nam odsłania, jeszcze nie odgadniemy tajemnicy Boga. Bóg udziela się nieskończenie, ale pozostaje nieskończonym. Bóg w nas zupełnie nigdy nie przejdzie. W tem założeniu jest sprzeczność, jest niepodobieństwo. Szatan mówił na początku naszej historii, *będziecie Bogami wiedzącymi złe i dobre*. Po blisko 6000 lat widzimy jakimi, w skutek tej obietnicy, zostaliśmy Bogami.

„Rozum człowieka, będący dopełnieniem nieskończonej wolności stwarzającej Boga, objawia się postępowo w trzech stopniach coraz więcej oczyszczonych, a wyniesionych jeden nad drugim. Na pierwszym stopniu swego objawienia się, rozum okazuje się nasamprzód w uczuciu człowieczem i przyjmuje formę wiary. W tem pierwszym objawieniu się, niejako wcielony w nasze uczucie, rozum przenika w najdalsze tajniki, i przechodzi w mistycyzm, skoro tylko wystąpi po za nasze święte objawienie. Jest to znanie katolicyzmu, zamkniętego ciasnymi granicami, które on sam sobie zakreslił. Na drugim stopniu swego objawienia, rozum okazuje się w formie wiedzy, i jest naówczas rozumem czasowym, ziemskim. W tym drugim stopniu objawienia się, wcielony do naszego umysłu rozum, ulega logicznym prawom umysłu, a właściwie tworzy prawa naszego logizmu, to jest stanowi byt i związek przyczyn i następstw. Jest to znanie protestantyzmu, szczególnie, kiedy on występując po za nasze objawienie, udziela za wiele temu naszemu logizmowi ziemskiemu, co zachodzi w jego najdalszém wyhoczeniu, w socynizmie. Nakoniec na trzecim stopniu swego objawienia się, rozum okazuje się w całej swój czystości, to jest, zupełnie uwolniony od przeszkód fizycznych, złożonych w budowie obecnej naszego umysłu; naówczas jest rozum bezwarunkowym, tem prawdziwem dopełnieniem nieskończonej wolności stwarzającej Boga.” Jakież istotnie cel ku któremu messianizm prowadzi? Człowiek odnowi czyli stworzy w sobie jestestwo bezwarunkowe, którego dotąd nigdy nie posiadał, to jest stanie się sam przez siebie nowym stwórcą, samodzielnym działaczem, i nie przesadzamy kiedy powiadamy, że messianizm, człowieka obiecuje, przyrzeka, przeobrazić na Boga.

Te dążenia, te prawdy messianiczne, H. Wroński usiłuje przedstawić, wykazać w swoich czterech tablicach. Pierwsza obejmuje prawo stworzenia wszystkich rzeczywistości. Druga jest rozwojem genetycznym nauki, czyli teologii chrześcijaństwa, wydobytej z Pisma świętego przez prawo stworzenia. Swoją rozwój genetyczny, H. W. złożył cesa-

rzowi Rossyi, jako naczelnikowi kościoła Wschodu. Trzecia tablica wskazuje prawo postępu zastosowane do filozofii historyi. Czwarta tablica nakoniec jest „przedstawieniem genetycznem prawd filozoficznych, w ich „rodzeniu się postępowém, wzbudzoném przez prawo stworzenia. Jest „to historia bezwarunkowa filozofii, od jęj początku do jęj obecnego „spełnienia dokonanego przez niniejszą filozofią bezwarunkową, a przypisana Jego Wysokości księciu Ludwikowi Napoleonowi, prezydentowi „Rzeczypospolitéj francuzkiej, jako wyobrazicielowi ludzkości Zachodu.”

Rozbiór, wywrócenie, albo przyjęcie nawet niektórych twierdzeń messianicznych, nie były w naszym zamiarze; głównie pragnęliśmy przedstawić za co sam siebie uważa messianizm. Powiemy jednak co nas uderzyło najpierw w tablicy prawa stworzenia, i w tablicy genetycznej nauki chrześcijaństwa. H. W. twierdzi wprost to, co przecież nasamprzód dowiedzionémby być powinno; twierdzi dalej to, co wedle nas, wedle warunków stworzenia, dowiedzioném być nie może; twierdzi nakoniec takie rzeczy, których my ze zwyczajnemi pojęciami o Bogu, na żaden sposób pogodzić nie umiemy. Wytlómaczymy się w krótkości. Jakiż jest wedle tych tablic zasadniczy żywioł, *élément fondamental*, prawa stworzenia i genesis chrześcijańskiej nauki? Jest to *élément neutre*, żywioł obojętny, ani przeczenie, ani twierdzenie, nic zatém, najwyższa ogólność, bez oznaczenia, bez życia, bez wiedzy. H. W. mniema, że messianizm jest postępem, czyli rozwinięciem ostatniej filozofii niemieckiej wysnutęj przez Hegla. Wierzmy szczeroci mniemania, ależ upraszamy, przez co zaczyna się logika Hegla? przez owe sławne *nie*, przez obojętność, przez nieoznaczoność, przez to co nie jest ani twierdzeniem ani przeczeniem, co dopiero później przyjmuje oznaczenie, znosi swoją obojętność, twierdzi, przeczy i jedna samo siebie. Pismo mówi: *na początku, było słowo*, a messianizm mówi, na początku było nie, obojętność. I Hegel i H. Wroński usiłują wyprowadzić stworzenie z nicości. Ich pierwotna przyczyna jest to przyczyna obojętna, żadna, nieoznaczona ogólność, prosta, bezrozumna możebność. Jestże to nowość, postępek? Bynajmniej, są to sny indyjskiej i chińskiej filozofii, jest to przeto ruch cofający się, ale nie postępujący. Wedle nauki chrześcijańskiej, wedle filozofii nawet, pierwsza przyczyna jest to Bóg, życie, prawda, najwyższa moc i wiedza, znające siebie i działające, byt prawdziwy, pełny, niezaczęty, nieskończony, wieczny, przedwieczny. Wedle messianizmu jest Bóg, który mógłby nie być Bogiem, który był niczem.

Z takich twierdzeń messianicznych nierównie łatwiej wyprowadzić zaprzeczenie aniżeli twierdzenie, uznanie przyjęcia pierwszej przyczyny — Boga. Nie umiemy jeszcze wyrzec stanowczo, ale się nam zdaje, że ku jednemu nieuchronnemu następstwu prowadzi messianizm. Bóg dawny, ma ustąpić przed nowym Bogiem, przed nowym stwórcykiem, przed człowiekiem. Na widok takich uroszczeń chcielibyśmy się uśmiechnąć, ale nie mamy mocy. Jesteśmy wzruszeni uczuciem boleści. Messianizm jest to hegelianizm przemieniony, ozdobiony, okryty nowemi łu-

dzącemi światłami. Owe żywioły wiedzy i bytu, owe przejścia wiedzy i bytu, owe wsiąkanie bytu do wiedzy, i nawzajem, owo nakoniec harmonijne zlanie się dwóch pierwotnych żywiołów wiedzy i bytu, czemuż są, jeżeli nie oznaczeniami filozofii niemieckiej? Maska cokolwiek inna, ale pod nią postać, zasada, rzecz najzupełniej też same. H. Wroński wyszedł za Ren do Niemiec, do tego, jako nam Polakom mówi, ogniska oświaty. Złamał też wszystko odebrał. Nie uznamy przeto, aby messianizm miał być nowym, twórczym, samoistnym systemem, chociaż chętnie uznajemy, że to jest płód myśli rozległej, umiejętniej, kuszącej się o rozwiązanie najpierwszych tajemnic, a wierzącej mocno i naiwnie że je stanowczo i na wieki rozwiązała. Są czasami wzniosłe, naiwne i zachwycające złudzenia, potrzebne może na to, aby się przekonać że istnieje, że na zawsze pozostanie granica, usuwająca się nieskończenie przed najśmielszymi ruchami naszej myśli. Po najdalszém posuwaniu się naszym, po najmniejpodobniejszych śmiałościach naszej myśli, po cudach prawdziwych dokonanych przez nas, przez myśl, to co uzyskamy, co pojmimy, będzie czemś zapewne, ale przed nami pozostanie zawsze nieskończoność, niewyczerpnione światło, życie wieczne, Bóg. Pierwotny żywioł stworzenia nie jest obojętność, nie, ale najwyższe twierdzenie, ale najwyższe życie. Ztąd wynika, że messianizm i my chrześcijanie stanęliśmy na dwóch odwrrotnych biegunach duchowych. Można się rzucać do tych niestworzonych rzeczy. Tego doświadczano. Lecz jestże cokolwiek pewna droga prowadząca nad temi przepaściami? szukamy jej we wszystkich pismach messianicznych, i nie widzimy jej. Coś ona nie okazuje się nawet samemu H. Wrońskiemu, skoro on utrzymanie porządku Europy powierza sile zbrojnej, najpełniejszemu samowładztwu, a zastosowanie swego messianizmu, do bardzo dalekich czekań odsuwa. Czytamy a czytamy że messianizm dopełni chrześcijaństwa, rozwiąże albo rozwiązał nawet zagadnienia położone przez Chrystusa. Jakaż przecie między dwoma naukami, jeżeli tylko takie porównanie godzi się czynić, jakaż nieogarniona a stanowcza różnica! Chrystus świat zewnętrzny zostawił Cezarowi, świat wewnętrzny Boga i ducha naszego wyłączył. Człowiekowi przekazał nieskończoność. A messianizm? zniża się przed Cezarami, sile zbrojnej oddaje panowanie, cesarza Rosyi uzbraja dwoma mieczami, duchowym i politycznym. Dziwny i niesłychany duchowy upadek!

Druga niezmierność tablicy prawa stworzenia i genesis Chrześcijaństwa, przechodząca nasze pojmowanie. Na tych dwóch tablicach widzimy dwa zasadnicze twierdzenia, pierwsze, teoria czyli autothesis, to co jest dane, albo indywidualne w systemie rzeczywistości: przedmiot bezpośredni poznawania; drugie, technia albo autogenesis, narodzenie się samoistne, własnymi siłami, co czynić należy, aby dopełnić systemu rzeczywistości, przez wprowadzenie powszechności: przedmiot pośredni poznania za pomocą środków i celów. Wszystko poprzedzające, chociaż nieco zawikłane, da się przecież wyrozumieć. To co jest dane, świat zewnętrzny, nasz duch, Bóg, są to istności niedokła-

dne, niewykończone, niejako fałszywe. Niema w nich ostatniej prawdy. Należy je dopełnić, dokładnemi uczynić, wynieść do prawdy bezwarunkowej. Dobrze. Jakiemże narzędziem? Naszym duchem, *danym, indywidualnym*, który przeto działaniem dla nas niepojętém, a przez messianizm nigdzie niewytłómaczoném, nigdzie niedowiedzioném, ma zmienić swoje dane, swoje stworzone jestestwo, ma sam siebie udzielać nowym stworzycielem, Bogiem, a Bogiem prawdziwym, zupełniejszym od tego który był na początku, który wydał wszystko istniejące, który w naszym przemieszkuję sumieniu. Stworzycielami być mamy. Zgoda, ale upraszamy o czyn stworzenia wydany przez nas. Niechaj messianizm stworzy ziarno piasku, wyda ze siebie jeden atom światła, a naówczas chociażby i nic H. Wroński nie pisał, obudzi w nas większą skłonność do zawierzenia mu. Nie jestże to złudzenie, nie jestże to ironia, udzielać wszechmocność naszemu duchowi, w którym znajdujemy tyle goryczy, tyle niepewności, tyle niepomierzonych otchłani! To co jest nam dane, co jest złożone w naszym duchu, messianizmowi nie wystarczy. Namiestnik boży na ziemi, jest to, wedle messianizmu, działalność drobna, godność za niska. Lecz tem co nam jest dane, co jest udzielone naszemu duchowi, co jemu nieskończenie udzielone być może, mamy prawo, mamy moc uzyskania bardzo wiele, wszelako mniej początkiem, z którego wypłynęło i wypływa wszystko, mniej Bogiem. Tę bezwarunkową świętości nie zdobędziemy nigdy. Przywiązani do Boga, możemy sobie pozwolić najśmielszych poszukiwań, a pozwolić godziwie. Oderwani od Boga, narażamy wszystko. Messianizm, nie wiedząc nawet o tem, prowadzi do upadku ducha, nieszczęście, które przecież oddalić zamierza.

Że nie przesadzamy, że opowiadamy o messianizmie to co on sam o sobie naucza, i najpewniej twierdzi, wspomnimy jeszcze jak H. Wroński pojmuje prawo postępu, jakie ma u niego znaczenie filozofia historii.

Prawo postępu, filozofią historii, H. Wroński rozdziela na trzy okresy. Okres pierwszy, Stworzyciela czyli Opatrzności, obejmuje same cele fizyczne, czyli względne, sam nasz byt ziemski. Okres Stworzyciela czyli Opatrzności, ma cztery wielkie działy: czasy dawne, czasy klasyczne, średnie wieki, czasy nowe. Co ludzkość pojęła i zdobyła w tym okresie Stworzyciela czyli Opatrzności? Bardzo mało. Wzniósł się stopniami. Nasamprzód zapewniała sobie dobry byt cielesny, później miała sobie wskazany cel, ale przeczący, bezpieczeństwo publiczne, sprawiedliwość, cele polityczne; dalej cel moralny, ale również przeczący, moralność publiczna, sprawiedliwość przez wpływ religii; w średnich wiekach, jest genesis celu religijnego, a historia czasów nowszych ostatnich, przedstawia genesis celu umysłowego. Ludzkość przeto postępowała. Jakimże sposobem? Ciało i ziemskość nasamprzód, dalej cel polityczny, później cel religijny, na koniec, genesis umysłowa, wszystko przecież ograniczone, wszystko, pod kierunkiem Opatrzności.

Okres drugi, nosi napis: Najwyższe prawo postępu, nazwany przecież dosyć dziwnie, okresem przeznaczenia czyli fatalizmu. Europa znaj-

duje się w tym drugim okresie. Jest to razem piąty dział historyi powszechniej, głównie naznaczony ustanowieniem prawa postępu. Wpływ Opatrzności znika, a to zniknięcie, wywołuje oswobodzenie rozumu mającego zastąpić rząd Opatrzności. Cały okres pierwszy miał cele warunkowe i przeczące. Okres drugi, nasz, ma wynaleść cele bezwarunkowe; ale nim je wynajdzie, dostał głównie przeznaczenie krytyczne. Będzie musiał pogodzić sporności, przygotować przejście ku okresowi trzeciemu, mającemu nakoniec odsłonić prawdziwy, ostateczny cel ludzkości. Jakież są sporności, *antinomie*, poruszające naszym wiekiem? Z jednej strony wiara oparta na objawieniu, a z niej prawo boskie rządów, z drugiej strony, pewność oparta na rozumie, a z niej prawo ludzkie. Tam Bóg, tu człowiek. Tam wiara, potęga niższa; tu pewność rozumowa, potęga wyższa. Ta sporność, *antinomie*, musi być rozwiązana, zniesiona, podwójnym sposobem. Fatalnie, jeżeli będzie zniweczone prawo moralne ze swym boskim początkiem, co wywoła nowy upadek; zbawiennie, jeżeli rozum oswobodzi się z przeszkód i warunków fizycznych. To oswobodzenie się rozumu, usposobi nas ku odrodzeniu duchowemu, rozwinie w nas nasz rozum bezwarunkowy. W obecnej chwili nie jeszcze nie jest rozstrzygnięte. Możemy się wznieść, ale i możemy upaść, a wiadomo wznieść się możemy przez uznanie messianizmu.

Okres Opatrzności był przygotowaniem i przejściem do okresu fatalizmu, który znowu jest przejściem także i przygotowaniem ku okresowi trzeciemu, ostatniemu, ogłoszonemu przez messianizm, za okres człowieka czyli rozumu. Po Stworzycielu, po fatalizmie sam rozum obejmuje panowanie. Rozum jeszcze nie zdobył swęj wszechmocności, swojej prawdziwej samotwórczości; ale cała przeszłość była przygotowaniem, aby rozum sam ze siebie wyprowadził i wszechmocność i samotwórczość. Ku temu błogosławionemu stanowi zmierzamy; dojdziemy doń niezawodnie, jeżeli tylko wstąpimy na drogi nieomyłne, wynalezione przez messianizm. Niema i nie może być innych warunków zbawienia. W tym trzecim okresie są zamknięte czasy przyszłe i czasy ostatnie, szósty i siódmy dział historyi, osiągnięcie celu wskazanego przez Opatrzność, nasamprzód, a później, przez sam rozum oswobodzony, pojmujący się w swoim najgłębszym jestestwie, w swoim najściślej tożsamym podobieństwie do Boga, atoli podobieństwie dokładniejszym aniżeli był sam początek, sam Bóg. Rozum, w swym trzecim okresie, zdziała rzeczy których Bóg nie mógł, nie miał mocy zdziałać. Nastąpi co nigdy nie było, czego Bóg nie miał w swęj najbardziej tajemniczej istności. Cóż przeto mamy ujrzeć? Nowe, prawdziwsze, doskonałe stworzenie, rzeczy, których ludzkość we swoich dwóch okresach nie znała, o których co najwięcej miała ciemne przeczuwanie, owe zagadnienia, które Jezus Chrystus wymówił, zostawiając ich rozwiązanie rozumowi bezwarunkowemu, oswobodzonemu, swemu ostatniemu tłumaczowi i dopełnielowi, messianizmowi.

Podajemy główne rysy tej zdumiewającej, tej cudownej przemiany człowieczeństwa, mającej być wykonaną przez rozum bezwarunkowy.

Cóż przeto zapowiada okres trzeci, okres człowieka czyli rozumu? Do tego okresu nie wstąpi żadna warunkowość, żadna przemienność, żadna niepewność. Będzie to czas środków i celów bezwarunkowych, spełnienia bezwarunkowych przeznaczeń człowieczeństwa. Warunki fizyczne towarzyszące teraz działaniu istot rozumnych, przemienią się na warunki pozbawione fizyczności, zatém czysto duchowe. Będzie odkryte wewnętrzne jestestwo *de l'Archi-absolu*, będzie ustanowiona genesis tego co jest bezwarunkowo prawdziwe. Jeszcze nie dosyć. Po zdobyciu tego co jest bezwarunkowo prawdziwe, zdobytém jeszcze będzie przez i dla człowieka dobro bezwarunkowe. Jakim sposobem? Bardzo łatwym. Człowiek przywróci w sobie stanowczo jestestwo bezwarunkowe; nastąpi: *le rétablissement définitif de l'Être absolu dans l'homme*, z czego wyjdzie odrodzenie się duchowe przez urzeczywistnienie słowa (*Verbe*) w człowieku. Są to jasności, których najśmielsze, najdzielniejsze oko naszej wyobraźni objąć i znieść nie może. Na mocy genesis bezwarunkowego dobra, ułożonej przez messianizm, człowieka wykona sam swoje własne stworzenie, stanie się, sam siebie uczyni nieśmiertelnym. Wielkie a ostateczne dogma messianizmu. Nie przeczymy że dalej pójść niemożna. Po za tym celem, niema żadnych innych celów, i być nie może. Rozumowanie widzimy. Co pragnęlibyśmy ujrzyć, czego brak? Czynu aby słowo stało się ciałem, aby objawiło rzeczywistość, aby żyło.

Tymczasem, jedno pytanie, jedna uwaga, jedna nasza wątpliwość. Jakim sposobem człowiek przywróci w sobie to bezwarunkowe jestestwo, którego nigdy nie miał? Byłże czas, kiedy człowiek był bezwarunkowém jestestwem? Tego messianizm nigdzie nie twierdzi. Jeżeli człowiek sam siebie ma stworzyć, jeżeli ma uzyskać nieśmiertelność, wynikłoby że człowiek do téj chwili nieśmiertelności nie posiadał, nie posiada teraz, i jeszcze bardzo długo posiadać nie będzie; albowiem teraz roku 1852 przechodzimy piąty okres historii, a dopiero okres siódmy otworzy czyli zamknie ostatnie czasy, kiedy słowo, kiedy Bóg urzeczywistni się w człowieku. Tylko znowu nie wiemy, jaki Bóg, i jakie słowo. W okresie drugim Bóg zniknął, Opatrzność gdzieś usunęła się, a Słowo, a Chrystus, jako czytamy położył tylko zagadnienia, których sam nie umiał rozwiązać, których rozwiązanie przekazał bezwarunkowemu rozumowi, człowiekowi, messianizmowi.

Gdzie, przez czyje pośrednictwo, nauka messianiczna odbierze uznanie i zastosowanie? „We wszelkich przypadkach możebnych, zdolnych „kolejno wywołać zasadnicze wypadki, Rossyja będzie wzmacniać swój „byt potężny, i po uczuciu wysokiej potrzeby, udzieli wstępu obecnym „prawdom messianicznym, a to na cel, aby do swéj niepokonanej mocy „fizycznój *) przyłączyła moc moralną równieże potęgi, której potrze-

*) Jedną uderzającą zgodność wskazać musimy. Książd Terlecki nie ma żadnej chociażby najodleglejszej spójności z messianizmem, a przecież także uznał, że Rossyja jest niezwykłą. Mówi on o Rossyi następnie — „On peut gagner sur le géant

„bować będzie do walki zwyciężkiej przeciw Zachodowi. Nawet więcej, Rossya nawzajem oświeci Zachód, przez udzielenie jemu prawdy bezwarunkowej i religii dopełnionej. Naówczas, dla Rossyi zaczęłyby się nowa epoka, owa przyszła epoka utworzenia ostatecznych zasad politycznych i religijnych, ugruntowanych na Wschodzie. Naówczas także przez urzeczywistnienie tych bezwarunkowych zasad politycznych i religijnych, Rossya połączywszy federacyjnym związkiem wszystkie ludy słowiańskie i bizantyckie, założy nowe państwo Wschodu, w którym przez wolny wykład bezwarunkowej nauki messianizmu, a następnie przez wykazanie wielkich zagadnień filozoficznych, nastąpi ogłoszenie prawdy na ziemi, a człowiek wykona własne stworzenie i odbierze nieśmiertelność.” Wtenczas rozwinie się walka Wschodu przeciw Zachodowi. Ta walka pojmowana w swém znaczeniu najwewnętrzniejszém, będzie nową walką między Bogiem a szatanem, której wypadek spowodzi zatracenie albo zbawienie ludzkości; gdyby Zachód w swęj dumie nie chciał oświecić się i poprawić, zginąłby niezawodnie.” Uważamy że na Zachodzie, od zatracenia H. Wroński nie wyłącza, że w tem nowém państwie wschodniém, o chrześcijaństwie, o katolicyzmie dzisiejszym, nie będzie mowy ani wspomnienia. *) Jest to bardzo naturalne, wedle messianizmu. Na co zagadnienie, jeżeli mamy rozwiązanie? Na co przygotowania, jeżeli rozum bezwarunkowy, usamowolniony, wydał ze siebie potęgę stwarzającą, jeżeli się uzbroił i środkami i celami bezwarunkowemi?

To wynika najwyraźniej z tablicy genetycznej nauki chrześcijaństwa. Cóż ona jest właściwie? „Prawdziwa dogmatyka, przedstawiająca bezwarunkowe rodzenie się zasadniczych wyobrażeń religii.” Co głównie zamierza? „Wskazać zasadnicze błędy, przeważające jeszcze w chrześcijańskich kościołach, a wstrzymujące spełnienie się naszej świętej religii. „Godna zadziwienia szczerłość czyli światłość, dająca chrześcijaństwu nazwanie świętej religii, choć tam niema żadnej świętości, choć chrześcijaństwo przestało wyobrażać prawdy ludzkie i boże, choć na-

„de schisme quelques batailles; mais le vaincre est impossible. Dieu l'a pourvu d'une citadelle imprénable. L'armée du monde entier pourrait y périr instructueusement. „Il y a beaucoup de personnes en Europe qui ont la même opinion qui moi des forces matérielles de la Russie. Si je me trompe en cela, je serai le premier à m'en féliciter.” *Voix de la vérité* 9. Octobre 1850. Książd Terlecki wierzy prosto, że Rossyi materialnie pokonać niemożna. Książd Terlecki zamierza pokonanie Rossyi innym orężem, musi jednak nasamprzód przypuścić panowanie Rossyi, powszechną niewolę Europy, a później dopiero odrodzenie, oswobodzenie. Co do nas, opinii o niezwyciężoności Rosyi bynajmniej nie podzielamy. Wojna Polska z r. 1831, przeciw tej opinii składa niewywrócone świadectwo.

*) *Cent Pages*: ostatnia stronnica. Tablicy rodzenia się prawd filozoficznych nie dotykamy. Musielibyśmy pójść za daleko, i przeciw naszemu zamiarowi. Cała dawna filozofia, miała za przedmiot same warunkowe rzeczy, była przygotowaniem messianizmu. Messianizm i o filozofii wymówił ostatnie słowo. Któryż twórca filozoficznego systemu nie miał o sobie takież samęj wiary?

wet tych prawd bożych i ludzkich nigdy nie znało, chyba w formie przeczuwania, zagadnienia, warunkowości, przygotowania.

Od czegoż H. Wroński zaczyna rodzenie się prawdy religijnej, rozwijanie się swojej prawdziwej dogmatyki? Oto od „żywołu zasadniczego, czyli absolutnego”, od czegoś co nie jest tem, ani owem, co jeszcze nie ma swojej istoty, co jeszcze nie było twierdzeniem, co jeszcze życiem nie było. Zaczyna przeto niepodobieństwem, takim żywiołem z którego nie wyjść nie może, albo raczej, z którego wszystko najdowolniej wyprowadzić można. Żywioł pierwotny, zasadniczy, obojętny — jest to i wszystko, i nie. Wprawdzie H. Wroński przy tym zasadniczym, obojętnym żywiole, kładzie wyrażenia jedno i toż samo oznaczające. Arcy-bezwarunkowy przez swoje własne jestestwo, Bóg jest sam przez siebie. Przepraszamy. Między temi dwoma pojęciami: jedno obojętny żywioł, drugie Bóg, niema zbliżenia, niema podobieństwa, niema tożsamości. Nie. Żywioł obojętny uważany najprzyjaźniej, jest to, co jest zamknięte, co nie przyjęło żadnej zewnętrznej postaci, co siebie jeszcze nie pojęło, co się jeszcze nie objawiło, co nie wydało swój podwójności, co jeszcze z siebie i po za siebie nie wyszło. Bóg jako zasada pierwsza, ma znaczenie zupełnie odmienne. Bóg zawsze był w swój całej pełni, w swój całej wiedzy i mocy. Spekulacja jeżeli chce, może sobie odróżniać chwile kiedy Bóg był, i kiedy nie był, kiedy był zanurzony w samym sobie, i kiedy wystąpił po za siebie, kiedy był Bogiem, i kiedy był Synem. Lecz rzeczywiście w Bogu tych chwil, tych odróżnień niema. Bóg był zawsze żywem objawieniem, czynem, stworzeniem. Można analizować własności, siły Boga, i jeszcze analizować własności siły Boga, objawione i pokazane, przedstawione naszemu duchowi; lecz sam Bóg, jego wewnętrzne jestestwo, nie podlega naszej analizie. Przeciwnajśmielszemu, najogólniejszemu, a możemy powiedzieć zasadniczemu twierdzeniu messianizmu, powiemy bez pokory, i bez dumy, nie. Na ujęcie istności bożej, w nas niema mocy naszej własnej. Ta moc jest, ale jako dar, jako udzielenie, ale i naówczas, nigdy taka, aby Boga w jego nieskończoności zgłębić i wyczerpać mogła. Są granice, z których nigdy nie wyjdziemy, są konieczności, których nigdy nie pokonamy, reszta oddana na nasze panowanie. Jesteśmy królami na ziemi. Jesteśmy nawet więcej. Ewangelia uznaje nas spółdziałaczami Boga. To uznanie wystarcza naszej działalności i naszej świętości, jakie tylko najokazalsze pomyśleć można. Nie chcemy, nie potrzebujemy więcej. Nawet gdybyśmy i chcieli, gdybyśmy i sięgali dalej, gdyby nas trapiła potrzeba poznania ostatnich rzeczy, cóż ztąd? Na zaspokojenie tych chęci, na nasycenie tych potrzeb, niema w nas mocy. Stworzycielami nie zrobimy samych siebie. Stworzyciel nie zniknie w człowieku czyli w człowieczeństwie; albowiem Bóg jest dla siebie samego najwyższém prawem. Bogiem zupełnie albo cokolwiek przestać być, nie może. Bóg któryby wyszedł z siebie, któryby się przelał do innych istności, po za którym byćby mogły inne doskonalsze istności, zdolne działać, wykonać to czego on nie dzia-

łał, nie wykonał, widocznie nie byłby Bogiem. Takiego Boga odrzuciłby nasz własny rozum, i musiałby się wznieść do uznania, do przyjęcia pierwotnej przyczyny, po za którą niema innéj wyższej przyczyny. Z téj rozumowej konieczności, zgodnej z twierdzeniami religii, messianizm, cóżkolwiek on mniema o sobie, nigdy się nie oswobodzi. Jedyne podobne oswobodzenie się, byłoby szataniczném zniesieniem Boga i człowieka, powtórzeniem upadku, który był na początku, z którego dotąd nie możemy się podnieść. Pod tym względem zaiste, najważniejszym i stanowczym, messianizm uważamy za cofnięcie się, ale nie za postęp, nie za duchowe odrodzenie.

Przy téj tablicy prawd teologicznych wydanych wedle prawa stworzenia, H. Wronski umieścił noty najwyżej ciekawe, a dowodzące, że messianiczna nauka z chrześcijaństwa bardzo mało, a właściwie nic nie zostawia. Zobaczymy przynajmniej kilka z tych not, z tych objaśnień.

H. Wronski bardzo słusznie twierdzi, że Bóg sam siebie bezwarunkowo oznacza: jest to, jako on nazywa *Ipséité divine*, niemożebność wszelkiej inności bezwarunkowej. Powiada przecież: „Z téj niemożebności wydania drugiej inności bezwarunkowej, powstała we wszystkich „chrześcijańskich kościołach widoczna skłonność ku panteizmowi. Lecz „inność bezwarunkowa, nie wyłącza inności względnej, która stać się „może przez stworzenie człowieka na podobieństwo boże, i która wy- „nosi człowieka na dostojność nowego Stworzyciela, mającego, jako „Bóg, wykonać własne stworzenie, siebie, swoją nieśmiertelność, a na- „stępnie dać sobie indywidualizm bezwarunkowy. Ten wielki krok po- „winny uczynić teraz wszystkie chrześcijańskie kościoły, krok ku które- „mu kościół Wschodu ma najwięcej usposobienia. *Omnis Christianus „Christus est.*” Nasamprzód nauka chrześcijańska uznaje inność bezwarunkową, ale inność z Boga, z Bogiem i u Boga. Inność spólstna, spólwieczna, jest to Syn boży, jest to Chrystus. Przypuszczenie drugiej inności bezwarunkowej byłoby dualizmem, wielobóstwem, zniesieniem jedności Boga. I ku temu właśnie zhoczenie messianizmu ma widoczne usposobienie, mianując człowieka nowym stworzycielem, nadając człowiekowi bezwarunkowy indywidualizm. Zdanie *Omnis Christianus Christus est*, trzeba jasno wytłómaczyć. Zgoda, jeżeli chodzi o naśladowanie i podobieństwo; niema zgody, jeżeli jest mowa o tożsamości. Istność boska, prawdziwa, nigdy w nas nie będzie. Indywidualizmem niezawodnie jesteśmy, nawet powiemy, indywidualizmem niezniweczonym, wiecznym. Do nicości nigdy nie przejdziemy. Lecz indywidualizm bezwarunkowy, cóż to jest, jeżeli nie Bóg? Jesteśmy indywidualizmami ograniczonymi przez Boga.

Jakież Chrystus miał posłannictwo? „Prawdziwém posłannictwem „Jezusa Chrystusa było objawienie prawd bezwarunkowych, a właściwie objawienie zagadnień tych prawd bezwarunkowych. Do dziś dnia „wszystkie kościoły chrześcijańskie, uważały te zagadnienia jako dogmata, jako prawdy dowiedzione i ostateczne, chociaż niemogące być „zrozumianemi. Nazwano je przeto tajemnicami niedostępnymi ludzkie-

„mu rozumowi. Jest to zasadniczy błąd wszystkich chrześcijańskich kościołów. Jeden może kościół wschodni udarowany został kierunkiem „rozumowym, wznioślejszym. Ten błąd zasadniczy, głównie teraz jest „powodem opuszczenia i lekceważenia chrześcijańskich kościołów, albowiem ów zręczny wynalazek wyrazu tajemnica, zamiast uspokoić, oburza nasz rozum coraz więcej rozwinięty. Rzeczywiście, dogmata chrześcijańskie, te zagadnienia prawd bezwarunkowych, które Chrystus przez „łaskę bożą objawił i pokazał ludziom, powinny być rozwiązane przez „samo człowieczeństwo. Wykonawszy to rozwiązanie, człowieczeństwo „odkryje i zdobędzie własnymi siłami prawdy bezwarunkowe, za pomocą których jedynie będzie poznana droga wiodąca ku życiu wiecznemu, ku nieśmiertelności.” To zapowiedział Jezus Chrystus obiecując nadejście Ducha Świętego, który czemże jest? „Bezwarunkowym rozumem człowieka, skoro on dostatecznie rozwinię się w ludzkości.” Wyrażniej mówić nie można. Wedle messianizmu jesteście Duchem Świętym, czyli Duchami Świętymi powołanemi wykonać to, czego Chrystus nie mógł wykonać. Pismo naucza, że nasze ciało służy za przybytek Duchowi Świętemu, że w nas Duch Święty mieszka. Messianizm posuwa się dalej. Wy sami jesteście Duchem Świętym: po za wami Ducha Świętego niema. Łudzono was, bawiono was tajemnicami. Rozum bezwarunkowy, dostatecznie rozwinięty, jest Duchem Świętym. Dziękujemy za podniesienie tej zasłony, zręcznie rozwieszonej przed naszym duchowym okiem. Ale cóż? Zasłona się podniosła i nie widzimy nic a nic. Rozumowań mamy dosyć, na to bogactwo prawie chorujemy, prosilibyśmy tylko o moc, o dar widzenia, o najmniejszy czyn. Można mówić, odkryłem. To stokrotnie we wszystkich czasach i ze wszystkich stron zapowiadano. Jednakże odkrycia dotąd niema. Gdyby było, niepotrzebowaliby o niem mówić tyle, pisać tyle. Czyn odkrycia, zdobyłby nasze przekonanie.

„Na tej mniemanj zasadzie niezrozumiałości Pisma, wszystkie „chrześcijańskie kościoły zatrzymują naszą świętą religią, dając fałszywe „tłómaczenie bezwarunkowemu znaczeniu słów: *non est aliquid absconditum, quod non manifestetur, nec factum est occultum, sed ut in „palam veniat.* (Marc. IV. 22.), nie chcąc zrozumieć jasnych i stanowczych orzeczeń: *Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei.* „(1. Cor. II. lib.)” H. Wroński podpira siebie jeszcze i temi słowy Pisma: *scire virtutem Dei radix immortalitatis est.* Nie radzimy przesadzać. *Scrutari profunda Dei*, nie jest to pojąć i przejąć w siebie istność Boga, przyznawać sobie czyny których Bóg nie spełnił, nie mógłby nawet spełnić. *Scire virtutem Dei* i możemy i powinniśmy, na to mamy najpełniejsze zezwolenie i moc. Lecz *scire virtutem Dei, scrutari profunda Dei*, jest to uznawać, że moce boskie, że głębokości boskie, są po za nami, po za naszym duchem. H. W. lęka się czyli chrześcijaństwo nie jest ogromnym panteizmem. I czemże zaradza temu mniemanemu złemu? Wszystko przenosi w człowieka, nawet samego Boga. Zapewne w skutek naszej słabości, czyli ślepoty duchowej, bezpieczniej nam być

u Boga aniżeli u człowieka. Nasza omyłka, jeżeli tylko omyłka, nie niweczy nic, nie naraża nic, ale omyłka messianiczna niweczy wszystko, naraża wszystko.

Pismo święte przewidywało dwa stopnie postępowe i stanowcze dopełnienia chrześcijaństwa. „Stopień pierwszy. Rozwinięcie Słowa w człowieku, to jest, rozwinięcie w człowieku jego bezwarunkowego bytu, który utracił przez swój grzech, czyli, przez swoje rozdzielenie się z Bogiem. To rozwinięcie Słowa w człowieku, stanowi duchowe odrodzenie człowieka, a razem, prawdziwy przedmiot nauki zbawienia, której zagadnienie zasadnicze wyraził Chrystus temi świętymi słowy: *„Oportet vos denuo nasci (Joan. III. 1, 12.).* Rozwinięcie tego zagadnienia, to jest, umiejętna odpowiedź na pytanie Nikodema, *„quomodo haec possunt fieri. (Joan. III. 9.)* wydała nakoniec nauka messianiczna, a tym sposobem urzeczywistniła na ziemi prawdziwą umiejętność zbawienia. I to właśnie jest messianizmem czyli chrześcijaństwem dopełnionem.”

W stopniu drugim, człowiek zdziałał swoje własne stworzenie, swoją nieśmiertelność. To stanowi przedmiot Parakletyzmu, czyli chrześcijaństwa bezwarunkowego. I znowu na poparcie swoich twierdzeń, H. Wroński przytacza Pismo Święte. *Paracletus autem Spiritus Sanctus, quem mittit Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, et suggeret vobis omnia, quaecumque dixi vobis: (Joan. XIV. 26). Cum autem venerit, ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem, et quae ventura sunt annuntiabit vobis: (Joan. XVI. 13). Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo, in omnem carnem. (Act. II. 17.)*

Czem jest wedle messianizmu, usprawiedliwienie? „Usprawiedliwienie, nie wywiera skutek tylko na życie obecne; nie jest samém przejściem, ale tylko przygotowaniem przejścia, ze stanu grzechu do stanu uwielbienia, do którego nas powołała łaska przyjścia Chrystusa. Inaczej, gdyby usprawiedliwienie było przejściem ze stanu grzechu do stanu uwielbienia, człowiek byłby wolen grzechu pierworodnego, to jest, bezwarunkowego zła, i w tym stanie świętości, czyli niewinności, nie, byłoby w nim żadnej zasady zła, a następnie żadnej możebności grzeszenia.”

Jaka jest moc odkupienia? „Odkupienie tylko przygotowuje człowieka do nieśmiertelności, oddalając przez miłosierdzie boże, przeszkody wzniesione przez grzech. Nasza tablica, chociaż wynosi odkupienie przygotowujące człowieka do nieśmiertelności, wykazuje przecież niedostateczność nieskończonego miłosierdzia Boga, aby uzyskać, rzeczywście i ostatecznie nieśmiertelność człowieka.“ Jeżeli się najdziwniej, najogromniej nie mylimy, Bóg ma w sobie niedostateczności, mające być zniesionemi, naprawionemi, przez człowieka, przez rozum bezwarunkowy człowieka, dotąd znany i czczony zewnątrznie po za nami, pod imieniem Ducha Świętego. Nie wiedzieliśmy że jesteśmy czyli być możemy Duchem Świętym, a chociaż nas o tem messianizm tyle wyraźnie upewnia, jeszcze nie wiemy, i o tej naszej boskiej na-

turze nie mamy żadnego uczucia. Wielkość obietnicy nie pozwala nam jęj wierzyć.

Przetoż jeżeli nauka chrześcijańska ma się spełnić, jeżeli ma być urzeczywistnionem to co jest w nas zamknięte, złożone, przyobiecane, musi ono koniecznie przemienić się, rozwinąć się, przyjąć stan nowy, doskonały na wszystkie przyszłe wieki. Zostanie ono nasamprzód chrześcijaństwem dopełnionem, a ostatecznie Parakletyzmem, czyli chrześcijaństwem bezwarunkowem, a zostanie, zostać może jedynie przez przyjęcie messianicznej nauki. Tę przyszłość widział i zapowiedział Chrystus, kiedy mówił: *Amen quippe dico vobis, donec transeat coelum et terra, iota unum, aut unus apex non praeteribit a lege donec omnia fiant.* (Mat. V 48). Jest to metoda znana i nie samemu właściwa messianizmowi, Pismo niweczyć Pismem, pod ujmującym pozorem rozwijania, wydostawiania, dopełniania, wydobywania zeń prawdziwej absolutnej myśli. H. Wroński brzydzi się mistycyzmem. Co do nas, dla mistycyzmu mamy wyrozumienie, ale niechaj nam będzie wolno powiedzieć, że messianizm daleko a daleko przeszedł najśmielsze życzenia i uniesienia mistycyzmu.

H. Wroński czyni najkrwawsze zarzuty tym, którzy postawili, którzyby stawiać chcieli przeszkody temu mniemanemu, czyli rzeczywistemu dopełnieniu chrześcijaństwa, temu jedynie podobnemu zbawieniu człowieczeństwa przez messianizm. Występuje długie oskarżenie na duchowieństwo, które naszemu duchowi do najwyższej, do prawdziwej światłości przejść zabrania. „Gdzie jest zapytuje, dane wyraźnie „ostateczne dopełnienie religii? Niema nigdzie rozwiązania stanowczych „zagadnień naszego bytu. Nie znajduje się ono w Pismie Świętym, ani „w uchwałach synodów, ani w jakimkolwiek publicznem oznajmieniu „duchowieństwa. Zaszło nawet coś gorszego. Zamiast rozwiązania tych „wielkich zagadnień, zdawałoby się, że duchowieństwo wyrzuciło po „za chrześcijaństwo, kanoniczne oznaczenie tych zagadnień stanowiących „o naszym zbawieniu. A przecież sam Chrystus najwyraźniej położył „te zagadnienia, a nawet również najwyraźniej przyrzekł, że nastąpi „niezawodnie rozwiązanie tych zagadnień. Prosimy aby nas nie zbija- „no tem śmiesznem mniemaniem, jakoby ta obietnica spełniła się w dniu „Zielonych Świąt, przez zstąpienie Ducha Świętego na Apostołów. Otem „mniemaniem spełnieniu obietnicy Chrystusowej, dziś można prawić „tylko dzieciom i babom. Lecz nie długo, może nawet i teraz, same „dzieci i baby wezwą duchownych o wskazanie drogi zbawienia żada- „nej przez Nikodema: — *Quomodo haec fieri possunt.* Cóż odpowie du- „chowieństwo, nie znające téj drogi zbawienia, wskazanej przez Chrystu- „sa? Czyli powie, że trzeba wykonywać moralność: ależ naówczas „dzieci i baby odrzekną, że gdyby tak być miało, Chrystus byłby po- „lecił zachowanie dziesięciorga przykazań, aby rozwiązać zagadnienie „zbawienia, objęte temi wyrazami: *Oportet vos nasci denuo.* Wywinieź „się duchowieństwo oświadczeniem, że aby uzyskać zbawienie, wystar- „czy pełnienie tajemnicy Chrztu i innych Sakramentów, ustanowionych

„przez kościół? Ależ naówczas dzieci i baby zarzucą duchownym, że Chrystus nie zapowiedział, jakobyśmy wiecznie tajemnice pełnić mieli; że przeciwnie, zapowiedział wytłómaczenie tych tajemnic, przez udzielenie saméjże prawdy. *Ille vos docebit omnia.*“

Bytoby nadaremnném udawaniem, gdyby duchowieństwo chciało zatrzymać ludzkość w niewiadomości, z której samo wyjść nie może, o tem główném pytaniu naszej religii, o tem stanowczém pytaniu naszego zbawienia: *quomodo haec possunt fieri*. Godzina wybiła, i jest koniecznóm, aby religia otrzymała swoje święte, swoje ostateczne spełnienie, takie jakie Chrystus obiecał przez swoje boskie i wyraźne słowa. Trzeba, a trzeba nieodzwownie, wyrzec się Pisma Świętego, albo spełnić je, rozwiązując to stanowcze pytanie naszego Bytu, jakim sposobem mieć możemy wieczne zbawienie.“

„Dopóki duchowieństwo zatrzymywało nas przy tych zagadnieniach, położonych przez Jezusa Chrystusa, a słusznie nazwanych dogmatami; dopóki miało dosyć mocy stawiania przeszkód rozwiązaniu przez nas tych zagadnień, dopóty rozum bezwarunkowy nie mógł się rozwinąć w człowieczeństwie. Jednakże, przez wpływ Opatrzności, człowieczeństwo swemi postępami, chociaż opóźnionemi, wywróciło nieznaczenie te bezbożne opory, które tamowały rozwinięcie się ludzkiego rozumu, które czyniły wstręty temu dostojnemu rozwinięciu, przejrzanemu i założonemu przez Boga w samym czynie stworzenia. Mimo tych ogromnych przeszkód, rozum bezwarunkowy rozwinął się w człowieczeństwie. Paraklet, ten Duch Święty, ten Duch prawdy, wedle przyrzeczenia Chrystusa nakoniec ukazał się na ziemi.“*) Nie trzeba zapominać że Paraklet, że Duch Święty, że Duch prawdy, są to jedynie imiona udzielane naszemu rozumowi bezwarunkowemu, nam samym, każdemu człowiekowi. Opatrzności i Bogu często a pokornie wzywany, używany, messianizm naznaczył najdziwniejsze, najszczególniejsze działanie i powołanie. Messianizm uniża się Opatrzności i Bogu, ale na jedyny cel, aby Opatrzność i Boga, grzecznie, nieznaczenie, ze świata, z człowieka, za drzwi wyprowadzić. Na co Bóg, na co Opatrzność teraz, skoro jesteśmy sami Duchem Świętym, skoro każdy chrześcjanin Chrystusem? Bóg zupełnie przeszedł w człowieka, a właściwie człowiek został, czyli dopiero zostanie, Bogiem wyższej a ostatniej potęgi.

Na tem zatrzymamy się. Więcej podobno nie trzeba na okazanie za co siebie uważa messianizm, jakie chce zajmować miejsce, i jakie przypisuje sobie działanie w rozwijaniu historyczném człowieczeństwa. Miejsce i działanie o jakim mowa, sąż chrześcijańskimi, sąż naturalnóm, godziwém wytłómaczeniem i urzeczywistnieniem się chrześcijańskiej myśli? Tego nie mniemamy, i tego nikomu mniemac nie radzimy, nawet samemu założycielowi messianizmu. Między chrześcijaństwem złożonóm w Ewangelii, zachowanóm, zastosowanóm, wytłómaczonóm przez kościół katolicki, uznanóm, przyjętóm, i zrozumianóm przez europej-

*) Cent Pages str. 57—60.

skie człowieczeństwo, a chrześcijaństwem dopełnionem, chrześcijaństwem bezwarunkowem, wyłożonem przez messianizm, jest niezapełniona przerwa, jest rozdział. Otóż przerwy i rozdziału, nawet przez najsubtelniejsze rozumowanie, następstwem nazywać nie wolno.

Hoene Wroński swoje sto kart stanowczych, swoje *europeskie narady*, ofiaruje Słowianom, Rossyi, a nawet i Polsce, jako ontwierdzi, mającej usposobienie, i powołanie zbliżyć Wschód i Zachód. Chcieliśmy głównie okazać co ofiaruje, jakie swojej dawniej ojczyźnie przynosi zbawienie. H. Wroński ma przekonanie, że Polska messianizm uznać powinna. My, za takim przekonaniem głosu nie podniesiemy. Gdyby H. Wroński chciał być nieco bliżej ziemi, gdyby chciał się zająć wytłomaczeniem podrzędniejszych a jednak najważniejszych tajemnic złożonych w naturze, w naszym duchu, — takiemu oddany działaniu, ów umysł prawdziwie uczony, rzeczywiście umiejętny, jasny, rozległy i niejako powszechny, mógłby oddać znamienite posługi. Próżne życzenia — podobnego zwrotu spodziewać się nie możemy!

IV.

Conférences Européennes Nr. II. Novembre 1851.

Appendice à la feuille 2. des Conférences Européennes. Janvier 1852.

Przez swoje pisemka, nazwane *Naradami europejskimi*, H. Wroński zamierza upowszechnić odkrycia i prawdy, objęte, wyłożone i dowiedzione wielkimi dziełami, do których odczytania i zrozumienia nie każdy ma naukowe usposobienie. Drugi arkusz *Narad*, zalecamy uwadze publicznej, przez wzgląd, że Wroński, jakkolwiek o nim stanowiący sąd wypadnie, zajmuje miejsce między pierwszymi rozmyślaczami Polski i Europy; także z powodu, że arkusz drugi należałoby uznać za przepowiedzenie wydarzeń dokonanych we Francyi na dniu drugim grudnia 1854. Jest to nawet coś więcej aniżeli sama obojętna przepowiednia. Wroński zawczasu napisał zupełne usprawiedliwienie tej ogromnej przemianie. Co do nas, chcemy pozostać spokojnymi opowiadaczami. Słusznosc nakazuje każdemu politycznemu czynowi występującemu na świat, zostawić czas i wolność, aby się rozwinął, wytłómaczył, wydał sam z siebie swoje usprawiedliwienie, albo sam z siebie na zatracenie zasłużył. Mamy uważać, oceniać i czekać; nie brak nam przeto powodów do zwrócenia uwagi na słowa p. Wrońskiego, który oparty na zasadach, na koniecznościach swego messianizmu, niepodległe wykładu, przez jakie powody ze zmian spełnionych we Francyi wyniknie zbawienie samój Francyi i Europy.

Ponieważ H. Wroński zawsze jedno stawia pytanie i ku niemu wszystko odnosi, i my zmuszeni jesteśmy je powtórzyć. Zkąd dzisiejsze zatrwajające położenie świata? Ztąd, że jeszcze prawdy nie odkryto, że prawda w swych warunkach bezwzględnych, pozafizycznych jesz-

cze się nie objawiła, a najgłówniej ztąd, że ludzkość nie czuje potrzeby uznania téj prawdy, ustanowionéj przez messianizm.

Istnieniu prawdy na ziemi, Wroński nie zaprzecza. Jakaż to jednak prawda? Podrzędna, niepewna, niewykończona, zastosowana do potrzeb prosto ziemskich i przemijających. Takie prawdy posiada dzisiejsza religia, polityka, ekonomia i umiejętność. Świat jestże zaspokojony niemi? Nie. Wszakże widzimy powszechne zamieszanie umysłowe, znak krytycznej epoki człowieczeństwa. Stanowimy przejście. — Są to myśli właściwe nie samemu tylko Wrońskiemu. Niechaj nam będzie dozwolone nadmienić, że ludzkość zawsze była przejściem, i niem podobno zostanie. To prawo naszej ziemskiej istności. Że pojmujemy stworzenie prawdziwie święte, że mamy u nas żywioły tego stworzenia, na to się zgadzamy. Ale cóż? innéj istności dać sobie nie możemy. Pozostaniemy stworzeniem, nie będziemy stwórcami, do prawdy bezwarunkowéj nigdy się nie wzniesiemy.

Tych widoków, dłań bardzo niskich, Wroński nie podziela. Cóż znówu ogłasza? Jeżeli twierdzi że jeszcze niema objawienia prawdy na ziemi, jeżeli ubolewa że między ludźmi niema nawet usposobienia i przygotowania ku przyjęciu i ku zrozumieniu bezwarunkowéj prawdy, tego nie twierdzi ani o sobie, ani o messianizmie, w którym złożył wszystkie a nieomyłne sposoby zbawienia ludzkości. Sposoby te ofiarował wszędzie. Prezydentowi Rzeczypospolitéj francuzkiéj, odkrył zasady prawdziwéj konstytucyi państw, zasady przeczuwane przez cesarza Napoleona. Napróżno; to może nawet nazwano marzeniem. Swoje *Cent pages* posłał cesarzowi Rossyi, w nich ustanowił zasady prawdziwéj religii, zbawienie wieczne, uzyskanie przez nas samych nieśmiertelności. Także nadaremnie. Cesarz milczy i nie daje przystępu naukom messianicznym. Pisał i do papieża, tłumacząc jemu dopełnienie Chrześcijaństwa. Odsunięto śmiałość, nauczającą że po za messianizmem niema prawdy, że katolicyzm dopełniony być musi. Pismo wystosowane do narodów oświeconych, wykazało prawdziwe zasady politycznej ekonomii, wykazało matematycznie ważność zniesienia nędzy robotników: pytanie zaiste ogromne w téj chwili! Jeszcze nadaremnie. Niewolno przeto narzekać że niema prawdy odkrytéj, spełnionej, gotowéj, wykończonej zupełnie. Złe fatalne, i jako czasami Wroński uważa, złe nieuleczone jest w tem, że ludzkość nie czuje jeszcze potrzeby przyjęcia prawdy bezwarunkowéj, pozafizycznéj. Tem jednak Wroński nie zniechęca się i nie przeraża, albowiem wierzy, że Opatrzność musiała przewidzieć wstręt człowieczeństwa ku przyjęciu prawdy, i przygotować środki zbawienia.

Wroński nie mógł pozostać obojętnym dla Francyi, téj drugiejj swojej ojczyzny, cokolwiek chłodnej, cokolwiek niewdzięcznej, od której wpierrw się usuwał, a do której teraz po drugim grudnia 1851. wraca, uznawszy, że kraj ten wchodzi na drogi zbawienia bardzo dawno utorowane i ukazane przez messianizm.

Co Wroński, przed drugim grudnia 1851., za jedyny warunek zbawienia Francyi uważał? Polecał Prezydentowi Rzeczypospolitéj zatrzy-

manie najwyższej władzy nieodłącznie doń przywiązanej. Zawczasu udzielał on rozgrzeszenia złamaniu przysięgi, a upominał, że niespełnienie rady messianicznej, pociągnie ogromniejsze zamieszanie, polityczny upadek Francyi. Czyn ogłoszony koniecznym Prezydent wykonał, a Francya dała okazałe, niejako jednomysłne zatwierdzenie. Lecz to bardzo podrzędne, prawie nic. Wzięcie najwyższej władzy ma być jedynie zaczęciem, ale nigdy stanem skończonym, jeżeli prawdziwym to tylko cokolwiek, przez wzgląd, że w tej chwili niema ani nauki, ani konstytucyi odpowiedniej wymaganiom messianizmu.

Jakichże dobrodziejstw spodziewa się Wroński ze zmiany dokonanej 2. grudnia 1851.? Niebardzo szczególnych. Rząd powinien zostawić narodowi wolność szukania prawdy, a naród powinien być rządowi posłusznym bezwarunkowo. I nic więcej. Pokój zewnętrzny, materialny, jako środek szukania, znalezienia prawdy, której żadna dzisiejsza władza nie posiada. To przeto co teraz przeważa i panuje we Francyi, Wroński uważa jedynie jako przejście chwilowe, ku porządkowi przysłuszeniu, ostatecznemu. Samowładztwo, które Wroński każdemu rządowi najchętniej i najpełniej udziela, właściwie, za samowładztwo uważać nie należy, albowiem Wroński ponad rządem samowładnym stawia wyżej prawo prawdy, prawo szukania prawdy spokojne, bez zaburzeń, bez krwi. Prawo szukania prawdy i znalezienia jej, Wroński obwarowywa następniemi pięciu wolnościami, których żaden rząd społeczeństwu odmawiać nie powinien: 1) Nieograniczona wolność druku, ale bez uderzania na osoby, na istniejące polityczne i religijne urzędy; 2) Nieograniczona wolność sumienia; 3) Nieograniczona wolność nauczania; 4) Nieograniczona wolność zgromadzania się; 5) Nieograniczona wolność stowarzyszania się na jedyny cel upowszechnienia umiejętności. Tym pięciu swobodom Wroński udziela nazwanie: „prawdziwych prawd człowieka”, nietykalnych, a wyższych po nad wszelkie samowładztwo rządowe. Wszystko na czas pewny, dopóki prawda znaleziona nie będzie. Żaden rząd działaniu tych pięciu swobód, przeszkody stawiać nie powinien. Czemu? Prawdy nie ma, nie zna jej. Odkrycie celu państw i zasad prawdziwych konstytucyi, dopiero nastąpi. Jakaż korzyść waszych sporów, waszych zaburzeń morderczych, zdaje się mówić Wroński rządowi i narodowi? Nie macie prawdy: jesteście omyleni mimowolnym, koniecznym błędem. Rząd odjąwszy narodowi pięć wolności, ani sobie, ani narodowi nie da zbawienia. Naród, wyróciwszy rząd, także nie uzyska zbawienia. Na miejsce fałszu władzy, swój własny fałsz postawi. Rewolucya może zwyciężyć stanowczo, a jednak pozostanie nieużyteczną, fatalną samą sobie.

Nie śmiemy tym dostrzeżeniom odmówić pewnej trafności. Rewolucya 1848. wydała swoje własne zatracenie, była bez odwagi, bez uczciwości, bez sumienia. Zawiodła przyjaciół i przeciwniki. Władze zwyciężyły, wróciły na dawne stanowisko. Sąż przeto mocniejsze, pewniejsze przyszłości? Tej wiary nie ma żaden rząd. Lecz tej wiary nie ma także żadna rewolucyjna strona. Wypadek opłakany, poniżający, a je-

dnak mogący być zbawiennym, gdyby stronnictwa władzy i rewolucyi zechciały być umiarkowanemi, skromniejszymi, mniej bezwarunkowemi. Może się nie podobamy, ale powiemy, że nie damy wiary ani rządowym, ani rewolucyjnym zapowiedzeniom, i bylibyśmy dosyć skłonni uwierzyć Wrońskiemu, mówiącemu: „niema prawdy ani po jednej, ani po drugiej stronie”, z tem atoli wyraźnem zastrzeżeniem, że téj prawdy ostatecznej i messianizm nie posiada.

Zdawałoby się że Wroński za wiele udziela zasadom władzy, kiedy naprzykład mówi, że władza za swoje czyny tylko Bogu odpowiedzialna. Jest to grzeczność zapewne szczerą, jest to może i prawda, dla której my jednak odmawiamy powolności. O téj odpowiedzialności władzy tylko przed Bogiem, Wroński ma swoje widzenie. Jeżeli rządowi powierza nieograniczone samowładztwo, jeżeli społeczeństwu na rząd wpływu odmawia, mówi przecież, że samowładztwo rządowe i pięć wolności zostawionych narodowi są nierozzerwane, a tyle nierozzerwane, że narodowi służy prawo powstania przeciw rządowi, któryby stawiał przeszkody spokojnemu ale przecież niepodległemu wykonywaniu pięciu wolności. Jest to ogromne, wiele znaczące zastrzeżenie. Każdemu rządowi podoba się samowładztwo i odpowiedzialność przed Bogiem tylko, ale pięć wolności i prawo powstania ogłoszone świętym obowiązkiem, to co innego. Bardzo wątpimy żeby Wroński swoim *Narodom* u jakiegokolwiek władzy wyjednał przyjęcie i uznanie. Nie było i podobno nie będzie władzy, któraby dopóty, dopóki trwa, nie wierzyła swojej świętości i swojej nieomylności, bez względu na swój początek i na swoje sposoby rządzenia. Są rewolucye szalone, ale niewątpliwie są i rządy szalone. Nie jesteśmy stronnikami rewolucyi, nawet takich, które p. Guizot poważnie i głęboko usprawiedliwia, ale nawzajem nie jesteśmy wielbicielami wszelkiej władzy. Piekło, jako widno, ma dwa otwory, u dołu i u góry. Niechaj przeto twórca messianizmu nie dziwi się że nas uraża, iż prawie na każdej stronnicy jego dzieł, napotykamy uwielbienie i zaufanie ofiarowane wszystkim władzom. Wroński nie może się dosyć wydziwić mądrości jłá Cavaignac, który powiedział: „złe, samym orężem pokonane być nie może.” Zapewne Cavaignac przez zastosowanie téj mądrości rozumował kartaczami. Niechaj Wroński porzuci najdziwniejsze złudzenie, że dzierżycieli władzy ku sobie, ku swoim naukom nakłoni. Między szamotaniem się na władze, a wielbieniem ich, a przyznaniem im wszechmocności, można łatwo znaleźć miejsce niepodległe, honorowe, przyzwoitsze temu, który mniema że dokonał ostatecznie odkrycia bezwarunkowej prawdy, że zna prawa wedle których Bóg wykonał swoje własne stworzenie. Z takimi przekonaniem, z takimi potęgami, na co szukać u mocarzów ziemi, niepotrzebnej, nieużytecznej a niepodobnej pomocy?

Życzenie aby rządy objęły samowładztwo, na jedyny cel utrzymania zewnętrznej materialnej spokojności, i aby narody uzyskały nie-tykalne prawo szukania prawdy, ma swoje ujmujące strony. Jestże przecież wykonalnem? Możnaż spodziewać się po rządach i narodach, téj

niejako anielskiej powolności? Znajdziez się stronnictwo rządowe, albo narodowe, któreby wyznało że nie ma prawdy, że jest fałszem? Byłoby podobnym istnieniem takiej władzy, i jeszcze nieograniczonej, któraby sama o sobie złożyła świadectwo że się za fałsz, za kłamstwo, za przejście uważa? Wroński, pozornie gruntujący samowładztwo rządowe, rządowi rzeczywiście bardzo mało zostawia — ciało, materialny porządek społeczności. Najchętniej wyznajemy że nauka messianiczna ukazuje dosyć wyniosłości, ale cóż? niedostępnych, bardzo dalekich, nawet zakazanych naszej złamanej duchowej naturze. To uczucie ma podobno i Wroński, kiedy gorzko wymawia, że dzisiejsza ludzkość nie ma usposobienia ku przyjęciu bezwarunkowej prawdy. My jednak nie rozpaczamy. Jeżeli wątpimy, czyli człowiek dotknie kiedy samą bezwarunkową prawdę — Boga, wierzymy przecież, że ku tej bezwarunkowej prawdzie, ku Bogu, nieskończenie się zbliżać będziemy, że pod pewnym względem, prawda bezwarunkowa jest w nas, Bóg jest w nas. Bez tej wiary ludzkość nigdy nie była. Na skutek tej wiedzy Śty. Paweł mówił: „w Nim mamy życie, ruch i byt.” Co do tych rzeczy, messianizm nie zrobił odkrycia, żadnej nie pokazał nowości. Jest to prawda mająca oświecenie wieków, prawda nieurzeczywistniona, krzywiona, łamana, a na której dopełnienie stanowcze, messianizm nie podaje sposobu. Wiadomości nie brak; wiemy wszystko, prawie za wiele. Czego niedostatek głęboko, boleśnie czujemy? Tego, o co wzywa natchniony autor Pięciu Psalmów, czystej chęci i mocy, potęg, o których na tablicach genetycznych messianizmu podobno niema ani wspomnienia. Są choroby człowieczeństwa, których nie można uleczyć, wyjąwszy przez podniesienie się do Boga. W najśmielszym, w najpotężniejszym, i najumiejętniejszym umyśle, nie śmiemy pokładać nadziei. Na oko słyszymy jęk, widzimy niemoc. Ileż ze samego nawet messianizmu wychodzi tonów zwątpienia i rozpacz! Mniej Wroński miałby gorczy, gdyby więcej posiadał nadziei.

Wedle messianicznej nauki są dwa niebezpieczeństwa grożące zatraceniem duchowym ludzkości. Pierwsze, prawo ludzkie, *souveraineté du peuple*, zaprzeczające wyższemu nad nie prawom moralnym, mogące spowodować uzwiercenie ludzkiej natury. Drugie, prawo boskie, znoszące rozum człowieka, usiłujące zamienić człowieka na automat poruszony działaniami łaski bożej. Wedle Wrońskiego byłby to stan gorszy nad samo uzwiercenie, a mogący wyrodzić najohydniejsze nadużycia. Człowiek związany prawem boskim nie miałby sposobu uzyskania nieśmiertelności, rozumienia złożonej w nim twórczej potęgi; innemi słowy: strona wszechwładztwa ludu nie jest dobra, ale strona powołująca prawo boskie byłaby gorsza. Takiem zapowiedzeniem, Wroński ani do Wiednia, ani do Petersburga, ani do żadnej władzy nie otworzy sobie drogi. Jednak, nieznających messianicznej nauki ostrzegamy, że Wroński odrzuca prawo ludzkie i prawo boskie o tyle tylko, o ile one są wyłączeni, bezwarunkowemi. Jedno i drugie uważa za prawdziwe, za niezniweczone, a mniema, że ma sposób pogodzenia, zharmoniowania tych

dwóch stronnictw, tych dwóch zasad, nie na to udzielonych naszemu umysłowi aby się znosiły i wytepiały, ale aby służyły zaspokojeniu naszych wysokich potrzeb. Obiedwie zasady są prawdziwe, jeżeli działają zgodnie: fałszywe, jeżeliby jedna tylko panować pragnęła. Wroński wierzy, że rozumowe zlanie tych zasad na pozor niepojednanych, przeczuł, zarysował, po części urzeczywistnił, cesarz Napoleon, że zupełne ich urzeczywistnienie Opatrzność zostawiła rodowi Napoleońskiemu, a wyrażnił Ludwikowi Napoleonowi, obecnie Prezydentowi Rzeczypospolitej francuzkiej. Co przecież ma nastąpić jedynie wedle praw ustanowionych przez messianizm. ¹⁾

Przy tych dwóch zasadach politycznych, mogących wydać skutki fatalne, Wroński widzi dwa kierunki rozumowe przeszkadzające przyjęciu bezwarunkowej prawdy, znoszące nawet możliwość poszukiwania jej; albowiem wedle nich, prawdy całej, zupełnej, na ziemi niema i być nie może. Pierwszy kierunek wyobraża Voltaire i filozofia XVIII. wieku, twierdząca że to wszystko co nie jest w zmysłach, co przez nie nie przeszło, jest niedorzecznem. Wroński mniema, a i my za tem idziemy mniemaniem, że są prawdy nadzmysłowe, złożone w nas, ale nie stworzone przez nasze zmysły. Drugi kierunek wyobraża Pascal i Janseniści, nauczający, że człowiek zepsowany grzechem pierwotnym to jedynie pojmuję, co mu dało objawienie. ²⁾ Wroński twierdzi, że objawienie położyłoby tylko zagadnienia, które człowiek sam przez siebie ma rozwiązać, że człowiek ma wykonać swoje własne, powtarzalne, doskonalsze stworzenie czyli narodzenie, które to posłannictwo czyli obowiązek, Chrystus wskazał słowami: *nie będzie zbawionym, kto się powtórnie z ducha nie narodzi*. Tu nadmieniamy, że Ewangelia poznawaniu nie stawia granicy, że Chrystus wyniósł człowieka na dostojeństwo współpracownika Boga. Wszystkie wyrazy postawione za Bogiem, i które zeń wyszły, możemy poznawać. To dla nas wystarcza, a jeżeli nie puszczamy się za messianizmem, obiecującym naprawiać boskie dzieła, mianującym człowieka

¹⁾ Wiadomo że Mickiewicz swój wykład nazwał także messianizmem, a cesarza Napoleona bardzo wysoko postawił. Przeciw temu nadużyciu imienia swojej nauki, Wroński ma niewypowiedziane oburzenie. „Na cel wykrzywienia nauki messianicznej, „banda świeża, pod święte nazwanie messianizmu wsunęła swoje bezrozumne i niemoralne nauki, wyjednała dla tych nauk antireligijnych publiczny wykład, przeto, aby na prawdziwy messianizm wywołać powszechne zhańbienie. Banda posunęła się dalej; aby dziwniejszém uczynić zamieszanie, wybrała za autorów tych bezbożności roszaków założyciela messianizmu, ludzi pozbawionych wszelkiej nauki, pysznych nie wiadomością, do tego stopnia, że chcieli, drudzy Omarowie, spalić wszystkie księgozbiory, a jeden z nich wplątał się do powstania czerwcowego w r. 1848. i był wyprawiony za granicę Francji.“ *Adresse aux nations civilisées*.

²⁾ Jestto zasada wszystkich chrześcijańskich szkół, pięknie umiarkowana przez kościół katolicki, wygórowana i zepsowana przez protestantyzm. Protestantyzm dla wolności człowieka, bardzo mało zostawia. Łaska działa wszystko, a człowiek prawdziwym automatem, a właściwie rzuconym na fale własnej dumy. Były nawet zbrodnie, które udawano za skutek łaski bożej.

wyższym, dokładniejszym stwórcy, to nie przez brak odwagi, ale że to jest niepodobieństwem, że na takie przedsięwzięcie niema w nas siły i pojęcia. Po co szukać odgadnienia ostatniej najwyższej tajemnicy, od której nas przedziela nieskończoność materialnych i duchowych tajemnic? Po co, skoro dotąd nie potrafiliśmy zrozumieć ani jednej tajemnicy złożonej w świecie zewnętrznym, złożonej w naszym duchu? Dopiero po zdobyciu tych podrzędnych, tych przedwstępnych tajemnic, moglibyśmy pojąć jeżeli nie wytłómaczyć myśl posunięcia się ku samej, ku pewnej i ostatniej tajemnicy. Kiedy messianizm tyle dla duszy, dla wszechmocności człowieka przyrzeka, niechże nam wolno będzie przypomnieć, że pokora najpewniej wznosi ku niebiosom. Chcemy pozostać tem czem być musimy, wedle praw danych naszemu duchowi. Stanu położonego po za prawami naszego ducha, a który mógłby być naszym, nie pojmujemy. To nie jest dla nas. Wroński powiedział: co tylko jest nad rozum wyżej, albo niżej rozumu, nie jest rozumem. Czy pozwoli osądzić siebie swoim własnym wyrokiem? Co tylko jest za nami wyżej, albo niżej nas, nie jest nami. Bogiem nie byliśmy nigdy, a zatem i Bogami nie będziemy. Wszystko poddajemy człowiekowi: człowiek wszystko wytłómaczy, wyjawszy jedno jestestwo boże. Voltaire i Pascal rozumieli że są rzeczy niedostępne człowiekowi, rzecz wszystkich rzeczy, początek wszystkiego.

Pośród tej walki między prawem boskiem a prawem ludzkim, przy tej niemocy szkół katolickiej i filozoficznej, ogłaszających zgodnie za sen albo bunt odkrycie bezwarunkowej prawdy — co czynić? zapytuje Wroński. Uznać, że jeszcze niema prawdy, ustanowić prawo szukania prawdy i udzielić je. Komu? Ludom, narodom, mówił Wroński. Teraz nie śmie mówić, i rządowi mającym pełne samowładztwo zostawia także prawo szukania prawdy. Narody nadużyłyby tej nieoszacowanej, ale razem tej niebezpiecznej potęgi. *Le vertige des peuples* — naucza Wroński — *est à son comble*. Dla władzy ma wymiarkowanie, i niewyczerpnione odpusty. Austria pięknie zrobiła, odnawiając samowładztwo; Prusy, Saxonja, Wirtemberg powinny naśladować, a zostawić narodom tyle wolności, ile sama łaska oznaczy. Nie ma grzeczności i ustąpień którychby Wroński istniejącym rządowi nie składał. Poświęca nawet owe pięć wolności, które nietykalnemi ogłosił, byle tylko wyjednać prawo szukania prawdy, a innemi słowy, wstęp i niejaki przyznanie swego messianizmu Wątpi, rozpacza, chwieje się na wszystkich swych posadach. Rewolucya chociaż potłumiona i zwyciężona, posuwa się fatalnym ruchem, i nakoniec zwycięży. Cesarz Rossyi wyznał, że rewolucya jeżeli nie będzie pokonana we dwa lata, wywróci wszystko.⁸⁾ Przy tem niejako powszech-

⁸⁾ Nie chcemy rozbiierać czyli cesarz Rossyi będzie prawdziwym prorokiem. Nie zaprzestaniemy jednak powtarzać że kanon wszystkich łupieństw, wszystkich gwałtów, wszystkich socjalizmów i najszańszych rewolucyi, założyli ci, którzy wykonali rozbiór Polski. Niema socjalisty, któryby się nie uśmiechał do carizmu, i nawzajem Pan Barrault socjalista, który ozdobił grób Polski najpiękniejszymi kwiatami, pod warunkiem aby się nigdy nie otworzył, powtórzył wyrazy cesarza Rossyi, nauczającego, że rozumie dwa rządy, swój własny i republikański.

ném uznaniu, że świat zapada się ku niezgłębionym, ku nieobjętym najśmielszą nawet myślą przepaściom, Wroński twierdzi, że są potęgi zbawienia, że Opatrzność przygotowała je, że francuzka rewolucya wielkie rozwinienie się ludzkości stworzyła, uczyniła konieczném prawo szukania i znalezienia nowój prawdy — prawo, które Wroński życzyłby zostawić narodom, które jednak powierza samym rządóm jakiegokolwiek natury, uzbrajając je przeto nieograniczoném samowładztwem materialném i duchowém. Ludy powinny unilknąć, nie myśleć, czekać, i odebrać zbawienie mające być daném przez rządy. Kiedy? Wroński nadmieniał, że nauka messianiczna, po mnogich wiekach jeszcze się nie upowszechni, że dzisiejsza ludzkość, we swoich wszystkich warstwach nie ma usposobienia przyjęcia bezwarunkowój messianicznój prawdy. Jest to zatem prawie wieczność niewoli i ciszy, utrzymywanych przez władze religijne i polityczne, o których sam Wroński dobitnie mówi: że u nich panuje fałsz, że u nich nie ma żadnej a żadnej prawdy.

Wroński sprzyjał mocno Ludwikowi Napoleonowi, ale warunkowo. Był za przedłużeniem władzy, był za jój zatrzymaniem, samowolném wzięciem, przekonany, że Ludwik Napoleon ustanowi prawo szukania prawdy; nadzieja, téj chwili kiedy piszemy, niepewna, zaniedbana. Wroński rozmyślał o sposobach zatrzymania czyli wzięcia władzy najwyższój, dyktatury. Stanowczo nie przeciwiał się powszechnemu głosowaniu, ale uważał je jako niebezpieczne, albowiem strona rewolucyjna we Francyi i Europie mogłaby się znowu podnieść. Jestże potrzebném Ludwikowi Napoleonowi powszechne głosowanie? Nie bardzo. Posiada władzę, niechże się jój nie wyrzeka. Nie jestże dziedzicem władzy po swoim wuju Napoleonie? Cesarz Napoleon czyliż prosił ludu o danie sobie korony? Nie. Wziął sam, a lud tylko wyrzekł, że wzięcie korony nie było niemoralne. Ztąd Wroński uczy nas, co rozumieć należy przez wszechwładztwo ludu. Lud może odmówić posłuszeństwa władzy niemoralnej, i nie więcej. Tylko trzeba pamiętać, że jest moralność zwyczajna, i moralność messianiczna, i że Wroński nie wymienia znaków, po których władza niemoralna niewątpliwie poznana byćby mogła. Zdaje się nawet że Wroński wszystkie dzisiejsze rządy europejskie uważa jako wysoko moralne, zbliża się do nich, przemawia do nich uniżenie. Nie mówiz o Rossyi że ona spełnia, ma spełnić opatrnościowe postanienictwo, że ona zbawi świat? Pokazujeż najłżejszy gniew za rozszarpanie Polski? Na początku drugiego arkusza *Narad Europejskich* uznał, że lud ma prawo święte powstania, gdyby jemu zaprzeczono pięciu wolności. Przy końcu arkusza uważa, że powiedział za wiele. Odbiera ludowi prawo szukania prawdy, nie mniema aby lud miał być początkiem władzy; zostawia mu, co najwięcej, nie powszechne głosowanie, ale narodowe przyznanie, *aveu national*, zatwierdzenie władzy, któraby powstała jakimkolwiek sposobem. Lud samój władzy nie udziela, tylko przez głosowanie mówi czyli władza zrobiona, beżeń ustanowiona, panująca, jest moralna lub nie. „Wszechwładztwo ludu, jest władza sądownicza, na mocy której lud może odmówić posłuszeństwa wszystkiemu, co obraża prawo moralne”.

Takie nauki głosił Wroński przed drugim grudnia 1851. o położeniu Francyi, o Ludwiku Napoleonie. Jednak nie miał stanowczej pewności, znajdował cztery uosobienia władzy: Ludwik Napoleon, Hrabia Chambord, hrabia Paryża i narodowiec. Jednakże do Ludwika Napoleona przywiązywał najwięcej, wszystko. Tego przeczuwania Wrońskiemu nie odejmujemy. Jakoż Wroński czyn 2. grudnia najpełniej zatwierdza. Ma to być prawdziwy cud, ma to być wielki czyn polityczny, natchniony przez samego Boga. Wroński głęboko wierzy, że ręka boża kierowała temi zdarzeniami, nieprzewidzianymi przez innych, ale prorokowanymi przez założyciela messianicznych nauk. Ludwik Napoleon ma opatrnościowe posłannictwo, wykona zmiany dobroczynne, których cesarz Napoleon nie mógł wykonać, „ustanowi, uświęci nakoniec panowanie rozumu, pełne działanie i całą potęgę wszystkich władz człowieka.” Wroński wierzył i pisał w styczniu 1852, że Ludwik Napoleon ugruntuje swoją władzę na prawie szukania prawdy, że upoważni owe pięć prawdziwych wolności ludu. Wroński rozumuje wedle czynów, które przed ich ukazaniem się zapowiedział, które widział koniecznymi. Píše w swoich *Cent Pages* o konieczności powszechnego uznania politycznej władzy Napoleona, a we Francyi dynastyi Napoleona, powołanej wytłómaczyć światu tajemniczą władzę, przez którą objawi się wpływ boży. „Co się tyczy, są jego słowa, rękojmi mającej ubezpieczyć ten nowy moralny porządek świata, tylko potomkowie Napoleona mogą ją dać, zachowując święty skład prawd nowych, wspierani przez ciągłą opiekę Boga, i przez oświecone przyznanie ludzi.” Wroński posuwa się przeto dalej, aniżeli się posuwa sam Ludwik Napoleon. Ludwik Napoleon chce władzy na lat dziesięć, Wroński zapowiada dziedziczenie władzy, cesarstwo zapewne. Czyli takie widzenie messianizm miewał zawsze? Coś nam się nie zdaje. Była chwila, kiedy messianizm wierzył że niema ani podobieństwa ani potrzeby przywrócenia cesarstwa napoleońskiego. Wyrazy były nawet gwałtowniejsze i surowsze. Wynikałoby przeto, że są zdarzenia, których messianizm sobie nie życzył i nie przewidywał, albo, że ta obszerna nauka, dla wszystkich zdarzeń znajduje wytłómaczenie i usprawiedliwienie. My nie jesteśmy z takim systemem, bardzo wygodnym, ale nadzwyczajnie niebezpiecznym. Historia miała, ma i niestety mieć będzie zdarzenia, pozwalające się wytłómaczyć, ale dla których niema usprawiedliwienia. Nie mamy na myśli żadnych przystosowań. Jest to nasze ogólne przekonanie, które odnosimy ku wszystkim czasom i wszystkim zdarzeniom. Jako Polacy, nie jesteśmy ani stronnikami ani przeciwnikami zmiany grudniowej. Czekamy, a przypuszczamy, że z podań napoleońskich więcej aniżeli z wielu innych, coś dla Polski wynikaćby powinno.

Jedną, a bardzo ważną, panu Wrońskiemu nie odejmujemy wartości. Jeżeli Rossyi naznacza opatrnościowe posłannictwo, jeżeli Ludwikowi Napoleonowi daje upoważnienie na wszystko co dokonał, i co jeszcze mógłby wykonać, jeżeli władze wszelkiej natury, uzbraja pełnym samowładztwem nad materyalnemi i duchowemi potrzebami społeczno-

władze są dlań rzeczami podrzędnymi, najwięcej narzędziami, mająmi urzeczywistnić messianiczne nauki, albowiem wszystko co istniejące jest zarażone nieuleczonym fałszem. Żadna nauka polityczna, religijna, nie da zbawienia ludziom. Zbawienie człowieka, Bóg przygotował, złożył w messianizmie. Dla tej szczerości przekonań, bez podzielenia ich, wynurzamy szacunek. Jaki największy dzisiejszy grzech świata? Miętkość i wahanie się, obojętność, a czasami zupełna nieobecność przekonań. Złe przeważa, anarchia psuje rozumy i sumienia. Czemu? Dobrze działać nie śmieją, czyli, jako dumnie i ironicznie naucza Wroński, dobra i prawdy jeszcze niema na ziemi, niema nawet usposobienia na ich przyjęcie i uznanie. Wroński powtarza surowe upominające ostrzeżenie wyrzeczone przez pana Guizot'a w Izbie deputowanych 1832., „dziś we Francyi, jesteście bez wiary, bez przekonań politycznych, moralnych, i religijnych.” Ale zachodzi różnica: pan Guizot pozostał chrześcianinem, p. Wroński nim nie jest. P. Guizot w Ewangelii znajduje środki zbawienia i postępu, stanowisko messianiczne nie jest ewangeliczne: ma ono być doskonalsze. Wierzmy, że doskonalszymi będziemy, i przeto panu Wrońskiemu kładziemy następne pytanie: po co szukać nowej, niby doskonalszej nauki, kiedy w stariej jest tyle niespełnionych, ledwie zaczętych przyrzeczeń? Bądźmy nasamprzód podobnymi Chrystusowi, a zostawszy, rozmyślimy się, czyli jest potrzeba iść dalej, czyli można iść dalej.

Ludwik Napoleon, jest to w tej chwili przedmiot najciekawszy, zagadkowy, najważniejszy może. Co przedsięwzie on? Skąd zacznie? U nas, cesarz Napoleon zostawił spomnienia zapuszczone głęboko, żywe. Dla tej przyczyny, daliśmy widoki, nadzieje, przepowiednie, jakie o nim posiada messianizm, utwór bądź co bądź polskiej myśli. Zdawałoby się przecież, że wedle Wrońskiego posłannictwo Ludwika Napoleona nie odnosi się do Polski. Ludwik Napoleon wyobraża Zachód, a Rosya wyobraża Wschód, wśród którego Polska ma zająć okazałe miejsce. My, nie widząc żadnej potrzeby wlewania Polski do Zachodu, albo Wschodu, nie mniemając również, aby Polska miała być wiecznym, nieprzejeżdżanym sporem przeciw Wschodowi, albo przeciw Zachodowi, sądzimy, że Polska sama przez siebie ma swoje znaczenie, że ma żywioły potrzebne do urządzenia świata, że powinna zostać samą sobą, taką, jaką się wykształciła historycznie. Polska doznała najrozmaitszych losów, i przeżyła je fatalnie, albo szczęśliwie, ale zawsze uczciwie, zawsze niepokonana i niezachwiana we swojej wierze. Jeżeli przeto poglądając na dzisiejsze stosunki, nie znajduje w nich wielkich nadziei, — nie widzi także w nich nic coby wzbudzało trwogę o jej przyszłość. Niechaj tylko pozostanie samoistna, nie osłabia się, nie fałszuje i nie miesza związkami nieodpowiedzialnymi jej naturze, mogącemi omylić i złaćmac jej posłannictwo. Niech będzie czem była. Co ona ma pożyczać, i u kogo? Są dwa messianizmy: Wrońskiego, i Mickiewicza. Między temi dwoma messianizmami, są styczności, są podobieństwa uderzające, najwyraźniejsza tożsamość ogólnych zarysów i dążeń. Wroński i Mickie-

wicz postawili cesarza Napoleona bardzo wysoko. I my także wysoko, ale wedle historyi; ani mistycznie, ani dogmatycznie bez miary. Wroński do Ludwika Napoleona, do rodziny napoleońskiej przywiązał zbawienie Francji i świata; Mickiewicz w grudniu r. 1848, coś nakształt prorocztwa ogłaszał, a o zmianie 2. grudnia 1851, wdzięcznie przemawia. Wroński Rosyji daje wszystko, a przynajmniej prawie wszystko. Mickiewicz wiele, naszém zdaniem za wiele. Jeden i drugi marzą Słowiańszczyznę pod kierunkiem Rosyji, a chociaż obudwu nie odmawiamy polskości, przyznamy, że nie wiemy jakim cudem wedle nich ocali się i przechowa Polska, utopiona, rozcięczona w tój ogólnej Słowiańszczyźnie.

Przy tych podobieństwach, przy tych zagadnieniach, między Wrońskim i Mickiewiczem są ogromne różnice, nadzwyczajnie ważne. Kiedy Wroński nagania poruszenia ludowe, socjalizmowi złorzeczy, Mickiewicz niedawno rozwijał chorągwie, chciał formować legije, a jako wydawca *Tribune des Peuples*, puścił wszystkie wodze najognistszym pojęciom. My nie poszliśmy ani temi, ani owemi drożkami. Nikomu nie radzilibyśmy, i we swoim czasie nie radziliśmy, oddawać się podobnym ostatecznościom, z których dla Polski żadne dobro nie wynikało, i wynikać nie mogło. Zawsze się nam nie podobało, zawsze przewidywaliśmy zawały, upadki, kiedykolwiek opuszczono samoistne miejsce polskie, z którego można wydobyć tyle mocy, tyle wiary, i tyle najśmielszych a jednak rozumnych i najpodobniejszych nadziei. Mamy nasz własny duchowy świat, mamy nasze własne ognisko, i ani pojmujemy po co mielibyśmy przenosić się do innych sfer, może bardziej ujmujących, ale nie naszych, ale nie mogących być naszemi. Jest prawo udzielone naszemu historycznemu bytowi. Z pod tego prawa nie wychodzimy, pod karą rozwiązania naszej narodowości. Wielkie niebezpieczeństwo grozi nam ze strony naszych nieprzyjaciół, których nic nie wstrzymuje. Lecz to niebezpieczeństwo można pokonać, i dosyć łatwo. Prawdziwe i niepokonane niebezpieczeństwo ukazałoby się, gdybyśmy puścili się po za granice naszej historycznej istności. Wroński i Mickiewicz są jeszcze z tój strony granicy? Nie śmiemy twierdzić, bo jeden i drugi, zapowiedzieli nam jakieś nowe stworzenie.⁴⁾

⁴⁾ *Moniteur Parisien* ogłosił list pana Wrońskiego (styczeń 1852), do księcia Czartoryskiego, obejmujący nowe astronomiczne odkrycie, którego nie silimy się sprawdzić. Przytaczamy samo zakończenie „Te są księża, między innemi wypadkami umiejętności, obecne nowe wypadki, téż samej ważności, co i wypadki filozoficzne. Jedne i drugie są wynikłościami bezwarunkowych zasad messianizmu, tój zbawiennéj nauki, która potrafiła zjednoczyć umiejętność i religię. Podana przezemnie mechanika niebieska przypomina, że Kopernik odkrył budowę naszego słonecznego systemu. Ja przez odkrycie budowy powszechnego systemu świata, dopełniam odkrycie Kopernika. Polska może przeto przyznać sobie, że objawiła ludziom całą budowę wszechświata.“

